

ЗМІСТ

Галузь: «Вимірювальна техніка»

Затока С.А. КОМП'ЮТЕРНЕ МОДЕЛЮВАННЯ КОДІВ, ЯКІ ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ В ВИМІРЮВАЛЬНІЙ ТЕХНІЦІ	3
--	----------

Галузь: «Інформаційні технології»

Котєлевський Д., Голян В.В., Самофалов Л.Д. ЕФЕКТИВНИЙ МАРКЕТПЛЕЙС АВТОМОБІЛЬНИХ ЗАПЧАСТИН	5
---	----------

Периста К.Е. МЕРЕЖА «ІОЛАЙ»	6
--	----------

Галузь: «Біологічні науки»

Бондар Л.П., Дрьомова Н.В. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ АКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ	8
--	----------

Галузь: «Педагогічні науки»

Наконечна Г.М., Крамаренко І.С., Оберніхіна Н.В. ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ НОВІТНІМИ ЗАСОБАМИ НАВЧАННЯ ТА ОБЛАДНАННЯ	10
--	-----------

Соболевська О.С. ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСОБИ ПОКРАЩЕННЯ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ	13
--	-----------

Шукатка О.В., Вільха А.І. ВПЛИВ ГРИ В ШАХИ НА РОЗУМОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ СТУДЕНТІВ-ФІЗИКІВ	16
--	-----------

Галузь: «Філологія»

Король Н.Л. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗАГОЛОВКІВ	18
--	-----------

Галузь: «Менеджмент і маркетинг»

Гращенко І.С., Коновальчук М.М. ШЛЯХИ ПОКРАЩЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО КЛІМАТУ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ	21
---	-----------

Галузь: «Перекладознавство»

Кривошесва К.С. ЛЕКСИЧНА ВАРІАТИВНІСТЬ БІБЛЕЇЗМІВ В АНГЛОМОВНОМУ МЕДІАДИСКУРСІ	23
---	-----------

Галузь: «Сільське господарство»

Бутенко А.О., Пишна Ю.Р., Бердіна Є.С., Демиденко Ю.В. ОЦІНКА ПРОДУКТИВНОСТІ ОДНОРІЧНИХ КОРМОСУМІШОК	26
---	-----------

Бутенко А.О., Костюк В.В., Міщенко М.Ю., Бойко Д.О. ПРОДУКТИВНІСТЬ ПАРНИХ КОРМОВИХ БОБОВО-ЗЛАКОВИХ ТРАВСУМІШОК	28
---	-----------

Шакула О.О., Новікова В.Є., Піх Л.О. ПІДГОДІВЛЯ – ЛАСУНКА ДЛЯ ДРЕСИРУВАЛЬНИХ СОБАК	31
<i>Галузь: «Історичні науки»</i>	
Меренюк Х.В. СМІХОВА КУЛЬТУРА ЕПОХИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ: ДІЯЛЬНІСТЬ СКОМОРОХІВ ТА ЖОНГЛЕРІВ	32
<i>Галузь: «Економічна історія»</i>	
Вітер І.І. ВЕЛИКІ ГЕОГРАФІЧНІ ВІДКРИТТЯ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ	34
<i>Галузь: «Психологія»</i>	
Сидоренко Н.І. ВПЛИВ МУЛЬТФІЛЬМІВ НА ПОЯВИ ТРИВОЖНОСТІ ТА АГРЕСИВНОСТІ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ	45
Сидоренко Н.І. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ УЯВИ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ...	48
Сидоренко Н.І. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ УВАГИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	51

КОМП'ЮТЕРНЕ МОДЕЛЮВАННЯ КОДІВ, ЯКІ ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ В ВИМІРЮВАЛЬНІЙ ТЕХНІЦІ

Затока Світлана Анатоліївна
Національний технічний університет
імені І. Сікорського (КПІ), м.Київ, Україна

Анотація

При підготовці спеціалістів з спеціальності «Метрологія і Інформаційно-вимірвальні технології», кожен студент повинен знати що таке числове кодування, яке в широкому сенсі є операцією відображення формального об'єкта числами. В процесі вимірювання визначається значення фізичної величини, що складається з її числового значення і одиниці. Числове кодування в вимірі є операцією перекладу числового значення цієї величини в іншу систему числення. У цифровому виміральному приладі визначається числове значення вимірюваної величини в певній системі числення. Найбільш поширені наступні системи числення: десятичная; двоичная; двоично-десятичная.. Представлена робота присвячена комп'ютерному моделюванню числових кодів.

Ключові слова: моделювання, числове кодування, система числення, двійкова система, двійково-десятькова система

Зміст наукової роботи

1. Загальні положення. Система числення = метод подачі кількісної інформації за допомогою символів деякого алфавіту, званих цифрами. Системи числення поділяються на позиційні і позиційні [1]. У загальному випадку в позиційній системі числення будь-яке число можна виразити в наступній формі:

$$N = a_i B^{i-1} + a_{i-1} B^{i-2} + \dots + a_2 B^1 + a_1 B^0 + \sum_{i=1}^{i=l} a_i B^{i-1} \quad (1)$$

де символ «В» позначає основу системи і дорівнює числу символів або знаків в даній системі, наприклад, в десятковій В = 10, а в двійковій - В = 2.

Число розрядів (декад) L, необхідних для представлення числа X: $L = \log_B (X + 1)$.

Ціллю роботи є експериментальне представлення чисел у десятковому, двійковому і двійково-десятьковому кодах.

2. Опис імітаційної моделі

Робочий стіл має кнопку «Варіант», натисканням якої вибирається номер варіанта і три закладки: «Десятковий», «Двійковий» і «Двійково-десятьковий». призначені для вибору виду коду уявлення числа і при натисканні яких з'являться зображення робочих столів рис.1, рис.2, рис.3.

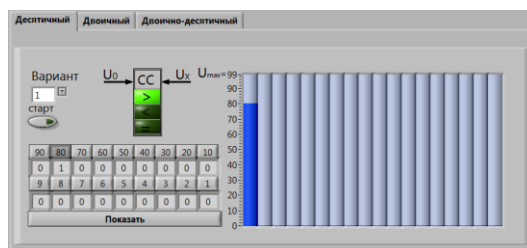

Рисунок 1 Вид робочого столу (десятьковий код)

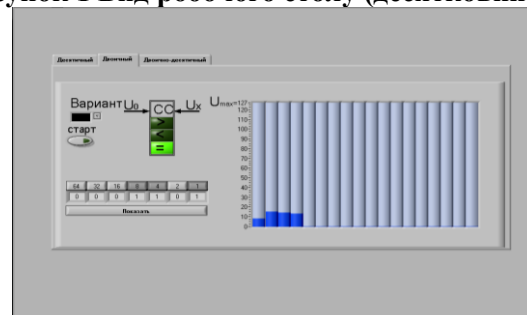

Рисунок 2 Вид робочого столу – двійковий код

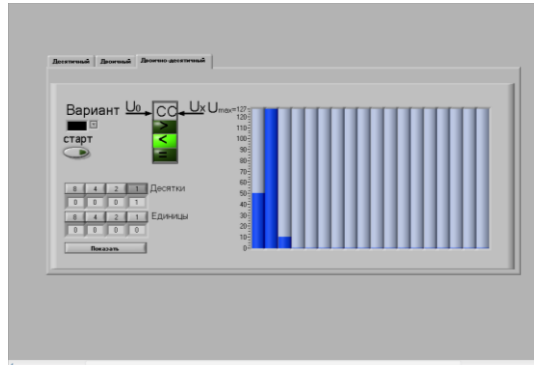

Рисунок .3. Вид робочого столу – двійково-десятковий код

На кожному столі: - є кнопка «Старт» для початку вибору коду, відповідне число, відповідно до обраного варіанту; - вікно схема порівняння «СС», з висвячуванням знаків – «>», «=», «<» для полегшення підбору коду; - індикатор, який показує вимірюється число зі значенням зі значеннями (0-99) - десятичний код, (0-127) – двійковий і двійкова-десятковий коди.

На рис.4 представлено ілюстрацію використання двійкової системи числення. Вимірюємо число 41.

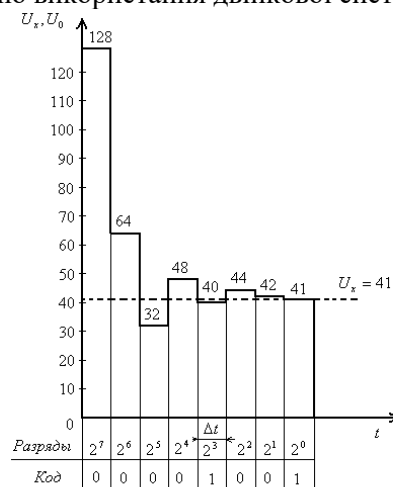

Рисунок 4. Ілюстрація двійкової системи числення

Визначимо число розрядів (декад) необхідних для представлення числа 41.:

$$l = \log_2 (N_H + 1) = \log_2 (41 + 1) \cong 6.$$

Розглянемо роботу від старшої (шостої) декади зверху.. Для виконання умови $U_K < U_x$, залишаємо двійковий розряд, якщо $U_K > U_x$ виключаємо двійковий розряд з результату вимірювання.

$$\text{Результат вимірювання } N = 1 \cdot 2^2 + 1 \cdot 2^0 = 41.$$

ВИСНОВОК

1. Використання комп'ютерного тренажера дозволяє ознайомитися студентам з числовими кодами, які використовуються у вимірювальній техніці.
2. Впровадити дистанційне навчання.

Література.

1. Орнатский П.П. Автоматические измерительные приборы., «Вища школа», - 1971, 552 ст.

ЕФЕКТИВНИЙ МАРКЕТПЛЕЙС АВТОМОБІЛЬНИХ ЗАПЧАСТИН

Котелевський Дмитро
Студент Харківського національного університету радіоелектроніки
М. Харків

Голян Віра Володимирівна
к.т.н., доцент кафедри Програмної інженерії
Харківського національного університету радіоелектроніки
М. Харків

Самофалов Леонід Дмитрович
доцент кафедри Програмної інженерії
Харківського національного університету радіоелектроніки
М. Харків

***Анотація:** Поняття маркетплейсу має на увазі майданчик, на якому покупець може порівнювати і купувати товари відразу від декількох продавців. Маркетплейс виступає посередником між споживачем і тим, хто пропонує свої продукти або послуги. На такому майданчику, як правило, не продаються товари тільки одного типу, наприклад, виключно побутова техніка, проте можливі успішні винятки.*

***Ключові слова:** МАРКЕТПЛЕЙС, ВЕБ-РЕСУРС, JAVASCRIPT, NODEJS, REACT, TECDOC.*

В сучасному світі економія часу стала найбільшою проблемою. Веб-ресурси та додатки спрямовані на швидкодію та скорочення витрат часу на знаходження товарів чи послуг. Маркетплейс є безперечно одним з найкращих підходів до вирішення даної проблеми. Саме це стало причиною вибору маркетплейсу як майданчику для надання можливостей поширювати власні оголошення та створювати додатковий потік користувачів на вже існуючі ресурси. [1]

Для реалізації найбільш точного пошуку автомобільних запчастин, використовується база даних з номерами всіх можливих деталей та відповідних авто з їх категоріями (Tecdoc). Tecdoc надає можливість розширеного пошуку: від пошуку по виробникам транспортних засобів, модельному ряду, двигуну, осі і пошуку універсальних запчастин, типового дерева пошуку запчастин, відсортованих по конструктивним групам, аж до прямого пошуку продукту (по артикулу, номеру оригінальної запчастини, експлуатаційного або довідковим номером). Також Tecdoc дозволяє робити ідентифікацію транспортних засобів за допомогою ідентифікаційного номера автомобіля (VIN), а також можливість введення коду для конкретної країни (номерні знаки, КВА і т. П.). [2]

Доступ до клієнтської частини реалізовано завдяки технології ізоморфному рендеру сторінки. Ізоморфне або універсальне застосування означає, що JavaScript код програми може бути виконаний як на сервері, так і на клієнті. Цей механізм є однією з сильних сторін React і дозволяє користувачеві отримати доступ до контенту істотно швидше.

Чому ізоморфне застосування має переваги над клієнт-рендер застосуванням? Користувач отримує контент швидше на дві і більше секунди. Особливо це актуально, якщо у вас не дуже хороший мобільний інтернет. Виграш виходить за рахунок того, що не треба чекати скачування клієнтського JavaScript, а це 200Кб і більше з урахуванням мініфікації і стиснення. Також ініціалізація JavaScript може займати певний час. Якщо сюди додати необхідність робити клієнтські API запити після ініціалізації і згадати, що на мобільному інтернеті часто можна зіткнутися з досить відчутними затримками, то стає очевидно, що ізоморфний підхід робить ваш додаток набагато приємніше для користувача. Якщо ваше клієнтське JavaScript застосування перестало працювати через помилку, то ваш сайт швидше за все стане непотрібним для користувача. В ізоморфному ж випадку є хороший шанс, що користувач все ж зможе зробити те, що він хоче. [3]

У 2011 році Чарлі Роббінс сформулював це так, що під ізоморфним ми маємо на увазі той код, в якому кожний узятий рядок може використовуватися як на сервері, так і на клієнті. З невеликими винятками.

Висновки

У результаті проектування створено веб-ресурс, який реалізує маркетплейс автомобільних запчастин. Завдяки використанню Tecdoc реалізовано систему з великою точністю пошуку, що надає перевагу у користуванні даним веб-ресурсом.

Література

1. Поняття маркетплейс – [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://rau.ua/novyni/chto-takoe-marketplejsy/> – Загол. з екрану.
2. TecDoc Web – [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://www.tecalliance.net/ru/products/tecdoc-web> – Загол. з екрану.
3. Изоморфное приложени – [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://habr.com/ru/company/oleg-bunin/blog/319038> – Загол. з екрану.

МЕРЕЖА «ІОЛАЙ»

Периста Катерина Едуардівна
Студентка,
Дніпропетровський національний університет ім. Олеса Гончара,
м. Дніпро, Україна.

Основні поняття мережі "Іолай". Користувач або абонент мережі - особа, яка працює за підключеної до мережі ПЕОМ, ідентифікатор якого занесений адміністратором в список абонентів мережі.

Адміністратор мережі - користувач, який відповідає за правильну роботу мережі. Адміністратор веде список всіх абонентів мережі та визначає права доступу до даних на мережевому файл-сервері (якщо у Вашій мережі є такий файл-сервер).

Підключення до мережі - запуск програм, що забезпечують роботу мережі на даній ПЕОМ, введення ідентифікатора і пароля користувача.

Відключення від мережі - користувач відключається від мережі, всі мережеві ресурси, які були описані користувачем, звільнюються.

Page Dn Мережеві ресурси - диски або їх директорії, принтери або графобудівники, які доступні для використання через мережу декільком абонентам.

Поділ ресурсів - процес надання ресурсів своєї ПЕОМ для використання в мережі іншими користувачами.

Використання ресурсів - забезпечення доступу до поділюваних мережевих ресурсів, в результаті чого Ви можете працювати з ними, як з локальними (тобто як ніби вони фізично підключені до Вашої машини).

Електронна пошта - компонента мережі, яка дозволяє абонентам мережі обмінюватися кореспонденцією.

Page Up Управління чергою друку За допомогою цього меню Ви можете затримати, видалити або змінити пріоритет файлу накопичення в черзі друку обраного Вами принтера.

Якщо чергу друку знаходиться на Вашій машині, Вам доступні всі операції з файлами накопичення, інакше Ви можете керувати тільки своїми файлами накопичення і задавати пріоритет файлу не більш як 2.

Після вибору принтера Ви побачите список файлів накопичення в тому порядку, в якому вони будуть роздруковані. Самий верхній файл вже буде друкуватися. Перший символ в таблиці - пріоритет файлу (0-4), якщо файл друкується або чекає друку, буква Н, якщо файл затриманий або буква Е, якщо при друку файлу сталася помилка. Далі в таблиці стоїть ім'я абонента, що послав файл, порядковий номер файлу для цього абонента, довжина файлу, дата і час закриття. Файли накопичення, що мають однаковий пріоритет, будуть друкуватися в порядку їх закриття. Файл, який вже друкується, можна зняти тільки на сервері за допомогою меню "Управління мережевим принтером" або команди NETWTR / C, при цьому знятий файл набуває статус Н.

Статус файлів не змінюється, якщо вся чергу друку зупинена.

При закритті файлу йому присвоюється пріоритет 2. Якщо Ви хочете, щоб якийсь файл роздрукувався швидше, збільште його пріоритет. Для того, щоб відпустити затриманий файл, досить призначити йому пріоритет.

Повернення в DOS Якщо Ви закінчили управління мережею, Ви можете повернутися в середу DOS і продовжити роботу. При цьому Ви залишитеся підключеними до мережі. Ви будете приймати пошту, з Вашими ресурсами будуть працювати інші абоненти, Ви можете працювати з використовуваними мережними ресурсами. У будь-який момент Ви знову можете повернутися до управління мережею, викликавши програму ASSIST.

Номер переривання і номери портів Вашої плати Ви дізнаєтеся у продавця мережі (якщо не знаєте, використовуйте значення за замовчуванням).

Якщо Ви захочете розділяти свої ресурси (тобто бути сервером), Ви повинні будете вибрати параметри сервера в меню сервера.

Поява мережевих ресурсів в будь-якому випадку означає, що мережевий диск або принтер з'явиться на Вашій машині навіть в тому випадку, якщо сервер вимкнений, ресурс на сервері не поділений або невірний заданий пароль, але Ви не зможете скористатися цим ресурсом, поки він не стане доступним на насправді.

Зменшення максимального номера користувача в мережі дозволить Вам зменшити розмір займаної мережею резидентної пам'яті, проте цей номер не повинен бути менше максимального номеру у Вашому списку абонентів (його можна подивитися командою D U).

Затримку читання відповіді - час, після якого на Вашому комп'ютері буде зафіксована помилка зв'язку, якщо відповіді на запит з якої-небудь причини не надійде (наприклад, модем на сервері не прийме відповідь).

Якщо Ви хочете, щоб при підключенні до мережі програма запитувала ім'я та пароль користувача, в поле "Ім'я підключається користувача" повинні бути пробіли. У цьому випадку ім'я та пароль можуть бути також задані як параметри WATSN-файлу.

Параметри сервера Число буферів монітора повинна бути не менше, ніж максимальна кількість машин, що одночасно працюють з Вашим сервером, інакше можлива ситуація, коли всі буфера будуть зайняті. Кожен буфер збільшує розмір пам'яті на 2 кілобайт.

Електронна пошта Електронна пошта служить для обміну повідомленнями та листами між абонентами мережі. Повідомлення - це будь-який текст довжиною до 200 символів, що набирається прямо на екрані. Лист - це текстовий файл довільної довжини, який готується за допомогою редактора текстів заздалегідь або безпосередньо в сеансі роботи з мережею.

За допомогою цього меню Ви можете надіслати повідомлення, лист або переглянути свою пошту.

При посилці повідомлення Вам буде показаний список абонентів мережі, з якого необхідно вибрати абонента, якому призначається повідомлення. Текст повідомлення вводиться в спеціальному вікні. При натисканні на клавішу Enter повідомлення надсилається абоненту.

Як користуватися програмою ASSIST Програма обслуговування мережі IOLA призначена для управління мережею в режимі меню. У програмі використовуються наступні функціональні клавіші: F1 - отримання тексту допомоги до поточного екрану або індексу допомоги, якщо Ви вже знаходитесь в системі допомоги Page Dn - перехід до наступної сторінки тексту або списку Page Up - перехід до попередньої сторінки тексту або списку Esc - вихід з підсистеми - перехід до наступного рядка меню або списку - перехід до попереднього рядка меню або списку Enter - вибір рядка меню або списку End - перехід до останнього рядка меню або списку Home - перехід до першої рядку меню або списку При роботі з мишею (для цього повинен бути завантажений її драйвер) ліва клавіша миші відповідає клавіші Enter, а права - клавіші Esc. Для вибору елемента меню, списку або функції перемістіть в потрібне місце курсор миші і натисніть ліву клавішу. Можливі функції відображені внизу екрану, стрілочка, вбудовані в рамку, означають перегортання тексту або списку.

Для отримання індексу допомоги натисніть клавішу F1. В індексі допомоги зібрані назви всіх текстів допомоги. Виберіть з них клавішами або потрібний і натисніть клавішу Enter. Для повернення з індексу в попередній рівень допомоги натисніть клавішу Esc.

Розподіл пам'яті - ця функція дозволяє переглянути план використання пам'яті, призначеної для програм, динамічно запускаються монітором на вимогу абонентів мережі (процесів "B"). У рядку плану міститься номер сторінки в буфері монітора, з якої починається програма, адреса точки входу, розмір програми в кілобайтах, ім'я програми, адреса і ідентифікатор запуску її абонента і стан в даний час.

Page Dn Розподіл процесів "B" - ця функція служить для одержання списку запущених на Вашій машині процесів "B".

Установка редактора листів дозволяє вказати що часто використовується Вами редактор текстів в якості програми перегляду і редагування листів в електронній пошті.

Установка профілю абонента дозволяє Вам вказати умови прийому пошти і дозволити або заборонити запускати на Вашій ПЕОМ процеси "B".

Функція запам'ятовування поточного стану зберігає на диску профіль абонента. У профілі абонента зберігаються умови прийому пошти, дозвіл на запуск процесів "B" на Вашій машині, інформація про поділюваних і використовуваних ресурсах для автоматичного запуску і набір кольорів, які використовуються для роботи програми ASSIST.

Література:

1. Аксьонов С.В., Новосельцев В.Б. Організація і використання нейронних мереж (методи і технології) .Томск: Видавництво Науково-Технічної літератури, 2006.
2. Непейвода М.М. Стили і методи програмування. М. : Інтернет-університет інформаційних технологій, 2005.

Галузь: «Біологічні науки»

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ АКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Бондар Людмила Пилипівна
кандидат біологічних наук, доцент,
Одеський державний аграрний університет
Україна, м. Одеса

Дрьомова Наталія Вікторівна
асистент
Одеський державний аграрний університет
Україна, м. Одеса

***Анотація:** стаття присвячена обґрунтуванню теоретико-методологічних засад і практичних аспектів впровадження активних методів навчання у навчально-виховний процес вищого навчального закладу. Використання активних методів навчання дають можливість науково-педагогічним працівникам краще зрозуміти своїх студентів та їх емоції, почуття, характер та сприйняття навчального матеріалу.*

***Ключові слова:** квест, інноваційні методи, активні методи навчання, ландшафтний дизайн, інтелектуальні завдання.*

У сучасному світі освіта розглядається як важливий компонент економічного росту і процвітання країни. Її роль для людини та суспільства з кожним роком стає все більш значущою. Таким чином, вибір теми даної роботи обумовлено потребою у дослідженні цієї проблематики з метою розробки нових підходів щодо організації керівництва науковими дослідженнями, його удосконалення, а також і модернізації в загальній системі освітньої діяльності, і на цій основі виявлення та поширення позитивного досвіду організації та розвитку наукової школи у сучасному вищому навчальному закладі.

Метою даної роботи є обґрунтування теоретико-методологічних засад і практичних аспектів впровадження активних методів навчання у навчально-виховний процес вищого навчального закладу.

Предметом даного дослідження є форми та методи організації активних методів навчання у ВНЗ 3-4 рівнів акредитації.

Об'єктом дослідження є аналіз впровадження в навчальний процес студентів старших курсів активних методів навчання, які дають змогу отримати майбутнім фахівцям соціально-професійну компетентність.

Методологічною основою роботи є теоретичні положення та висновки надбань світової освітянської думки, фундаментальні концепції і закони сучасної навчально-дослідницької системи та особливості, що відображають реальний стан справ у науковій діяльності ВНЗ України.

Активні методи навчання – методи, які стимулюють пізнавальну діяльність учнів та студентів, вони побудовані в основному у діалогічній формі, передбачають вільний обмін думками про шляхи вирішення тієї чи іншої проблеми та характеризуються високим рівнем активності учнів [1].

При використанні активних методів студенти ефективніше навчаються, що в майбутньому дозволить застосовувати здобуті знання в процесі практичної діяльності. Засвоєння знань та навичок, які вони набувають завдяки використанню активних методів навчання є більш ефективним і приємним.

Перевагами активних методів навчання є те, що використовуючи ці методи студент займає активну позицію у процесі навчання, а знання, одержані при цьому, не тільки швидше засвоюються, але й більш часто використовуються на практиці. Тому, на нашу думку раціональне використання саме таких методів при організації підготовки майбутніх педагогів є виправданим [2].

Активні методи характеризуються тим, що вони ефективно стимулюють активність як студентів, так і викладачів; мають високу ефективність; їх є велика кількість та різноманітність [3].

Ми погоджуємось з думкою Ю. В. Іванко, що процес підвищення інтелектуальної активності студентів у процесі професійної підготовки головна передумова глибокого і міцного засвоєння знань. Тому, з метою більш якісної професійної підготовки майбутніх фахівців викладачам потрібно використовувати активні методи навчання [4].

З метою знаходження способів урахування нових педагогічних тенденцій підготовки майбутніх спеціалістів садово-паркового господарства були розроблені і апробовані заняття із застосуванням активних методів навчання у процесі вивчення навчальної дисципліни “Озеленення населених місць” на спецкурсі: “Ландшафтний дизайн та організація садово-паркового будівництва”.

Одним із напрямів удосконалення процесу підготовки майбутніх ландшафтних дизайнерів є впровадження активних методів, до яких належать ігрові форми та активні методи проведення занять (мозковий штурм, мікрофон, цільові групи, світове кафе, Квест тощо), ми застосовували Квест під час вивчення курсу «Озеленення населених місць».

Основним моментом реалізації активних методів навчання є концепція спільної діяльності студентів, в основі якої лежить взаємодопомога й співробітництво, а також їх організація та проведення, які містять відбиток специфіки майбутньої професійної діяльності [5].

Для ефективного використання активних методів навчання викладачу необхідно враховувати наступні фактори: індивідуальні особливості студентів; навчально-методичний матеріал; розподіл студентів на невеликі групи; створення ситуацій експерименту; ефективне використання навчальної аудиторії та паркових зон.

Зазначимо, що робота в малих групах завжди є засобом для досягнення мети. Правильно організована робота в групі дозволяє створити відносини і взаємодію між викладачем і студентами.

Тематичний квест, який ми використали під час практичних занять з дисципліни «Озеленення населених місць» включає такі компоненти:

- *Вступ, керівництво до дії* – визначення часових рамок, головних ролей учасників або сценарій квесту, попередній план роботи, ознайомлення зі змістом квесту в цілому.
- *Центральне завдання* – чітко визначено результат, який має одержати команда, виконавши задану серію завдань.
- *Опис процедури роботи*, яку необхідно виконати учасникам під час проходження етапу (може зазначатися на кожному етапі окремо чи на початку гри).
- *Розробка критеріїв чи параметрів оцінювання* – залежить від типу навчальних завдань, які вирішуються на квесті.
- *Висновок* – аналіз досвіду, отриманого учасниками квесту.

Основні засади квесту:

- Проходження за сюжетом, який може бути чітко визначеним або мати декілька варіантів, у залежності від вибору учасника.
- Питання розраховані на застосування логіки.
- Однозначність відповіді (одне слово - якщо це запитання для переходу між етапами; розширена відповідь - якщо це запитання самого етапу).
- Регламентована кількість часу на обговорення.
- Не завжди лаконічні та чіткі завдання розвивають дослідницькі навички – аналіз випадкових, на перший погляд, відомостей, збір різних, дещо абсурдних як за виглядом, так і за функціональністю даних-повідомлень.
- Залучення всіх учасників – думка кожного учасника враховується, навіть, якщо це тільки «рух у невідоме», висловлювання ідей, виконання певних практичних завдань.
- Міжпредметні зв'язки, застосування знань у новій ситуації.

Таким чином, основна ідея квесту: розвиток навчально-пізнавальної активності в умовах, коли всі психічні процеси студента, його увага, емоційно-вольова сфера готові до активного опрацювання навчального матеріалу.

Дізнавшись про такий спосіб проведення дозвілля, як Сіті Квест (розважальна гра на місцевості з елементами міського орієнтування, під час якої учасники вирішують неординарні інтелектуальні завдання) та проаналізувавши зарубіжний та вітчизняний досвід, ми вирішили спробувати провести таку гру в межах нашої дисципліни. Завдання були підібрані таким чином, щоб використовувалися знання не тільки з Озеленення населених місць, а й з інших предметів. Організація першої гри зайняла багато часу, але результат був того вартий. Студенти ділилися враженнями про гру ще цілий тиждень, розпитували про способи розв'язування тих чи інших завдань.

При використанні квесту, як методу стимулювання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності учнів засобами ігрової діяльності школярі шукають оригінальні рішення. Під час гри команди вирішують логічні завдання шляхом підказок і пошуку рішень в нестандартних ситуаціях. Після завершення чергового завдання команди переходять до виконання наступного. Перемагає команда, що виконала завдання швидше за інших.

Зазначимо, що при використанні на заняттях з «Озеленення населених місць» активних методів ми зіткнулись з певними проблемами та труднощами. Тому, на нашу думку потрібно врахувати фактори, а саме: не вміння студентами слухати інших; не бажання студентами у процесі обговорення змінювати свою думку, йти на компроміс та враховувати думки інших; установка на пасивне сприймання навчального матеріалу; звичка працювати за інструкційними вказівками викладача та невміння працювати в умовах невизначеності і відсутності чіткого алгоритму дій; студентам важко бути

мобільними; студенти-лідери намагаються «тягнути» групу, а слабші студенти відразу стають пасивними [6].

Таким чином, активні методи навчання це інноваційні методи, які є активними інструментами при використанні в навчально-виховному процесі не тільки для студентів, а й для викладачів. За допомогою цих методів можна поглибити знання студентів, розширити їх інтереси, розвивати творчі ідеї і висувати нові концепції, спілкування з іншими людьми, а викладачам вчитися разом із студентами.

Література:

1. Грудзинская Е. Ю., Марико В. В. Активные методы обучения в высшей школе. / Учебно-методические материалы по программе повышения квалификации «Современные педагогические и информационные технологии». – Нижний Новгород, 2007, 182 с., с.4.
2. Лисак Г. О. Переваги застосування активних методів навчання у процесі підготовки викладачів ВНЗ до контрольно-оцінювальної діяльності / Г. О. Лисак, С. В. Король // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету “Україна”. – 2012. – № 5. – С. 121-124.
3. Dytfeld K. Smółka E. Metody aktywizujące jako system motywowania uczniów do nauki / Katarzyna Dytfeld Ewelina Smółka // Projekt „Kompetencje zawodowe nauczycielek i nauczycieli jako element budowania organizacji uczącej się i lokalnej strategii oświatowej w powiecie ostrzeszowskim” współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego [Електронний Ресурс]. – Режим доступу : http://www.powiatostrzeszowski.pl/asp/pliki/dok/publikacja_na_strone_p._katarzyny_dytfeld_i_p._eweliny_smolki.pdf.
4. Іванко Ю. В. Активні методи навчання як засіб актуалізації особистісного сенсу в пізнавальній діяльності студентів [Електронний ресурс] / Ю. В. Іванко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12 : Психологічні науки. – 2012. – Вип. 37. – С. 93-96.
5. Москалюк О. І. Ефективність упровадження активних методів навчання у підготовку магістрів-соціальних педагогів / О. І. Москалюк // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету “Україна”. – 2013. – № 2. – С. 157-161.
6. Долбнева Д. В. Інтерактивні методи навчання: сутність необхідність та використання при підготовці фахівців з обліку та аудиту у ВНЗ України / Д. В. Долбнева // Науковий вісник НЛТУ України. – 2014. – Вип. 24.1. – С. 389-398.

Галузь: «Педагогічні науки»

ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ НОВІТНІМИ ЗАСОБАМИ НАВЧАННЯ ТА ОБЛАДНАННЯ

Наконечна Галина Мирославівна
начальник відділу засобів навчання та обладнання
Інституту модернізації змісту освіти
Київ

Крамаренко Ірина Сергіївна
кандидат педагогічних наук
завідувач сектору програмного забезпечення засобів навчання
Інституту модернізації змісту освіти
Київ

Оберніхіна Наталія Володимирівна
кандидат хімічних наук, старший викладач
Національний медичний університет імені О.О. Богомольця
Київ

Анотація: В статті розглянуті теоретико-методологічні основи формування інноваційного освітнього середовища закладів освіти новітніми засобами навчання та обладнання

Ключові слова: навчальне середовище, засоби навчання, система засобів навчання

Сучасний рівень науки і техніки формує технологічне та інформаційне середовище, в якому існує людина, впливає на стосунки між людиною і навколишнім природним та соціальним середовищем, визначає рівень можливостей людини на конкретному етапі науково-технічного прогресу. Аналіз стану

та тенденцій розвитку соціуму надає можливість прогнозувати подальший розвиток системи освіти, структура, склад і характер діяльності якої мають відповідати соціальним, науковим і технологічним цілям і умовам розвитку суспільства та внутрішнім цілям і потребам самої системи освіти [2].

Загальна мета професійної освіти включає такі основні підцілі:

- забезпечення всебічної соціалізації та ефективної адаптації тих, хто навчається, в соціально-економічних умовах суспільства, що розвивається;
- формування і розвиток професійно значущих якостей і конкурентоспроможної професійної компетентності;
- поглиблення розвитку особистості, перш за все, її почуттєвої сфери, способів продуктивного мислення та пізнання, вміння вчитися й самовдосконалюватися протягом усього життя, здатності до творчого наукового пошуку щодо вирішення завдань, що постали;
- створення і формування цінностей особистісного розвитку, рефлексивно-гуманістичного менталітету майбутнього спеціаліста.

У зв'язку з цим перед освітою постає нова мета: виховання здобувача освіти, його гармонійний розвиток, збагачення досвіду життєдіяльності на основі загальнолюдських та національних цінностей, формування ключових і предметних компетентностей як бази для успішного навчання протягом усього життя.

Це вимагає суттєвих змін та оновлення системи освіти, збалансування співіснування традиційної та інноваційної моделі організації освітнього процесу, поєднання творчого досвіду вчителів/викладачів, досконале володіння класичною методикою із впровадженням новацій: сучасних педагогічних технологій, елементів технологій, варіативних курсів, авторських програм, нестандартних підходів в організації навчання й виховання здобувачів освіти, організації експериментальної роботи, а відтак – створення навчального середовища, адаптованого до сучасних освітніх вимог.

На сьогодні в Україні кількість закладів освіти, які мають доступ до нових засобів навчання, вже є достатньою для того, щоб говорити про існування нового типу навчального середовища. На основі комп'ютерно-орієнтованого навчального середовища, яке виникає на цьому етапі, можна забезпечити учасникам освітнього процесу нові, недоступні на попередньому етапі розвитку технічних засобів навчання, форми подання навчального матеріалу, нові засоби діяльності суб'єктів навчання, засоби, за допомогою яких підтримують новий рівень спілкування і взаємодії між учасниками навчально-виховного процесу [3].

Навчальне середовище – це штучно побудована система, структура і складові якої сприяють досягненню цілей освітнього процесу. Структура навчального середовища визначає його внутрішню організацію, взаємозв'язок і взаємозалежність між його елементами. Елементи (об'єкти, складові, елементи - неподільні частки) навчального середовища виступають, з одного боку, як його атрибути чи аспекти розгляду, що визначають змістовну і матеріальну наповненість навчального середовища, а, з іншого боку, як ресурси навчального середовища, що включаються у діяльність учасників освітнього процесу, набуваючи при цьому ознак засобів навчання [1].

Слід виокремити такі **головні аспекти**, які впливають на моделювання, формування та розвиток навчального середовища:

- **змістова складова** (навчально-наукова, навчально-методична, навчально-організаційна);
- **система засобів навчання** як сукупність матеріальних об'єктів, що можуть використовуватися учасниками освітнього процесу під час навчання;
- **технологічна складова**, зокрема інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ);
- **матеріальна складова** (навчальні приміщення, типові і нетипові-спеціалізовані приміщення: шкільні кімнати, кабінети, аудиторії, лабораторії, навчальні майстерні, спортивні зали, майданчики тощо) [2].

Структура змістової складової навчального середовища відбиває упорядкованість цілей створення і використання навчального середовища, їх підпорядкованість загальній меті і навчальним цілям, які реалізуються у відповідних педагогічних системах. Це, в свою чергу, передбачає взаємозалежність всіх складових навчального середовища, зумовлює можливість здійснення в педагогічних системах тільки тих технологій навчання і виховання, тої освітньої діяльності, які можуть бути практично забезпечені необхідним складом системи засобів навчання.

Таким чином, важливою складовою навчального середовища є засоби навчання. В освітній діяльності засоби навчання виступають як ресурси здійснення навчальної діяльності, структурно-упорядкована взаємодія яких створює умови для ефективного досягнення цілей навчання і виховання. З метою підвищення ефективності використання засобів навчання в освітньому процесі з множини усіх засобів навчання, що необхідні для досягнення цілей навчання і виховання, утворюються відповідні їх сукупності, в яких забезпечується техніко-технологічна і функціонально-цільова інтеграція.

Зазначимо [1], що: окремі **засоби навчання**, або, просто, засоби навчання (засоби навчальної діяльності) – це матеріальні об'єкти (елементи) навчального середовища, які призначені для використання учасниками навчально-виховного процесу при здійсненні ними окремих навчальних дій. **Комплекти засобів навчання** - структурно впорядковані сукупності, які призначені для забезпечення навчальної діяльності за однією структурою. **Комплекс засобів навчання** - структурно упорядкована сукупність засобів навчання, яка призначена для забезпечення навчальної діяльності за декількома структурами. **Система засобів навчання** - підсистема навчального середовища, склад якої утворюють інтегровані засоби навчання, а структура - визначається множиною навчальних цілей їх використання учасниками освітнього процесу

Система засобів навчання є пріоритетною у вивченні складової наповнення освітнього середовища сучасними засобами навчання та обладнанням для підвищення ефективності форм і методів організації й проведення освітнього процесу, задоволення інтересів та потреб успішного просування здобувачів освіти індивідуальними освітніми траєкторіями.

Ну думку В.В. Лапінського, ефективність застосування засобів навчання нового покоління залежить від застосування в процесі їх розробки та визначення місця в освітньому процесі раціональних підходів, узагальнення яких наведено нижче.

1. **Відповідність дидактичним принципам** щодо способів та форм подання навчального матеріалу.
2. **Забезпечення відкритості** (для вчителя/викладача) у доборі та модифікації засобів управління навчальною діяльністю.
3. **Забезпечення цілеспрямованості навчання**, що здійснюється через поінформованість здобувача освіти стосовно локальної та віддаленої мети навчання, способів визначення ним самим ступеня власної наближеності до цієї мети, стимулюванні пізнавальної активності, яка спрямована на досягнення поставленої мети.
4. **Креативність**, яка полягає в тому, що подання навчального матеріалу з використанням засобу навчання має бути спрямоване на формування логічного та системного мислення, творчого підходу й здатності здобувача освіти «творити», самостійно виконувати діяльність, спрямовану на досягнення навчальної мети.
5. **Когнітивність**, яка полягає в тому, що використання засобу навчання забезпечує можливість такого подання навчального матеріалу, яке сприяє стимулюванню розумової активності, спрямованої на доопрацювання, отримання інформації шляхом аналізу змісту «інформаційного кадру» і наступного синтезу.
6. **Мотивація освітньої діяльності здобувачів освіти**, яка пробуджується не лише зацікавленістю в навчанні та усвідомленні необхідності засвоєння знань, а й емоційністю освітнього процесу, що реалізується через інтерактивне навчання.
7. **Забезпечення індивідуального навчання**, що базується на індивідуалізації процесу навчання, та динамічність навчання за рахунок диференційованого підходу.
8. **Забезпечення можливості організації інтерактивного навчання** за умов колективної (групової) організаційної форми навчання.
9. **Наявність контролю** на всіх етапах навчання з метою забезпечення індивідуального коригування обсягів поданого навчального матеріалу.
10. **Забезпечення можливості здійснювати зворотній зв'язок** для одержання відомостей щодо зроблених здобувачем освіти помилок і про засоби їх виправлення або уникнення.
11. **Забезпечення багаторівневої організації роботи** з навчальним матеріалом шляхом отримання детальних пояснень та повернення до початку.
12. **Забезпечення гнучкості навчання** шляхом надання можливості здобувачеві **самостійно приймати рішення** щодо стратегії навчання, обирати час навчання, послідовність, обсяг, швидкість подання навчального матеріалу, використання підказок та допомоги.
13. **Забезпечення надійності**, цілісності системи та коректності її роботи [4].

Насамкінець зазначимо, що навіть при бездоганно побудованій системі моделей навчально-виховного процесу (наприклад, методиці навчання, системі оцінювання навчальних досягнень тих, хто навчається [2]), невідповідність ресурсів діяльності педагогічної системи тим, які передбачалися її відповідними моделями, в першу чергу, педагогічної компетентності викладацького складу, ресурсів мотивації діяльності здобувачів освіти, складу, з одного боку, і параметрів систем засобів навчання, призводять до суттєвого зниження ефективності педагогічної системи (освітнього процесу) і, як результат, суттєвого зниження якості освіти, що надається.

Література

1. Биков В. Ю. Теоретико-методологічні засади створення і розвитку сучасних засобів та е-технологій навчання // Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992 – 2002. Збірник наукових праць до 10 – річчя АПН України / Академія педагогічних наук України. – Частина – 2. – Харків: «ОВС», 2002. – С. 182-199.

2. Биков В.Ю. Системно-структурні засади забезпечення якості професійної освіти / Сб. наук. праць.- Донецьк: Либідь, 2001. – С.269 –273.

3. Жалдак М.І., Лапінський В.В., Шут М.І. Комп'ютерно-орієнтовані засоби навчання математики, фізики, інформатики // Інформатика. – 2004. – № 42. – С.5-9.

4. Лапінський В.В., Петровський С.С. Застосування технології методу проектів при підготовці і проведенні учнівських олімпіад з інформатики // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка. – 2007. – №6. – С.195-199.

ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСОБИ ПОКРАЩЕННЯ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ

Соболевська Ольга Станіславівна
асистент кафедри екології, теплотехніки та охорони праці
Національна металургійна академія України
м. Дніпро

***Анотація:** В статті наводиться приклад застосування методики активного навчання (CDIO) в Національній металургійній академії України. Методика застосовувалася до різних груп студентів, за різними дисциплінами.*

Мета роботи - підвищення активності студентів у навчальному процесі. Для цього використовувалися різні педагогічні прийоми: мотивація, критерії оцінювання студентів, конкуренція між ними. Використання CDIO дало позитивні результати, хоча були виявлені певні недоліки.

У підсумку треба зазначити, що якість навчання студентів за наведеними у статті дисциплінами підвищилася, тому досвід можна вважати позитивним.

***Ключові слова:** CDIO, навчальний процес, педагогічні трюки, педагогічні засоби, мотивація*

В сучасних умовах розвитку суспільства та технологічного прогресу питання покращення процесу навчання студентів повинно обов'язково враховувати інтереси студента, його майбутні навички та знання, навчальний процес повинен не лише бути змістовним за інформацією, але й цікавим.

Головним завданням викладача стає не стільки розробка відповідних учбових планів та робочих програм, а мотивація студента до активного навчального процесу.

У традиційних системах навчання головне – це обсяг виданого матеріалу та кількість виконаних робіт, а результатом навчання є оцінка студента після написання контрольних робіт, які складаються і перевіряються викладачем. При такому способі навчання основне навантаження у навчальному процесі приходить на викладача, саме він є активним – викладач шукає необхідну інформацію, переробляє її, розробляє завдання для студента, варіанти контрольних робіт та інше.

У 2016 році проходив навчальний семінар на базі КТН Royal Institute of Technology у Стокгольмі, де була запропонована інша концепція навчання студентів. Семінар був присвячений CDIO (conceive–design–implement–operate). Таку методику навчання студентів інженерних спеціальностей підтримують у більш ніж 120 вищих навчальних закладів із 30 країн Європи, Північної та Латинської Америки, Азії, Австралії та Нової Зеландії, Африки. Ефективність використання моделі CDIO підтверджується високими показниками отриманих знань та професійних навиків. Підвищення якості навчання студентів здійснюється через підвищення студентської активності у навчальному процесі, через мотивацію в студентах необхідності витратити якомога більше часу на позааудиторне вивчення дисциплін, учбової літератури, розробку проектів, освоєння лекційного матеріалу – все це обов'язково призведе до успішного складання іспитів та захисту проектів [1].

Методика CDIO має багато засобів (трюків) для мотивації студента. Ця концепція направлена на зменшення активності викладача та збільшення активності студента в процесі навчання. Головною метою викладача стає мотивація студента до самостійного вивчення дисципліни, пошуку відповідей на питання, розуміння матеріалу, пошук нових та нестандартних рішень – це для інженерних спеціальностей дуже важливо, адже студент під час навчання набуде навичок не лише читання та вивчення лекції, тобто того, що вже відібрано для нього, а самостійно навчиться виділяти потрібне від загального, аналізувати, робити припущення, помилятися та шукати рішення самостійно! В решті все це практично надає студенту змогу зрозуміти для чого він навчається, що буде його майбутньою роботою та чи буде він успішним в цьому процесі, а не лише гарні чи відмінні результати на сесії [2].

Ця стаття містить приклади використання декількох педагогічних трюків, які дали гарні результати на сесії.

«Експеримент» проводився по-декільком дисциплінам:

- «Природоохоронне законодавство та екологічне право» для студентів-екологів 1 курсу;
- «Теоретичні та експериментальні дослідження екосистем» для магістрів-екологів;
- «Охорона праці в галузі» для магістрів інших (неекологічних) спеціальностей.

Лекція як завжди містила необхідний лекційний матеріал, відповідно до учбового плану проводилися всі види аудиторних занять – семінарські, практичні, виконувалися індивідуальні завдання. До кожної лекції були представлені контрольні питання, які склалися з тих, що використовуються у модульних білетах, таким чином на заліку або іспиті білет складався з питань, на які студент вже сам відповів під час навчання, на семінарських або практичних роботах. В такий спосіб у студента виникає мотивація, власна зацікавленість до поточної підготовки в процесі навчання.

Наступний, один з найголовніших «трюків» - критерії оцінювання робіт студентів. Саме критерії оцінювання за концепцією CDIO є важливим механізмом мотивації та навчальної активності студентів, більш того, використання цих критеріїв вирішує улюблене питання студентів «Чому в нього/неї оцінка вище, ніж у мене?».

Повертаючись до нашого експерименту потрібно зауважити, що активність студентів була різною, наприклад, студенти-екологи першого курсу не виявляли необхідної активності, тому в ході навчального процесу були змушені відмовитися від концепції CDIO для них. Проте це лише доводить, що студенти різні та потрібно мати в запасі та використовувати різні навички та трюки для підвищення студентської активності. Можливо невдача зі студентами першокурсниками була в тому, що їх в групі було дуже мало (5 чол.) та не зпрацювала внутрішня конкуренція, що також належить до педагогічних «трюків»; можливо недостатньо часу було витрачено на підготовку до цих занять і вони були не цікавими студентам; можливо студенти не розуміли для чого їм потрібні знання за цією дисципліною, де вони їх будуть використовувати. Труднощі виникли і при виконанні студентами індивідуальних робіт, де студент повинен був не скопіювати з книги, закону або нормативу весь текст, а опрацювати його, проаналізувати та дати конкретну відповідь на питання. Складності виникли також і під час усного доповіді своєї індивідуальної роботи перед іншими студентами. Всі ці недоліки можливо виправити вибором відповідних педагогічних засобів, які б або зацікавили студентів, або чітко доводили вигоду студента: виконав – отримав вищий бал, краще здав іспит або ще будь-яка зацікавленість.

Група екологів-магістрів виявилася більш вмотивованою. Вони вивчали дисципліну «Теоретичні та експериментальні дослідження екосистем». Розглянемо запропоновані викладачем вимоги та критерії оцінювання даної дисципліни, яка вивчалася 4 модулі.

Вимоги до студентів при вивченні дисципліни «Теоретичні та експериментальні дослідження екосистем» модуль 1,2: відповіді на питання по лекції повинні виконуватися на наступне після неї заняття, відповіді оцінюються наступним чином:

- 0 - не виконав,
- 1 - були виправлення у відповідях,
- 2 - відповів правильно на всі питання,
- 3 – приймав активну участь в ході заняття.

Відповіді на загальні питання повинні бути чіткими, якщо не має відповіді – потрібно вказати причину відсутності. Лісти з відповідями здаються викладачу.

В сумі за 8 тем лекцій можна отримати 24 бали. Індивідуальне завдання оцінюється в 12 балів.

Загалом за 1 і 2 модулі можна отримати 36 балів.

В таблиці 1 приведена шкала, за допомогою якої отримані бали перераховуються в оцінку за два відповідні модуля.

Таблиця №1

12 б.	11 б.	10 б.	9 б.	8 б.	7 б.	6 б.	5 б.	4 б.
33-36	29-32	25-28	21-24	17-20	13-16	9-12	5-8	4

Треба зауважити, що відповіді та загальну активність студентів оцінювали самі ж студенти, це можна робити попарно, коли оцінку ставить сусід, а можна, щоб викладач у «випадковому» порядку назначав, хто буде перевіряти роботи студентів – і такий варіант навіть кращий, бо підвищує конкурентність студентів, вони вчать самі виявляти та виправляти помилки, хочуть бути кращими наступного разу.

Вимоги до студентів при вивченні дисципліни «Теоретичні та експериментальні дослідження екосистем» модуль 3, 4: відповіді на питання по лекції повинні виконуватися на наступне після неї заняття, відповіді оцінюються наступним чином:

- 0 - не виконав,

- 1 - були виправлення у відповідях,
- 2 - відповів правильно на всі питання,
- 3 – приймав активну участь в ході заняття.

Відповіді на загальні питання повинні бути чіткими, якщо не має відповіді – потрібно вказати причину відсутності. Листи з відповідями здаються викладачу.

В сумі за 10 тем лекцій по модулях можна отримати 30 балів. Практичні роботи оцінюються максимально в 6 балів: 0 – не виконав, 6 – виконані всі вірно.

Тести наприкінці модуля традиційно оцінюються за 12-ти бальною шкалою.

Загалом за 3 и 4 модулі по даній дисципліні максимально можна набрати 48 балів.

За таблицею 2 перераховуємо бали в оцінку за два останні модуля.

Таблиця №2

12 б.	11 б.	10 б.	9 б.	8 б.	7 б.	6 б.	5 б.	4 б.
44-48	39-43	34-38	29-33	24-28	19-23	14-18	9-13	4-8

Організація лекції: опитування за контрольними питаннями повинно займати не більше 10-15 хвилин перед початком наступної лекції. Наприкінці кожної лекції видається лист з переліком питань по даній темі для наступного опитування. Також студенти мають всі необхідні матеріали лекцій та літературу в електронній формі з вказанням авторів підручників по кожній темі. Як вже було вказано, оцінку за відповіді на контрольні питання ставили самі студенти, вони оцінювали правильність та повноту відповідей, а також мали змогу приймати активну участь в ході всього заняття, наприклад, доповнювати відповіді своїх одногрупників.

Такий спосіб проведення опитування не потребує перевірки робіт викладачем, а потрібно лише продивитися їх, чи вірно студенти все вказали; також використовується відразу декілька засобів, педагогічних «трюків» - конкуренція, мотивація, критерії оцінювання, що врешті рещт підвищує активність саме студента!

Таким чином студент розуміє, чим краще він підготувався, тим більшу кількість балів набере. Крім того, вирішується питання зі студентами, які не ходили на лекції та інші аудиторні заняття, а прийшли тільки на залік (іспит) – відповідно до табл. 1 і 2 вони не можуть отримати оцінку вище 9 балів.

На малюнку 1 наведений приклад листа для опитування, який містить не лише тестові запитання, а й загальні. Мета загальних питань - отримати повну відповідь, тому що такі або подібні питання будуть у заліковій роботі, де у студента мало часу на великий обсяг відповіді, тому вона повинна бути чіткою та короткою. Питання також можуть містити данні з практичних або лабораторних робіт.

Група _____

ПІБ _____

Лекція 1+ семінар 1

Відмітити правильні відповіді:

1. Емпіричний рівень дослідження передбачає:

- а) узагальнення, систематизацію і накопичення фактів, встановлення закономірностей;
- б) накопичення, збереження фактів без їх пояснення;
- в) формування основних принципів і правил дослідження, розробляє методи наукових досліджень

2. Теоретичний рівень дослідження передбачає:

- а) узагальнення, систематизацію і накопичення фактів, встановлення закономірностей;
- б) накопичення, збереження фактів без їх пояснення;
- в) формування основних принципів і правил дослідження, розробляє методи наукових досліджень

3. Методологічний рівень дослідження передбачає:

- а) узагальнення, систематизацію і накопичення фактів, встановлення закономірностей;
- б) накопичення, збереження фактів без їх пояснення;
- в) формування основних принципів і правил дослідження, розробляє методи наукових досліджень

Відмітити, на які з наведених питань Ви готові відповісти?

1. Назвіть основні напрямки екологічних досліджень
2. Назвіть спрямованість фундаментальних та прикладних екологічних досліджень
3. Назвіть типи взаємозв'язків між популяціями за Ю. Одумом
4. Назвіть позитивні форми взаємодії між популяціями, в чому полягає їх механізм дії

Малюнок 1 – Лист для опитування з дисципліни «Теоретичні та експериментальні дослідження екосистем»

Студент сам вказує, готовий він чи ні надати відповідь на загальне питання, обов'язково вказує питання, на яке в нього немає відповіді та пояснює причину її відсутності. Якщо у студентів виникали труднощі з питаннями, то вони їх вирішували на консультації.

Опитування проводилося перед початком наступної лекції та займало не більше 10-15 хвилин.

Безумовно, знаходяться студенти, які питають «навіщо їм все це потрібно?». Такі студенти є всюди, і в Швеції вони також були, є та будуть. Але їх кількість незначна, значно більша кількість студентів була задоволена своєю роботою та отриманими результатами.

Таким чином необхідно відмітити, що основна задача CDIO була виконана - процес навчання став активним саме для студентів, а не для викладачів. Це підвищило мотивацію студентів та зробило зрозумілим відмінність в оцінках студентів, пояснило необхідність відвідувати заняття – для тих студентів, які бажали отримати відмінний результат.

Література:

1. Enhancing Engineering Education, 26.09.30-30.09.2016, KTH, Stockholm. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pblmd.aau.dk/fileadmin/user_upload/slides_KTH_compiled.compressed.pdf
2. K. Edströma, A. Kolmosb. PBL and CDIO: complementary models for engineering education development // European Journal of Engineering Education. 2014. Vol. 39 (5). P. 539-555.
3. Соболевская О.С. Педагогические приемы или как улучшить процесс обучения студентов / О.С. Соболевская // —The Third International scientific congress of scientists of Europe. Proceedings of the III International Scientific Forum of Scientists "East–West" (January 11, 2019). Premier Publishing s.r.o. Vienna. 2019. – P. 831 – 839.
4. Матухно О.В., Соболевська О.С. Досвід НМетАУ з впровадження методики активного навчання (CDIO) // Всеукраїнська науково-методична конференція «Управління якістю підготовки фахівців», Одеса, 2019. – С. 156-158.

ВПЛИВ ГРИ В ШАХИ НА РОЗУМОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ СТУДЕНТІВ-ФІЗИКІВ

Шукатка Оксана Василівна
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри фізичного виховання та спорту
Львівський національний університет імені Івана Франка
м. Львів, Україна

Вільха Аскольд Ігорович
студент І-го курсу, фізичного факультету,
Львівський національний університет імені Івана Франка
м. Львів, Україна

Анотація. У статті висвітлено, як впливає гра в шахи на розумову діяльність та успіхи у навчанні студентів-фізиків. Визначено базові навички, які отримує чи вдосконалює студент за допомогою гри в шахи. Установлено, що в ігровій формі необхідні навички засвоюються легко, у студентів покращуються та автоматизуються навички з гнучкості мислення, швидкості прийняття рішень та прорахування варіантів.

Ключові слова: шахи, розумова діяльність, студенти-фізики.

Для успішного та результативного навчання студентів фізичного факультету розуміння фізичного процесу та його математичної моделі є важливим та необхідним вмінням. Добре розвинена пам'ять, розуміння математики та математичних комбінацій дає змогу легко застосовувати знання у практичних задачах. Відомим є той факт, що успішні фізики володіють високим рівнем IQ. Зокрема, за методом оцінки IQ по системі оцінки інтелекту Свенсона-Крейна у А. Ейнштейна рівень IQ оцінювали у 160-200 балів, що є видатним результатом. Подібні результати показували дослідження IQ Ньютона, Паскаля та інших [1, с. 19-20]. За Г. Гарднером існує кілька базових типів інтелекту (природний, екзистенціальний, логіко-математичний, лінгвістичний, просторовий та інші). Важливим для фізиків є логіко-математичний інтелект. Він вирізняється вмінням логічно вирішувати проблеми, формулюванням та перевіркою гіпотез, сприйняттям певних речей як об'єктів задач і вмінням математично змоделювати та уявити їх [2, с. 26-27]. Розв'язуючи будь-яку задачу фізик шукає оптимальний метод, підхід, намагається сформулювати математичний аналог. Саме тут потрібна логіка, щоб усвідомити, як саме діє той чи інший процес, що варто детально розглянути у певній задачі, які величини потрібно знайти для кінцевого результату. Наступним кроком до розв'язку є виведення кінцевої формули, математичні обрахунки. Тут важливо не схибити у формулах, підбирати зрозумілий варіант, тобто обраховувати можливі варіації. Необхідно вибрати найзручнішу математичну модель і уважно слідкувати за ходом обчислень та виведенням формул. Часто студенти можуть недооцінити математичну складову, проте

вона є надзвичайно важливою, і її правильність є однією з головних запорок успішного розв'язання [3, с.195-196]. Ще одна помилка, якої припускаються студенти при розв'язуванні задач – неврахування всіх факторів. Студент забуває записати дію всіх сил, не враховує їх протягом розв'язування задачі, або при виборі моделі не враховує деякі побічні фактори при її застосуванні. Наприклад, розглядаючи частинку в електромагнітному полі інколи забувають про дію гравітаційного; коли вибирають шлях інтегрування забувають про перехід до іншої змінної і через це не враховують труднощів, які виникають через використання цього методу. Труднощі, які виникають в процесі розв'язування складних задач змушують здійснювати пошук альтернативних шляхів покращення розгалуженого мислення, зосередженості на всіх варіантах і факторах та вміння оперувати ними. Студенту потрібно вміти мислити так, щоб охоплювати не лише одну складову задачі, а цілу систему розв'язання, вміти звернутись до будь-якої частини задачі, розуміти все що відбувається. Бо коли у розв'язанні виникає помилка, потрібно розуміти на якому етапі вона виникла, і які частини розв'язання потрібно буде підкоригувати. Такі складнощі потребують розвитку згаданих вище розумових здібностей студентів-фізиків, що актуалізує тематику нашого наукового дослідження. Одним з таких шляхів ми вбачаємо у застосуванні гри в шахи.

У багатьох країнах світу існують комплексні програми по навчанню шаховій грі у загальноосвітніх школах. Гра в шахи має безліч позитивних ефектів. Розглянемо деякі з них, зокрема, як гра в шахи впливає на покращення пам'яті та аналітичного мислення. Тренування пам'яті відбувається задовго до початку шахової партії, оскільки гравець повинен знати багато комбінацій. Окрім того це тренування для гнучкого застосування пам'яті, бо лише знаючи комбінацію неможливо здобути перемогу. Коли суперник також знає комбінацію та методи захисту, він підбирає інші способи її використання або інші комбінації. Ми тренуємо вміння вибирати з багатьох варіантів найоптимальніший і найзручніший, а також тренуємо навичку запам'ятовування великої кількості комбінацій. Вдосконалюємо аналітичне мислення (аналіз ситуації і підбір потрібних дій у ній). Варто враховувати, що на кожен дію гравця робить свою відповідь його суперник, така ситуація стимулює підлаштовувати свої комбінації і завжди прораховувати нові варіанти, тобто своєчасно реагувати. Це корисно для фізиків особливо під час експериментів, коли в будь-яку мить щось може піти не по плану, з такими навичками студент зможе швидко і якісно зреагувати. Протягом гри гравець намагається контролювати ситуацію на дошці і будувати варіанти для перемоги. Оскільки він точно не знає яким буде наступний хід, йому потрібно врахувати всі можливі ходи суперника і мати готову реакцію на них. Коли людина багато грає в шахи, вона автоматично прораховує всі можливі комбінації і варіанти гри. Максимально детальне прорахування можливих варіантів і подальшого ходу подій є корисною навичкою, що допомагає студенту підібрати оптимальний варіант розв'язку тої чи іншої задачі або проблеми. Наостанок варто згадати, що постійне врахування ходу суперника і оцінка можливостей його фігур, подальших ризиків дозволяє розвинути навички врахування всіх факторів. Кожний хід суперника несе ризик, варто оцінити чи є в полі його дії потрібні фігури і, можливо, передбачити його дії чи плани, захистити свої фігури, підлаштувати свій план. Це вчить враховувати і реагувати на все що відбувається, не пропускати нічого, щоб не допустити поразки. Студент, що займається шахами буде враховувати всі фактори що діють в задачі.

Таким чином заняття шахами студентів-фізиків є дуже корисною практикою для їх професійної діяльності. Зокрема, ці навички можуть бути застосовані під час розв'язування задач, ефективного формування гіпотез, розвитку своїх припущень та вмілого запису експериментів. Автоматизуючи ці навички студент набуває надзвичайно цінного досвіду розбиратись зі складними проблемами та завданнями в галузі фізики. Крім того, для студента гра в шахи є чудовим способом відпочинку та проведення вільного часу з користю.

Перспективи подальших наукових пошуків вбачаємо у напрямі вдосконалення методик з залученням гри в шахи у навчальний процес та побудову відповідних задач для цільового отримання бажаних навичок.

Література:

1. Петренко, М. М. Розвиток інтелектуального потенціалу студентів : навч. посіб. / М. М. Петренко, Т. С. Корнеєва. – Кропивницький : КОД, 2018. – 272 с.
2. Байсара, Л. І. Множинність прояву видів інтелекту [Текст]: конспект лекцій / Л.І.Байсара. – Д.: РВВ ДНУ, 2010. – 96 с.
3. Гордиєнко Т.П. Деякі загальні методи розв'язування задач з курсу загальної фізики // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного університету: Серія педагогічна: Дидактика фізики в контексті орієнтирів Болонського процесу. -2005. - Вип. 11. – С. 195–197.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗАГОЛОВКІВ

Король Наталія Леонідівна
Житомирський державний університет імені Івана Франка
Україна, Житомир

Заголовки, що існують в сучасній пресі, можуть бути розділені на типи за різними підставами. Подібний розподіл допомагає більш осмислено «працювати» з заголовками. Так, наприклад, можна умовно розділити заголовки на типи, виходячи з такої підстави, як ступінь їх складності. [1] З цієї точки зору можна виділити три основні типи заголовків.

«Простий» заголовок

Він, як правило, складається з одного речення, що включає в себе якусь закінчену думку. Він може бути за характером не тільки ствердною, але і питальним. (Not everyone hates USA (The Guardian)).

«Ускладнений» заголовок

Подібні заголовки відрізняються від «простих» тим, що «формується» з кількох самостійних, логічно завершених частин, які мають якусь закінчену думку, твердження або окреме питання, важливі для розуміння суті даного матеріалу. (Once Confined to bed, inventor now walks (The Guardian)).

«Заголовний комплекс»

Як відомо, журналістські тексти дуже різноманітні. Вони відрізняються один від одного не тільки по тематиці, але і за способом відображення дійсності, жанровими характеристиками, складності змісту. Природно, що це не може не знаходити свого відображення в заголовках різного роду текстів. В даний час при підготовці більш-менш складних матеріалів журналісти досить часто використовують так звані «заголовні комплекси». До їх складу входять основний заголовок і підзаголовки (додаткові заголовки) самої різної складності і призначення. (Best and Worst fashion at Globes. Angelina Jolie. Anne Hathaway. Eva Longoria, Scarlett Johansson. (The Sun)).

Наступна класифікація газетних заголовків будується на основі відображення елементів тексту. За цією ознакою виділяють односпрямовані і комплексні заголовки. [2]

Однонаправлені заголовки, як правило, співвідносяться з одним елементом смислової структури тексту. Значна кількість заголовків висловлюють тему тексту. Одне з головних призначень заголовка - повідомити читачеві про тему публікації, яку йому пропонує газета. Weather causes transport problems across country (The Guardian).

Комплексні заголовки співвідносяться з кількома елементами структурної схеми тексту одночасно. Вони передають ускладнену інформацію. Ступінь їх інформативності вище, зв'язку цих назв з текстом більш різноманітні, ніж попередніх, що є одним із засобів підвищення виразності тексту. Комплексний заголовок актуалізує одночасно тему і аналітичну оцінку ситуації. Vincent Browne: "The present crowd and Fine Gael-Labour crowd will not make any appreciable change". (The Guardian)

За ознакою повноти вираження будь-якого смислового елемента статті заголовки діляться на повноінформативні (повністю концентруючи смисловий компонент тексту) і неповноінформаційні, пунктирні (які в повному обсязі актуалізують смисловий компонент тексту).

Повноінформативні заголовки можуть відображати або тему всього тексту, або його основну думку. (Christmas Fun for kids (The Guardian)).

У неповноінформативних, пунктирних, назвах присутній тільки сигнал про предмет мови або його ознаку. Інформативність пунктирних заголовків нижча, ніж повноінформативних, але вони дають більше можливостей для залучення читачької уваги. (Service with a snarl (The Guardian)).

Отже, англійські газетні заголовки характеризуються різноманітністю з точки зору їх структури і смислового наповнення, що дає можливість їх класифікації. Заголовки можуть бути розділені на типи за різними підставами: ступінь їх складності (простий заголовок, ускладнений заголовок, заголовки комплексні), на основі відображення елементів тексту (односпрямовані заголовки, комплексні заголовки), за ознакою повноти (повноінформативні і неповноінформативні заголовки).

Заголовок є першим сигналом, що спонукає нас читати газету або відкласти її в сторону. Випереджаючи текст, заголовок несе певну інформацію про зміст публіцистичного твору. У той же час заголовки газетної смуги, газетного номера мають емоційне забарвлення, що збуджує читачький інтерес, привертає увагу. Дослідження психологів показало, що близько 80% читачів приділяють увагу тільки заголовкам [3], тому журналісту так важливо вибрати заголовок для своєї публікації. У кількох словах, одним реченням потрібно не тільки передати основний зміст статті, її зміст, а й залучити, зацікавити читача, проте не варто забувати, що не всі заходи тут гарні. Дуже часто за сенсаційними і кричущими заголовками нічого не цікавого. Читач розчаровується не тільки в окремій статті або публікації, а й у виданні в цілому. Тема - обличчя всієї газети, вона впливає на популярність видання. У морі преси читач

зупинити свій погляд на цікавий для нього заголовок: хтось зверне увагу на помітний заголовок з мінімальним використанням лексики-жаргону, хтось на двозначні і багатообіцяючі заголовки, побудовані на багатозначності слів, когось зацікавлять прості, серйозні і інформативні заголовки.

Для створення виразності в заголовках можна використовувати практично будь-який мовний засіб, але заголовок повинен бути доречним, експресивним. Тема може бути зазиваючою, формувати у читачів певне відношення до публікації. Одним із засобів створення виразності можна назвати використання авторами в якості заголовка речень, різних за метою висловлювання, тобто питальних, розповідних, спонукальних, а також різних за емоційною забарвленістю. Питальні речення служать власне питанням-роздумом, підкреслюють потрібну думку, висловлюють припущення. Окличні речення можуть висловлювати в публіцистичній мові оцінку (презирство, іронію, співчуття, захоплення), спонукання до дії.

Розповідний заголовок частіше використовується для новин. Метод подачі розповідного заголовка полягає в спокійному простому викладі суті. Часто констатуючий заголовок виглядає як лід (від англ. Lead - приводити, вести; керівництво), який підводить читача до розширених новин, що пояснюють ситуацію, і до «наочних картинок». [3]

Як помітні, що привертають читацьку увагу газетні заголовки широко використовуються фразеологічні звороти. Це обумовлено тим, що велика частина фразеологічного фонду володіє яким-небудь експресивно-стилістичним забарвленням. У ролі заголовків активно вживаються фразеологізми, прислів'я, приказки, крилаті слова, афоризми, широко відомі фрагменти літературних творів, пісень і т.д. Експресія, заради якої використовують такі заголовки, базується на їх загальновідомості: To be or not to be. (Times, USA Today) [4].

Газетні заголовки мають ряд граматичних і синтаксичних особливостей. В англійських і американських газетах переважають дієслівні заголовки типу: Floods Hit Scotland (Guardian), William Faulkner Is Dead (CBC News). Дієслівність зазвичай зберігається також в заголовках, що складаються з питального речення: Will There Be Another Major Slump Next Year? (The NY Times). Специфічна особливість англійського заголовка полягає в можливості опустити підмет: Want No War Hysteria in Toronto Schools (Toronto Star), Hits Arrests of Peace Campaigners, etc. (Gardian). Англійські та американські газети, як правило, використовують в заголовках неперфектні форми дієслова. Коли мова йде про події, що відбулися в недавньому минулому, зазвичай використовується даний історичний час: Russia Condemns West Provocation (The Telegraph), Richard Aldington Dies 70 (The Daily Mirror), Concorde Lands at Heathrow (The Telegraph). Це найпоширеніший тип заголовків; вживання справжнього історичного часу надає їм жвавість, наближає події до читача, робить його як би учасником цих подій і тим самим підсилює його інтерес до опублікованого матеріалу.

The Past Indefinite Tense (Простий минулий час) вживається в заголовках, що відносяться до минулих подій, в основному, в тих випадках, коли в заголовку є обставина часу, або якщо читачеві відомо, що описувана подія відбулася в певний момент у минулому: Husband Disappeared Two Years Ago (New York Daily News), Wave of Peace Action Swept the Nation, etc. (The Independent).

Для позначення майбутнього часу в заголовках широко використовується інфінітив: America To Resume Testing (The Times), Laundry Workers To Vote on New Contract (New York Post), etc.

Важливою особливістю англійських газетних заголовків є поширеність в них форми пасивного стану з опущеним допоміжним дієсловом to be для опису подій як в минулому, так і в теперішньому часі: Paris Protest March Staged by Students (The Times), 8-Year-Old Boy Kidnapped in Miami (USA Today), All Piers Paralysed on East Coast (The NY Times), etc.

В області лексики для заголовків англійських газет характерне часте використання невеликого числа спеціальних слів, складових свого роду «заголовного жаргону»: ban, bid, claim, crack, crash, cut, dash, hit, move, pact, plea, probe, quit, quiz, rap, rush, slash та ін. Відмінною особливістю такої «заголовної лексики» є не тільки частота їх вживання, а й універсальний характер їх семантики. Слово pact в заголовку може означати не тільки «пакт», а й «договір», «угода», «угоду» і т.д. Дієслово hit може бути вжито в зв'язку з будь-яким критичним виступом. Red може означати і «комуністичний», і «соціалістичний», і «прогресивний»; bid має на увазі і «заклик», і «запрошення», і «спробу досягти певної мети» і т.д. : National Gallery Bid to Buy the Titian (The Daily Telegraph) - Національна галерея намагається придбати картину Тиціана; Bid to Stop New Police Powers (The Telegraph) - Заклик не допустити розширення прав поліції.

Синтаксично заголовки оформляються різними за складом типами речень, найбільш характерними з яких є наступні:

- 1) речення повного складу;
- 2) речення неповного складу.

Зазвичай в основі класифікації лежить просте розповідне речення. Всі інші типи речень є трансформами цього вихідного типу. (Widespread snow disrupts travel (The Guardian).

Заголовки у вигляді питань мають особливе цільове призначення, так як в більшості випадків мова йде про риторичні питання: *Is Your Job Next? (Business week)*. 'Ви будете звільнені наступним?' Відповідь імпліцитно полягає у питанні, і питання задається з метою розбудити думку, висловити ставлення до проблеми, і тим самим створити у читаючих відповідну реакцію. Питання іноді мають на увазі протест і в цих випадках можуть супроводжуватися відповідями, іноді також в питальній формі: *Testing for What? - War? (The Guardian)* 'Відчувають для чого? - Для війни?'

У газетних заголовках особливо широко використовуються жаргонізми та інші лексичні елементи розмовного стилю: *US Lends Other Countries a Helping Hand, etc (USA Today)*. Навіть якщо в самій статті будь-яка ситуація описується в більш стриманому стилі, заголовок часто носить більш розмовний характер. Наприклад, початок замітки в англійській газеті: *A leading Chinese diplomat has been accused of responsibility for violence against foreign embassies*, а заголовок: *China Blames Diplomat for Embassy Rows (The Guardian)*.

Уже відомі структури, що закріпилися як штампи, отримують нове лексичне наповнення: *Pensioners First* 'Пенсіонерів вперед' за аналогією з *Ladies First (The Sun)*; *Wanted a Living Wage (New York Daily News)* 'Необхідно реальна зарплата' - порівняємо з оголошеннями поліції про розшук злочинців: *Wanted* 'Розшукується.'

Уніфікація засобів вираження, перехід лексичних та граматичних структур в штампи, природно, знижують експресивність заголовка. Ця обставина викликає постійний пошук нових способів вираження думки. В основному цей процес відноситься до прагматично насиченого шару лексики - дієслів. Часто має місце заміна «заштампованої» дієслівної одиниці іншим дієсловом, яка, не будучи синонімом першого, забезпечує в даному граматичному оточенні збереження ідентичного значення. Спостерігати цей процес можна, наприклад, в наказових реченнях. Так, для вираження значення 'не допустити чогось' використовуються дієслова: *stop, fight, say no to, kill, end, keep out, break with, attack, smash, protest against, reject, ban, defeat, oppose, squash, throw out, drive out, clear out, clean out* і ін. Перевірка їх синонімічності за словниками виявила, що лише у трьох з них (*stop, reject, oppose*) виявилися загальні синоніми при відсутності взаємної синонімічності.

У заголовках можна знайти неологізми, утворені за аналогією з тими, що вже увійшли в мову словами і стійкими словосполученнями, наприклад: *pottery workers* (по аналогії з *farm workers*), *job drain* (по аналогії з *brain drain*).

Тенденція до лаконічності і стислості в заголовках привела до того, що непотрібні, незначні слова з них просто виключаються. Зокрема, це стосується визначених і невизначених артиклів, в заголовках дуже рідко можна зустріти такі слова, як "a", "an" і "the". Тому заголовок *"New Shakespeare lay discovered" (About)* в якості звичайного речення звучав би так: *A new Shakespeare play has been discovered* (Знайдена нова п'єса Шекспіра). Таким же чином звичайне речення *"The White House has been damaged by a bomb"* (Будинок уряду постраждав від вибуху бомби) перетворюється в лаконічний заголовок *"White House damaged by bomb" (Daily Telegraph)*.

Скорочення в заголовках також використовуються при описі події, в якому брало участь певна кількість людей. Насправді, саме слово "people" у заголовку можна зустріти вкрай рідко, скоріше, в газеті можна побачити заголовок такого роду *"Forty die in earthquake"* (Сорок осіб загинуло під час землетрусу).

Отже, заголовок є першим сигналом, що спонукає нас читати газету або пропустити. Більшість читачів приділяють увагу саме заголовкам, який в свою чергу повинен бути доречний і експресивний. При побудові газетного заголовка, для залучення читацької уваги, широко використовуються різні прийоми такі, як штампи, неологізми, фразеологізми, жаргонізми, граматичні та синтаксичні особливості.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2016/jan/04/barbados-bust-holiday-shame-environment-agency-philip-dilley-flooding>
2. Лингвистический энциклопедический словарь [Электронный ресурс]. URL: <http://lingvisticheskiy-slovar.ru>
3. Карташова Е. П., Иерусалимская А. А. Интернет-коммуникация: стилистико-языковой аспект. Йошкар-Ола, 2014. 133 с. / с.89
4. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2016/jan/04/barbados-bust-holiday-shame-environment-agency-philip-dilley-flooding>

ШЛЯХИ ПОКРАЩЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО КЛІМАТУ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Гращенко Ірина Семенівна
к. е. н., доцент кафедри МЗЕДП
Національний авіаційний університет
Україна, м. Київ

Коновальчук Марина Миколаївна
Магістрант ФТМЛ
Національний авіаційний університет
Україна, м. Київ

На сучасному етапі розвитку менеджменту можна з впевненістю стверджувати, що інвестиційні рішення відносяться до числа найбільш складних. Вони засновані на складному аналізі цілого комплексу умов, факторів і тенденцій, часто різнонаправлених. Оцінка інвестиційного клімату регіону є найважливішим аспектом прийняття будь-якого інвестиційного рішення. Чим складніша ситуація в регіоні, тим більшою мірою досвід та інтуїція інвестора повинні спиратися на результати експертної оцінки інвестиційного клімату.

Інвестиційний клімат – дуже складне і багатовимірне поняття. Як правило, під інвестиційним кліматом розуміють узагальнюючу характеристику сукупності соціальних, економічних, організаційних, правових, політичних та інших умов, що визначають привабливість і доцільність інвестування в економіку країни (регіону) [2, с. 33].

Історія порівняльних оцінок інвестиційного клімату країн світу налічує понад 30 років. Одним з перших в цій області було дослідження, здійснене співробітниками Гарвардської школи бізнесу. В основу зіставлення була покладена експертна шкала, що включала такі характеристики кожного регіону: законодавчі умови для іноземних і національних інвесторів, можливість вивезення капіталу, стійкість національної валюти, політична ситуація, рівень інфляції, можливість використання національного капіталу.

Житомирщина – це перспективний аграрно-індустріальний регіон України, де через виробництво фарфоро-фаянсових виробів, виробів з деревини, паперу, хімічного волокна, будівельних матеріалів, металорізальних верстатів, широкого асортименту продовольчих товарів досягнуто значних економічних результатів області [1]. Іноземні інвестиції є поштовхом розвитку Житомирщини в майбутньому. Але для цього необхідно створити сприятливі стабільні умови для іноземного інвестора, налагодити механізм формування та передачі інновацій з подальшою активізацією держави у цьому процесі.

За даними рейтингу інвестиційної привабливості регіонів України Житомирська область займає лідируючі позиції у ключових факторах формування сприятливого інвестиційного клімату (табл. 1).

Таблиця 1

Позиції Житомирської області у ключових факторах формування сприятливого інвестиційного клімату

Фактори формування сприятливого інвестиційного клімату	Характеристика факторів	Місце Житомирської області
Найменші корупційні ризики	Фактор характеризує додаткові витрати, які змушений здійснювати бізнес в процесі своєї діяльності.	1
Спрощені адміністративні процедури	На основі оцінки інвесторами головних адміністративних процедур, з якими вони стикались в процесі своєї діяльності.	1
Ефективність державних органів	Цей фактор характеризує те, наскільки відповідально та якісно органи влади виконують свої обов'язки.	2
Дотримання прав власності	Оцінка інвесторами масштабів такого явища як рейдерство, процесу вирішення спорів щодо прав власності тощо.	2
Доступність трудових ресурсів	Якість трудових ресурсів є однією з основних соціально-економічних характеристик області. Чим вищим є рівень кваліфікації персоналу,	4

Фактори формування сприятливого інвестиційного клімату	Характеристика факторів	Місце Житомирської області
	тим менше коштів витратить підприємство на його підготовку та перепідготовку.	
Діловий клімат	Комплекс факторів, що визначають середовище, в якому працюють підприємства називають діловим кліматом. При оцінці ділового клімату перш за все звертають увагу на правові перешкоди, стан ринку, досвід співпраці між компаніями.	7
Інфраструктура	Цей фактор має значний вплив як при виборі місцезнаходження основних виробничих фондів, так і для реалізації товарів і послуг.	9

Джерело: складено авторами на основі [3]

Можна запропонувати такі шляхи покращення інвестиційного клімату Житомирської області:

- розгортання роботи Демонстраційного центру з інноваційної діяльності у Житомирі, який є першим в Україні;
- формування ефективної інвестиційної політики регіону, яка б сприяла подоланню диспропорцій регіонального розвитку та забезпечувала створення високопродуктивних робочих місць, підвищення рівня добробуту мешканців Житомирської області;
- створення і популяризація інтернет-платформ на регіональному рівні, які формують та здійснюють інформаційно-презентаційну політику щодо реалізації певних інвестиційних проектів (інтернет-портал “Житомирщина”);
- контроль органами місцевої влади іміджу регіону та формування інвестиційної карти для супроводу інноваторів, зацікавлених комерціалізувати свої розробки. Тому для залучення інвестицій у високотехнологічне виробництво необхідно проводити регулярну місцеву маркетингову політику та організаційно забезпечувати ефективний інвестиційний супровід;
- покращення транспортної інфраструктури регіону;
- посилення участі в соціально-економічних процесах регіонального розвитку (конференції, семінари);
- аналіз та оцінка ресурсного забезпечення та виявлення галузей з перспективами до розвитку.

Покращення інвестиційної ситуації в державі залежить від вдало обраних місцевими органами влади інвестиційних інструментів. Тому, регіональна політика залученням іноземних інвестицій в економіку Житомирської області допоможе упорядкувати і вдосконалити механізм здійснення економічної діяльності в сучасних реформаційних умовах, що в подальшому стане фундаментом для створення високопродуктивних та конкурентоздатних виробництв, збільшення кількості ефективних робочих місць та зростання добробуту й платоспроможності мешканців регіону.

Література:

1. Довгалюк В.В. Проблеми залучення іноземних інвестицій в Житомирську область / В.В. Довгалюк, Д.С. Журавський. // Економіка. Управління. Інновації. Серія : Економічні науки. – 2016. – № 2. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2016_2_7
2. Елкина О.С. Инвестиционный климат как условие развития региона // Сибирский торгово-экономический журнал. – 2016. - № 4 (25). – С. 33-34.
3. Інвестиційний портал. Житомирщина. Інвестуй в успіх! – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zinvest.gov.ua/ua/nashi-perevagi/spriyatlivij-investicijniy-klimat/>

Галузь: «Перекладознавство»

ЛЕКСИЧНА ВАРІАТИВНІСТЬ БІБЛЕЇЗМІВ В АНГЛОМОВНОМУ МЕДІАДИСКУРСІ

Кривошесва Катерина Сергіївна
Житомирський Державний Університет імені Івана Франка

У статті розглядається поняття «біблеїзм», його потенційна варіативність, особливості вживання біблеїзмів в медіадискурсі, їх функції, можливі трансформації і умови їх використання в інтернет-просторі. Біблеїзми активізують у свідомості читача процес пізнання вже відомого, надають висловлюванню особливу експресивність і сприяють оцінці подій, що відбуваються.

Ключові слова: біблеїзм, медіадискурс, пареміологічний фонд, прецедентний феномен, прецедентний текст.

В даний час відмінною рисою лінгвістики є її спрямованість на осмислення картини світу людиною. Біблія-зібрання текстів, що є священним для християн, а також невичерпне джерело емпіричного матеріалу для лінгвістичних досліджень.

Традиційно, за визначенням О.М. Верещагіна, під біблеїзмами розуміються «стійкі поєднання, вирази і фрази, висхідні за своїм походженням до Біблії, які або запозичені з Біблії або піддалися семантичному впливу біблійних текстів» [2, с. 97].

У наведеному визначенні біблеїзму закладена потенційна варіативність, тобто біблеїзми семантично стійкі і при виникненні лексичних заміни значення цілого виразу не змінюється, що дозволяє з'єднати традиційні минулі і теперішні смисли. На думку Н.Б. Мечковської, Біблія є тим «смысловим ядром, силовое поле якого породжує нові смисли і нові тексти», якими заповнюється смисловий простір культури [5, с. 148].

Так як біблеїзми є достатньо впізнаваними, то їх можна віднести до прецедентних мовних феноменів. Поняття прецедентного було запропоновано Ю.Н. Карауловим стосовно тексту. На його думку прецедентний текст має наступні характеристики:

- 1) значущість в пізнавальному і емоційному плані;
- 2) широка популярність тексту і
- 3) впізнаваність тексту при неодноразовому прочитанні [2, с. 117].

Прецедентні тексти носять універсальний характер, оскільки мають країнознавчу, історико-культурну цінність не тільки для певного кола читачів, а й сприяють розширенню фонових знань масового читача.

В ході аналізу мовного матеріалу інтернет-простору було відзначено наявність вищезазначених біблійних фраз і виразів.

Біблеїзми використовуються в медіадискурсі, тому що вони об'єктивують наступні характеристики мас-медіа: вплив на читача, зв'язок медіатекстів з реальністю і участь у масовій комунікації з метою формування оціночних суджень у адресата. Е.С. Абрамова бачить в останній характеристиці медіадискурсу його регулятивну функцію, закладену в відображенні на громадській думці і свідомості в результаті трансляції соціально значущих змістів і оцінок аудиторії [1, с. 18].

Необхідно відзначити, що цілі новинних статей інформаційного інтернет-сайту складаються не тільки в повідомленні актуальної новинної інформації адресату, а й у впливі на адресата, що спонукає його до оціночних суджень, які відповідають політиці радіомовної компанії. Повідомлення видається читачеві інформаційного інтернет-сайту у вигляді медіатекстів, що містять прецедентні феномени, інтерпретація яких залежить від читачької обізнаності адресата. Текст масмедійного дискурсу виступає засобом збереження і передачі знань від покоління до покоління, тим самим будучи джерелом інтертекстуальності для читача. Комунікативна компетентність допомагає читачеві інтерпретувати інтертекстуальні вклучення, декодувати біблеїзми в інтернет-просторі. Вона видається важливою в усвідомленні експліцитної і імпліцитної інтертекстуальності, які складають основу розуміння змісту текстового повідомлення.

Ефективність використання біблеїзмів в медіадискурсі, на думку Е. Ю. Галлієвої і Р.Р. Зіннатової визначається наступними умовами: - усвідомленість адресантом факту відсилання до певного тексту;

- знайомство адресата з вихідним текстом і його здатність розпізнати відсилання до цього тексту;
- наявність у адресанта прагматичної пресупозиції [3, с. 240]

Слідом за Е.В. Падучевою, під прагматичною пресупозицією мається на увазі знання екстралінгвістичних фактів, які стосуються ситуації спілкування, а саме: ситуативні умови, соціально-культурні відносини, в яких сенс пропозиції буде зрозумілий правильно [6, с. 100].

Для декодування змісту повідомлення, слід було б уточнити функції мовних одиниць. З точки зору Р.О. Якобсона, мовна одиниця може виконувати наступні функції [7, с. 198]:

1. Емотивну (орієнтація на відправника-адресанта, зокрема на передачу його емоцій);
2. Конативну (орієнтація на адресата, прагнення викликати у нього певний стан);
3. Поетичну (орієнтація на повідомлення, його форму);
4. Метамовну (орієнтація на систему мови);

5. Референтивну (співвідношення предмета з дійсністю);

6. Фатичну (орієнтація на контакт).

Біблеїзм, використаний в медіадискурсі, може виконувати емотивну функцію (передача почуттів адресанта): *But by continuing the dialogue, these faith leaders are sending a clear message to the communities they serve: that faith without works is dead and that dialogue must always trump conflict* (BBC.com http).

Спожитий біблеїзм «*faith without works is dead*» (Послання Якова 2: 26) складається з лексичної одиниці «*faith*», що має значення «довіра, віра в Бога» і «*works*», яка визначається словником Longman як «фізична робота з будівництва доріг, ремонту будівель». Таким чином, автор підкреслює, наскільки це важка робота - бути віруючою людиною і кожен день працювати над собою і намагається донести до читача думку, що до якої б конфесії не належала людина, вона повинна відповідати за свої вчинки і щодня працювати над собою.

Він може виконувати і конативну функцію (прагнення викликати у адресата певні почуття):

The report, which was funded by the charity Alcohol Research UK, stated: «The Portman Group made unsubstantiated claims that the proposals could" increase the appeal of alcohol to young people by creating a 'mystique' "and thereby" turning alcohol into a 'forbidden fruit'» (BBC.com http).

Біблеїзм «*Forbidden fruit* »(Буття 3: 6) визначається словниками як «що-небудь недозволене, заборонене, часто в плані любовних відносин. В даному контексті автор використовує цей вислів щодо алкоголю, який може стати чимось недосяжним для молодого покоління в зв'язку з підвищенням цін на алкоголь, і саме через це «заборонений плід» буде дуже солодкий. При читанні даного уривка, реципієнт може відчувати різні почуття в залежності від ставлення людини до алкоголю і його громадянської позиції-емоції можуть варіюватися від повного неприйняття до схвалення.

Біблеїзм може виконувати референтивну функцію (установка на дійсність)

«There is no way that Hosni Mubarak, who is accused of murder and abusing his power, is the same Hosni Mubarak I am about to describe," Mr Deeb told the court. "He is a man with clean hands and a pure heart» (BBC.com http).

Вжитий автором біблеїзм «*clean hands*» (Псалми 23; 4), має сучасне значення «щось зроблене легально і чесно», підсилює позицію автора і описує справжній стан справ. Автор статті намагається довести читачеві невинність Х. Мубарака, якого звинувачували у вбивстві демонстрантів, використовуючи саме цей біблеїзм, маючи на увазі, можливо, що репутація колишнього президента не залямована і все, що він робив було законним. Реципієнт сприйме дані факти за дійсність, тому як в словах адвоката присутня особлива аргументативність і образність, що впливає на читача і спонукає його до оцінки подій.

Включаючи біблеїзми в текст, автор впливає на емоційний стан читача, викликає оціночні судження у адресата, вдаючись до біблійних істин, відомим кожній людині. Біблія є джерелом інтертекстуальності для читача, а біблеїзм служить маркером інтертекстуальності. Прецедентні тексти формують пареміологічний фонд мови. Даний фонд представлений прислів'ями, біблеїзмами, висловами відомих людей і цитатами з художньої літератури, літературними штампами, добре відомими масовому читачеві.

Текстуальна варіативність пареміологічних одиниць виражається в лексичних змінах, викликаних авторськими трансформаціями висловлювань відомих діячів, політиків та інших учасників комунікації при взаємодії жанру і теми тексту, його виразності, що виникає в ситуації медіадискурсу, і сприйняття читачем інформації в інтернет просторі.

Необхідно відзначити, що, зокрема, трансформовані прецедентні вислови надають експресивність текстового повідомлення і найбільшою мірою можуть вплинути на інтерпретацію новин лінгвокультурною спільнотою. Класифікація трансформацій прецедентних висловлювань Д.Б. Гудкова, заснована на структурних змінах, представляється релевантною при розгляді питання мовної варіативності і засобів її вираження в інтернет-просторі. Д.Б. Гудков [4, с. 29] виділяє такі трансформації, як:

1) заміщення - замість канонічного слова вставляється інше, що має схожу ритміко-синтаксичне забарвлення;

2) усічення - опущення одного або декількох компонентів висловлювання;

3) контамінація - злиття двох прецедентних висловлювань.

4) додавання - прикріплення до вихідного прецедентного вислову нових компонентів, що несуть в собі основне смислове навантаження всього прецедентного вислову.

Розглянемо біблеїзм «*a wolf in a sheep's clothing*» (Євангеліє від Матвія 7:15), в статті на сайті BBC:

«Most of the candidates are just there for their own interests. They are lions in sheep's clothing. If they are elected, we will see their claws» (BBC.com http).

Образ лева в даному уривку обраний автором не випадково - в християнстві він означав силу, міць, невсипущу пильність, а також пащу рикаючого лева символізувала диявола. Левова пазуриста лапа в даному випадку - символ влади обраних депутатів, відстоювання суто особистих інтересів, призов

громадян до пильності, а заголовок «*A sheep in wolf's clothing*» ставить акцент на нещирість народних обранців. В даному випадку перед нами приклад заміщення зоонімів wolf іншим зоонімом lion відображає ситуацію виборів і створює комічний ефект для впливу на адресата і чітко обгрунтовують відповідь на питання про величезну кількість кандидатів в президенти.

Мовна гра - зокрема навмисна підміна автором вищезазначених зоонімів доводить експресивність заголовків і їх вплив на свідомість масового читача.

2) Приклад усічення біблеїзму «*the crumbs which fell from the rich- man's table*» («крихти з панського столу» - Євангеліє від Луки 16:21) був знайдений в наступному уривку:

The protests have obviously had an effect because he's had to do something, but what we object to most strongly is this idea of throwing people a crumb from the rich man's table (BBC.com http).

У даній статті розглядаються одноразові виплати пенсіонерам, що виплачуються державою для покриття податків. Усічення біблеїзму полягає в заміні автором дієслова fell дієсловом throw, який вказує читачеві на виділення певної грошової суми, яка сприймається як подачка від влади, крихта (crumb), яка не просто впала, а була кинута людям. Таким використанням автором прецедентного вислову відображає авторське ставлення до ситуації, що виникла.

3) Контамінація - злиття двох прецедентних висловлювань: «a forbidden fruit» (Буття 3; 6) + «garden of Eden» (Буття 2, 10):

Mormons do not believe in the idea of original sin - that all human beings are tarnished with sin from birth because Adam and Eve disobeyed God and ate the forbidden fruit in the Garden of Eden (BBC.com http).

Даний уривок узятий зі статті про мормонів, їхні звичаї, відношення до гріхів, їх спокутування і прощення. Мормони не дотримуватися точки зору про те, що всі люди грішні, оскільки Адам і Єва не послухалися Бога і скуштували заборонений плід в райському саду. Біблеїзми вжиті автором статті для доказу своєї точки зору при зверненні до першоджерела (Біблії). Таким чином, контамінація біблеїзмів надає висловом особливий символізм, що впливає на читача і спонукає задуматися про буття.

4) Додавання - прикріплення до вихідного прецедентному висловом нових компонентів, що несуть в собі основне смислове навантаження всього прецедентного вислову.

«That's funny, because in the beginning for me there was a word too, and the word was 'shoe'», says the artist, referring to his graffiti name or tag (BBC.com http).

У статті розповідається про голландця Нільса Мольмане, який вважає себе в першу чергу художником. Він всерйоз зацікавився каліграфією в віці 11 років, першим його малюнком був черевик, але він був настільки не схожий, що автор малюнка пояснював, що він намалював. Пізніше він став займатися графіті і свій талант до каліграфії та графіті став використовувати, прикрашаючи стіни церков і каплиць. Прийом, використаний автором статті і мовцем, - додавання елементів «for me» і «and the word was» shoe », що несуть основне смислове навантаження і доповнюють факти біографії художника. Слово «shoe» відносить читача до починанням юного художника, коли його стали називати «Shoe». Додані елементи не змінюють зміст прецедентного висловлювання, а лише підсилюють його емоційне забарвлення, персоналізуючи висловлювання молодого художника.

Біблеїзми, виявлені на англійському інформаційному сайті BBC, активізують у свідомості реципієнта процес пізнавання вже відомого, але символічно закодованого сенсу, що надає статтям особливої експресії і емоційного забарвлення, що сприяє оцінці інформації читачем. Лексично трансформовані біблеїзми широко використовуються журналістами для створення комічного або трагічного ефекту і їх сприйняття варіюється в залежності від індивідуальних особливостей реципієнта і його когнітивних уявлень.

Список використаної літератури

1. Абрамова Е.С. Массмедийный дискурс: сущность и особенности [Электронный ресурс] / Е.С. Абрамова // Филологические науки. Вопросы теории и практики. - 2014. - № 12 (42). – Режим доступа: <http://www.gramota.net/materials/2/2014/T2-1/2.html>
2. Верещагин Е.М. Библиейская стихия русского языка / Е.М. Верещагин // Русская речь. - 1993. - № 1. - С. 90-98.
3. Галиева Э.Ю. Прецедентные тексты в публицистике / Э.Ю. Галиева, Р.Р. Зиннатова // Современная филология: материалы межд. заочн.научн. конф. (Уфа, апрель 2011 г.) - Уфа, 2011. - С. 239-241.
4. Гудков Д.Б. Прецедентные феномены в языковом сознании и межкультурной коммуникации: Автореф. дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.19 / Д.Б. Гудков; МГУ им. М.В. Ломоносова. - М. [б.и.], 1999. - 42 с. - На правах рукоп.
5. Мечковская Н.Б. Язык и религия: Пособие для студентов гуманитарных вузов / Н.Б. Мечковская. - М.: Агентство «ФАИР», 1998. - 352 с.

6. Падучева Е.В. Высказывание и его соотносительность с действительностью / Е.В. Падучева. - М.: Наука, 1985. - 272 с. 8. Якобсон Р. Лингвистика и поэтика / Р. Якобсон // Структурализм «за» и «против». - М.: Наука, 1975. - С.193-230.

7. Якобсон Р. Лингвистика и поэтика / Р. Якобсон // Структурализм «за» и «против». - М.: Наука, 1975. - С.193-230.

Галузь: «Сільське господарство»

ОЦІНКА ПРОДУКТИВНОСТІ ОДНОРІЧНИХ КОРМОСУМІШОК

Бутенко Андрій Олександрович
кандидат сільськогосподарських наук, доцент
Сумський національний аграрний університет
Україна, м. Суми

Пишна Юлія Русланівна
студент
Сумський національний аграрний університет
Україна, м. Суми

Бердіна Єлизавета Сергіївна
студент
Сумський національний аграрний університет
Україна, м. Суми

Демиденко Юлія Вікторівна
студент
Сумський національний аграрний університет
Україна, м. Суми

Анотація. В умовах Північно-східного Лісостепу України сільськогосподарським товаровиробникам рекомендовані багатоконпонентні однорічні кормосумішки з різним співвідношенням бобових та злакових компонентів, які забезпечують високу врожайність зеленої маси, збалансовану за вмістом кормопротеїнових одиниць.

Ключові слова: сумішки однорічних кормових культур, кормові одиниці, продуктивність, кормопротеїнові одиниці, якість корму, зелена маса.

Постановка проблеми. Збільшення виробництва кормів в тваринницьких господарствах вирішується по-різному. Найважливіше значення має застосування таких способів заготівлі, зберігання кормів, за яких забезпечується найбільш повне збереження їх фізіологічно-корисних властивостей при мінімальних затратах праці і матеріальних засобів [1, с. 78].

Для організації стабільної повноцінної годівлі тварин у продовж року, ефективного використання кормів, збільшенню виходу їх із одиниці площі у тваринницьких господарствах все частіше впроваджується цілорічна однотипна годівля силосно-сінажного типу взимку з включенням до раціону сіна і з додаванням зеленої маси однорічних та багаторічних кормових культур в літніх раціонах.

Організація стабільної годівлі сільськогосподарських тварин потребує широкого застосування різних технологічних прийомів заготівлі і зберігання кормів, тобто їх консервування.

Найскладнішою проблемою є збирання і консервування зелених кормів. Зменшення втрат поживних речовин при заготівлі консервованих кормів забезпечується створенням сировинного конвеєра, оптимальними строками збирання кормових культур, швидким темпами заготівлі кормів і найсприятливішими умовами їх зберігання [2, с. 134-141].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Численні дослідження М.П. Бондаренка, М.Г. Собка та В.Ф. Петриченка стверджують, що основною умовою одержання високих врожаїв бобово-злакових травосумішок є правильний вибір компонентів, їхнє співвідношення та густина стояння. А найголовніше - в травосумішки потрібно включати види, які позитивно впливали б один на одного, а не конкурували між собою [3, с. 6].

На основі досліджень П. Ковбасюка та М. П. Бондаренка встановлена тенденція щодо підвищення продуктивності змішаних посівів завдяки ярусним розміщенням листків та кореневої системи,

компоненти більш інтенсивно використовують сонячну енергію та поживні речовини ґрунту, внаслідок чого врожайність за використання багатоконпонентних сумішок підвищується на 25–30, а вихід протеїну - на 30–45 % [1, с. 79; 3, с. 7].

У своїх працях А. П. Ісаєв вказує, що за вмістом протеїну, білка, жиру, безазотистих екстрактивних речовин і добрій перетравності, багатоконпонентні однорічні травосумішки за поживною якістю можна поставити на перше місце серед кормових культур [4, с. 68-69].

Мета дослідження. Виявити вплив видового складу багатоконпонентних сумішок однорічних кормових культур на продуктивність і якість зеленого корму. Також передбачалось виявити шляхи підвищення врожайності зеленої маси та зниження витрат за рахунок оптимізації агротехнічних факторів.

Виклад основного матеріалу. Польові досліди були проведені протягом 2016-2017 років в умовах начальної-науково-виробничого комплексу Сумського національного аграрного університету.

Ґрунти дослідних ділянок – чорнозем типовий, глибокий середньогумусований. Середній вміст гумусу орних земель складає 4,1%.

Схема дослідю включала варіанти:

1. Вико + овес (контроль);
2. Соя + ячмінь ярий + пшениця яра;
3. Горох + овес + тритікале яре;
4. Горох + соя + ячмінь + овес;
5. Пшениця яра + овес + ячмінь ярий + горох.

Агротехніка в дослідях загальноприйнята для зони вирощування. Досліди проводились згідно існуючих методик дослідної справи [5, с. 82-94].

У наших дослідженнях було встановлено, що врожайність, поживна цінність травосумішок залежать від їхнього складу. Формування біомаси проходило пропорційно фазам розвитку рослинних сумішок: від фази колосіння злакових, бутонізації бобових компонентів до фази молочно-воскової стиглості злакових компонентів відбувалось збільшення, а в міру досягання компонентів дещо знизилось наростання вегетативної маси, у зв'язку із зниженням вологості та збільшенням вмісту сухої речовини.

Найвищі значення біомаси однорічних кормових сумішок у фазу воскової стиглості злакових компонентів формувались по варіантах дослідю.

Найкращу врожайність дав четвертий варіант, до складу якого входить - горох + соя + ячмінь ярий + овес з урожайністю 21,5 т/га. Найгіршими варіантами були контрольний та другий варіант до складу якого входили вика + овес та соя + ячмінь ярий + пшениця яра, відповідно урожайність становила 16,6 т/га та 18,3 т/га.

Суша речовина протягом періоду досліджень формувалась в залежності від фаз розвитку рослин сумішок.

Так, у фазу колосіння злакових, бутонізації бобових компонентів вміст сухої речовини в сумішках становив в межах 15,7-17,8%. По мірі досягання, у фазі воскової стиглості злакових компонентів вміст сухої речовини в рослинах досягав показників – 26,0-30,1%.

Величина врожаю та якість зеленої маси залежать від умов вирощування. При цьому окремі агротехнічні прийоми розглядаються як з точки зору отримання високого врожаю, так і впливу їх на якість корму. Не завжди при високому врожаї формуються корми з хорошими поживними властивостями.

На період збирання в середньому по варіантах дослідю за період наших досліджень багатоконпонентна сумішка яка складалася з гороху, сої, ячменю ярого та вівса показала найвищий рівень врожайності зеленої маси 21,5 т/га, що на 4,9 т/га більше від контрольного варіанту і в межах 1,7-2,8 т/га вище, ніж сумішки іншого складу.

Встановлено, що 4 варіант (горох + соя + ячмінь ярий + овес) дав найкращі результати. Збір кормових одиниць, перетравного протеїну, кормо-протеїнових одиниць у чотирьох-компонентній сумішці перевищував інші та становив – 6,45; 0,78; 6,45 т, найгірший результат був у першому варіанті і становив 3,65; 0,50; 4,06 відповідно.

Висновки. За результатами проведених досліджень встановлено, що сумішка у складі бобово-злакових компонентів (горох + соя + ячмінь ярий + овес) здатна забезпечити урожайність до 21,5 т/га. Збір кормових одиниць – 6,45 т/га, перетравного протеїну – 0,78 т/га.

Література:

1. Ковбасюк П. Високопоживні багатоконпонентні однорічні травосумішки / П. Ковбасюк // Пропозиція, 2009. - №1. – с.78-79.
2. Петриченко В. Ф. Лучне кормовиробництво і насінництво трав // Посібник для с.-г. вузів / В. Ф. Петриченко, П. С. Макаренко. – Вінниця : Діло, 2005. – 227 с.

3. Особливості вирощування сумішок однорічних кормових культур / [М.П. Бондаренко, М.Г. Собко, Н.А.Собко]. - Сад, 2011 – 16 с.

4. Исаев А.П. Повышение содержания белка в кормовых смесях / А.П. Исаев. – М.: Россельхозиздат, 1978.- 128с.

5. Мойсейченко В.Ф. Основи наукових досліджень в агрономії / В.Ф. Мойсейченко, В.О. Єщенко. – К.: Вища шк., 1994. – 334с.

ПРОДУКТИВНІСТЬ ПАРНИХ КОРМОВИХ БОБОВО-ЗЛАКОВИХ ТРАВСУМІШОК

Бутенко Андрій Олександрович
кандидат сільськогосподарських наук, доцент
Сумський національний аграрний університет
Україна, м. Суми

Костюк Владислав Віталійович
студент
Сумський національний аграрний університет
Україна, м. Суми

Міщенко Микола Юрійович
студент
Сумський національний аграрний університет
Україна, м. Суми

Бойко Дарія Олександрівна
студент
Сумський національний аграрний університет
Україна, м. Суми

Анотація. Розглянуто питання підвищення продуктивності бобово-злакових парних кормових травосумішок, їх вплив на довговічність агроценозу та на урожайні якості зеленої маси для умов Північно-східного Лісостепу України.

За результатами досліджень визначено, що в умовах Північно-східного Лісостепу України агропідприємствам, які займаються виробництвом зелених кормів, рекомендовано оптимальні варіанти парних бобово-злакових травосумішок. Розрахунки економічної ефективності свідчать про високу рентабельність рекомендованих травосумішок.

Ключові слова: парні травосумішки, висота рослин, продуктивність, урожайність.

Постановка проблеми. Багаторічним бобово-злаковим травосумішкам належить вирішальна роль у забезпеченні тваринництва високобілковими повноцінними кормами: зеленими, сіном, сінажем, силосом, трав'яним борошном, гранулами та ін.

Питома вага багаторічних трав і бобово-злакових травосумішок у структурі укісних площ має становити не менше 55-60%, що значно збільшить вміст білка в кормах, забезпечить зоотехнічні вимоги, зменшить енерговитрати, підвищить умовно чистий прибуток, знизить собівартість продукції, поліпшить співвідношення обмінної і сумарно витраченої енергії.

Одним з важливих напрямів розвитку лучного кормовиробництва є підбір високопродуктивних бобово-злакових травосумішок.

Повільне впровадження бобово-злакових травосумішок у виробництво пояснюється недостатньою поінформованістю про їхні кормові цінності та правильність складання. У доступній літературі з кормовиробництва немає чітких рекомендацій щодо складання високопродуктивних бобово-злакових травосумішок узагалі і для окремих зон та регіонів зокрема. Все це є причиною того, що складені та висіяні травосумішки часто не відповідають сподіванням [1, 2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На підставі досліджень багатьох наукових закладів перевагу варто надати бобово-злаковим травосумішкам. Вони дають змогу вирощувати високі врожаї без використання азотних добрив або ж за внесення мінімальних їхніх норм і збільшувати 1,5 рази порівняно з чистими злаковими посівами. Використання бобово-злакових травосумішок, до складу яких входять тонконогові (злакові) та бобові види, дають можливість збільшити вихід кормових одиниць на

25-30% і перетравного протеїну з показниками їх із одно видових посівів. За вмістом білка вони вдвічі - втричі переважають зернові культури.

Багато дослідників стверджують, що основною умовою одержання високих урожаїв бобово-злакових травосумішок є правильний вибір компонентів, їхнє співвідношення та густина стояння. А найголовніше - в травосумішці потрібно включати види, які позитивно впливали б один на одного, а не конкурували між собою [3].

Мета роботи. Головною метою було встановити особливості росту, розвитку і продуктивність бобово-злакових компонентів в парних кормових травосумішках та їх вплив на довговічність агроценозу. Виявити можливість підвищення врожайності зеленої маси та зниження витрат за рахунок оптимізації агротехнічних факторів.

Методи та умови проведення досліджень. Для виявлення впливу факторів продуктивності бобово-злакових парних кормових травосумішок, їх вплив на довговічність агроценозу та на урожайні якості зеленої маси були закладені дослідні ділянки в умовах Інституту сільського господарства Північного Сходу НААНУ. Дослідження проводилися протягом 2015-2017 років. Як об'єкти досліджень були використані: люцерна посівна - сорт Полтавчанка, конюшина лучна – сорт Мрія, стоколос безостий сорт – Геліус, костриця лучна – сорт Веселоподолянська 1883, грястиця збірна – сорт Київська рання 1, тимофіївка лучна – сорт Підгірянка. Насіння висівали окремими ділянками у відповідності із прийнятими методиками. Сівбу люцерни виконували зерно-трав'яною сівалкою СН-16ПМ. Площа однієї облікової ділянки дорівнювала 32м². Загальна площа дослідів рівна 0,12 га. Догляд за посівами в першій та наступні роки вегетації проводився відповідно до технологічної карти.

Ґрунти дослідних ділянок – чорнозем типовий, глибокий середньогумусований. Середній вміст гумусу орних земель складає 4,1%. Орні землі мають високий вміст фосфору 15,1-15,4 мг на 100 г ґрунту і середній вміст рухомого калію 6,7-8,0 мг на 100 г ґрунту. Актуальна кислотність ґрунтового розчину близька до нейтральної – рН 5,9.

Схема дослідів наступна: 1. Люцерна посівна – контроль; 2. Люцерна + стоколос безостий; 3. Конюшина лучна + костриця лучна; 4. Люцерна + грястиця збірна; 5. Люцерна + тимофіївка лучна. Густина стояння рослин 535 шт./м² та ширина 15 см є рекомендованою для зони Північно-східного Лісостепу України. В досліді люцерна посівна в чистому вигляді є контрольним варіантом (К). Польові досліді були закладені рендомізованим способом. Повторність чотирьохразова. Агротехніка в досліді загальноприйнята, за виключенням варіантів, що вивчалися [4].

Результати досліджень. Вища продуктивність змішаних посівів пояснюється тим, що вони, завдяки ярусним розміщенням листків та кореневої системи, повніше використовують сонячну енергію та поживні речовини ґрунту, внаслідок чого врожайність за використання багатоконпонентних сумішок підвищується на 25-30%, а вихід протеїну - на 30-45%.

Насамперед, до складу травосумішки мають бути введені тільки високопродуктивні трави - як бобові, так і злакові види. Доведено: якщо культура характеризується високою врожайністю в чистому посіві, то вона проявляє свій високий біологічний потенціал і в травосумішці.

Висота рослин змінювалась під впливом кожного компоненту травосумішки. На контрольному варіанті показник висоти рослин становив 53 см при безпокровному посіві другому укосі. 43 шт. При посіві з покривною культурою висота рослин становила від 39 см першого укосу на варіанті до 131 см люцерна + стоколос безостий. Найвищий показник висоти рослин при безпокровному посіві в травостой спостерігався 125 см на варіанті . Конюшина лучна + костриця лучна.

При сівбі під покрив ячменя при першому укосі найнижчими були рослини люцерни – 39 см, а найвищими, у стоколосу безостого – 131 см на варіанті люцерна + стоколос безостий. При другому укосі відповідні показники були на рівні – 49 см у конюшини на варіанті конюшина лучна + костриця лучна та 121 см у стоколосу безостого на варіанті люцерна + стоколос безостий.

Висота рослин при безпокровній ранньовесняній сівбі коливалась в межах 39-139 см при 1 укосі та 29-121 см – при 2 укосі. Найнижчим показником висоти рослин був варіант 5 і 7 – 39 см і 44 см, відповідно (1 укос); 3 і 5 варіанти – 29 см і 36 см, відповідно (2 укос). І, навпаки, найвищими були варіанти 4 і 5 – 139 см і 114 см, відповідно (1 укос); та ці ж варіанти – 121 см і 106 см, відповідно (2 укос). Під покрив ячменя висота рослин змінювалась теж істотно: при 1 укосі від 36 см до 120 см та при 2 укосі – від 26 см до 101 см.

Мінімальний показник висоти рослин був варіант 4 і 3 – 36 см і 39 см, відповідно (1 укос); 3 і 2, 5 варіанти – 26 см і 32 см, відповідно (2 укос). Максимальну висоту мали рослини на варіантах 4 і 5 – 120 см і 103 см, відповідно (1 укос); та ці ж варіанти – 101 см і 93 см, відповідно (2 укос).

Важливим принципом під час добору трав є спосіб використання. У практиці кормовиробництва найпоширенішими способами використання є сінокісний, пасовищний, сінокісно-пасовищний (мішаний). Сінокісний спосіб використання передбачає створення високоврожайних сіножатей для

заготівлі сіна та інших поживних видів кормів. Добирати потрібно найурожайніші трави, в структурі видів яких бобові компоненти мають становити не менше 50-60%.

Правильна система польового травосіяння, використання та заходи догляду за багаторічними травами Сумської області є однією з необхідних умов вирішення білкової проблеми в галузі тваринництва і забезпечення його такими цінними кормами як сіно, сінаж, зелені корми тощо.

Площі під багаторічними травами мають становити не менше 50% в структурі кормової групи, віддаючи перевагу люцерні і еспарцету та їх сумішкам із злаковими травами для південних центральних районів області, конюшині та її сумішкам – для північних.

Нестабільність посівних площ та значні коливання в рівні врожайності пов'язані в основному з тим, що серед багаторічних трав переважає конюшина червона двохукісна, яка, порівняно з іншими видами бобових трав, менш стійка до несприятливих умов зимівлі і надто чутливо реагує на посуху в весняно-літній період.

Урожайність зеленої маси по варіантах досліджу коливалась від 186 до 294 ц/га (перший укіс) та від 104 до 127 ц/га (другий укіс). В сумі за два укоси цей показник коливався в межах 298 (варіант 1 - люцерна посівна – контроль) - 398 ц/га (варіант 4 - люцерна + стоколос безостий).

Вихід кормових одиниць теж залежало від варіантів досліджу. Так, найвищий вихід становив 94,2 к.од. на 4 варіанті (люцерна + стоколос безостий), і, навпаки, найнижчий – 63,4 к.од. на контролі. Збір перетравного протеїну був на рівні 10,6-14,5 ц/га. По варіантах найвищий показник становив на третьому - люцерна + еспарцет, найнижчий – на восьмому - люцерна + тимофіївка лучна. Вихід кормо-протеїнових одиниць був на рівні 91,2-112,1 ц/га. Найкращі показники отримали на варіанті 4 (люцерна + стоколос безостий). Щодо порівняння з контролем, то показник перевищував на 20,9%.

Тривалість (строк) використання травостою - важливий принцип під час вибору трав для травосумішок. Створені травосумішки можуть бути довготривалого (5-6 років) і короткотривалого (2-4 роки) використання [5].

Висновки. За результатами проведених досліджень визначено кращий варіант травосумішки (люцерна + стоколос безостий), що забезпечує найвищу врожайність зеленої маси (398 ц/га), збалансовану за вмістом поживних речовин (110-115 ц/га кормо-протеїнових одиниць) та максимальну рентабельність виробництва 91%.

Література:

1. Коваленко В. П. Удосконалення технології вирощування люцерни посівної та багаторічних бобово-злакових травосумішок / В. П. Коваленко. Вісник СНАУ. – 2012. - №9 (24). – С. 129-132.
2. Петриченко В. Ф. Лучне кормовиробництво і насінництво трав: посібник для с.-г. вузів / В. Ф. Петриченко, П. С. Макаренко. – Вінниця : Діло, 2005. – 227 с.
3. Русько М. П. Продуктивність і хімічний склад люцерни залежно від режимів використання / М. П. Русько, Н. Ф. Агтіна, Т. Н. Маценко. - Вісник аграрної науки. – 2002. – № 11. – С.25–27.
4. Мойсейченко В. Ф. Основи наукових досліджень в агрономії / В. Ф. Мойсейченко, В. О. Єщенко. - К.: Вища шк., 1994. – 334 с.
5. Лихочвор В. В. Рослинництво. Технології вирощування сільськогосподарських культур / В. В. Лихочвор. - Львів.: Афіша, 2004. - 808 с.

ПІДГОДІВЛЯ – ЛАСУНКА ДЛЯ ДРЕСИРУВАЛЬНИХ СОБАК

Шакула Олександр Олександрович
доцент, кандидат сільськогосподарських наук
Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка

м. Харків
Україна

Новікова Вікторія Євгенівна
старший викладач
Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра
Василенка
м. Харків
Україна

Піх Людмила Олексіївна
старший викладач
Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра
Василенка
м. Харків
Україна

Анотація: В статті розглянуто проблему створення підгодівлі – ласунки для собак при дресируванні з включенням до її складу екструдованих злаків – пшениці, ячміню та сорго. У зразках підгодівель – ласунок були визначені поживна цінність та вологість. З'ясовано, що використання екструдатів злаків замість борошна не впливає негативно на якість підгодівлі – ласунки.

Ключові слова: підгодівля – ласунка, дресирувальні собаки, екструдати сорго, пшениці, ячміню.

Дресирування собак є дуже важливим етапом підготовки їх до виконання певних завдань, потрібних господарю. Особливо це стосується службових собак, які виконують різноманітні функції: охорони, пошуку вибухівки, наркотиків, знаходження людей під завалами будівель та ін.

Дресирування – це теж навчання, але таке, що проходить при певній соціально-ролевій взаємодії між дресирувальником і собакою. в результаті вироблена навичка відтворюється собакою по команді і в будь-яких обставинах, навіть в такій ситуації, коли життю її загрожує небезпека. Одним із найпоширеніших методів дресирування собаки є смакозаохочувальний метод – формування у собаки вибіркового апетиту (метод премій). При дресируванні цим методом тварина не відчуває потреби у кормі, а йому хочеться чого – небудь смаченького [1].

На ринку присутні ласунки для дресирувальних собак, в основному закордонних фірм, вітчизняна продукція майже відсутня. Крім високої вартості, вони мають ще один недолік – більш тривалий термін споживання, а в деяких випадках потребують додаткової подрібнення до необхідного розміру. Відомо, що розміри шматочків корму, які використовуються для позитивного підкріплення, варіюються в залежності від розмірів собаки, але загальним правилом при цьому є максимальне зменшення разової порції. За особливо важку роботу розмір підгодівлі збільшується [1, 2, 4].

В інструкції по згодовуванню таких підгодівель наведено обмеження у використанні (не більше 6 разів у тиждень), що також є не дуже зручним при дресируванні собак.

Тому, розробка рецепту ласунок, які б використовувались при дресируванні собак смакозаохочувальним методом, є актуальною.

Основна дієта забезпечує організм мінімальним набором поживних речовин, які необхідні для дорослої собаки із нормальною активністю при температурі зовнішнього середовища 20 °С без врахування підвищеного витрачання ресурсів [4].

Відомо, що ласунки (підгодівлі) не повинні перебільшувати 20% добового раціону [3], отже виходячи із цього, розраховувалась поживність підгодівель – ласунок для дресирувальних собак.

Дослідження геному собак довели, що деякі гени, сприяють кращому засвоєнню вуглеводів у них у порівнянні із вовками [2].

Література:

1. Ваша собака. Все о собаке / М. Дороган, В. Н. Челнокова. – Ростов н/Д: Владис, 2006. – 640 с.
2. Личева А. М. Основы диетологии собак и кошек // Мир ветеринари. – 2014. – № 6. – С. 58 -59.
3. Хохрин С. Н. Кормление собак и кошек. – М. : КолосС, 2006. – 248 с.
4. Энциклопедия собаки. / перевод с фр. – М. : Индустрия рекламы, 2009. – Т. 4. – 168 с.

Галузь: «Історичні науки»

СМІХОВА КУЛЬТУРА ЕПОХИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ: ДІЯЛЬНІСТЬ СКОМОРОХІВ ТА ЖОНГЛЕРІВ

Меренюк Христина Василівна

Студентка

Львівський національний університет ім. Івана Франка

Україна

Львів

Анотація: У статті висвітлено сміхову культуру епохи середньовіччя на прикладі діяльності скоморохів та жонглерів, досліджено особливості явища сміху на Русі та у Західній Європі, виділено вплив гістіонів на побутове життя середньовічного суспільства.

Ключові слова: Середньовіччя, Західна Європа, Русь, сміхова культура, сміх, гістіони, скоморохи, жонглери.

Попри сугубо мілітаризоване життя лицарі мали час і бажання розважатись різними способами, невід'ємною частиною цих забав був сміх. Доволі цікавим у цьому контексті є порівняння тих чинників, які зумовлювали сміх у русича та європейського лицаря, адже саме у той час сміх був надзвичайно вагомим зняряддям боротьби зі страхом перед невідомим та авторитарним. Саме у той момент, коли людина розважалась та сміялась, хоч на короткий час, та все ж забувала про страх загробної відплати [1, с. 121-122].

Щодо давньоруського сміху існує дві стійкі лінії дослідження. По-перше, на думку Д.С. Лихачова та А.М. Панченко, сміх русича часто був спрямований на себе з метою оновлення і відродження власного духовного начала: «Сміялись найчастіше над самим собою, над своїми пригодами і невдачами» [3, с.4]. Інші наголошують на тому, що на Русі не було характерним універсальний західноєвропейський сміх, який скасовував усі ієрархічні відношення. Русі притаманне розділення на акторів та глядачів, і саме тоді сміх «працював на глядачів» [8, с.59]. Стосовно особливостей сміхової культури Русі, то ключовими характеристиками є – театральність та видовище, поділ на глядачів та акторів, у той час як Заходу було притаманне єднання усіх учасників у карнавальному дійстві. Карнавал виступав значною індивідуальною частиною культури Європи, непридатною для Русі, де природа сміху була у амбівалентності: сам карнавальний сміх був двоєдиним. [9, с.285-299].

Сферою панування сміхової культури був карнавал, виступи на площі, бенкетах, де постійними носіями веселощів були – мандрівні актори-гістіони, або ж професійні потішники [1, с. 128-129]. Їхня термінологія різноманітна: у Франції їх називали «жонглерами», в Німеччині – «шпильманами», на Русі – скоморохами. Зазвичай програма гістіона була надзвичайно широкою: він виступав водночас як гімнаст, музикант, танцівник, дресирувальник, і мімічний актор.

Діяльність гістіонів бере свій початок із Західної Римської імперії, відтак самі корені інституту є дуже давніми, зокрема свідчення про гістіонів зустрічається і у творах Тита Лівія, де останній відносить їх до акторів та мімів.

Лівій наголошував що це поняття римляни запозичили від етрусків, у яких слово “hister” означало танцівник. Відтак у повному обсязі з'ясувати історію походження цього терміну важко, і, це не дивно, адже якщо взяти до уваги те, що ще у давніші періоди існувала плутана та неоднозначність у цьому понятті. Досить вагомим є той факт, що такий християнський філософ як Аврелій Августин, відносить гістіонів до музикантів. Уже із IX-X ст. зображення танцівників, акробатів, дресирувальників з'явилися у манускриптах Італії, Іспанії, Англії та по нижньому Рейні. [2, с. 129]. У Свідченнях літописів під XI ст. є згадки про існування скоморошества на Русі. Уже із 2-ї пол. IX-XII ст. творчість жонглерів розквітла, та стала поширюватися по усій Західній Європі, де досягла апогею у XIII ст., саме із цього часу бере свій початок т.зв. золотий вік жонглерів. У Парижі та Кельні були спеціальні «вулиці жонглерів», «вулиці музик», де знаходилися музиканти, танцівники та акробати. Та попри це плутанина у термінології інституту гістіонів все ж існувала і у епоху Середньовіччя. З цього приводу наведу скаргу 1275 року підданого Рікье до кастильського короля Альфонсо X про те, на фоні того що усіх «потішники» зрівняли звання жонглера утискається [3, с.260].

У «Книзі покаяння», архієпископ Кентерберійський Томас поділяє усіх гістіонів на 3 види:

1. ті що танцюють і «надягають на себе маски»;
2. ті, що живуть у дворах вельмож і говорять «аморальні» речі про інших;
3. ті, що грають на музичних інструментах;

Серед остінних архієпископ виділяє тих, що відвідують «грішні» місця і співають безсоромних пісень, і «йокуляторів», котрі співають про подвиги правителів [1, с.17]. На відміну від західного європейського карнавалу народне святкове життя на Русі не змогло стати тою значною силою, яка б у повній мірі

протистояла офіційній культурі. В руському культурному житті важливе місце посідали і язичницькі і християнські свята, котрі включали в себе ігри, пісні, танці та музику.

Невідомо звідки походить явище скоморошества на Русі: чи з Візантії, чи із Заходу, однак, вагоме місце займає той факт, що воно все ж отримало великий вплив і укорінилося в народне життя Русі. Вперше слово «скоморох» зустрічається у Повісті Времених Літ під 1068 роком, для позначення людей, які займалися «увеселинням». У Нестровому літописі поєднано поразку князів на р. Альта та явище скоморошества, і наголошується на тому, що сама невдача – це розплата за пристрасть до музики і танців. Згадуються і інші терміни у літописах: «весельє», «глумотворці», плясці» «гудошники», тощо. Попри існування цих термінів, слово «скоморох» стало панівним лише у XV ст. У билинах скоморохи згадуються здебільшого під іншим терміном – «гусельникових». Останні грають на своїх «звончатих», «ярвчатих» гусях і співають пісні, а іноді і танцюють для розваг своїх слухачів в особливому вбранні. Літописець Суздальський XIII ст. згадує «начата прлстроати собѣ кошули, а не срачици, и ъежиножіе показыватіи и кротополе носить, и аки гворѣ въ ноговици створше образъ килы имуще и не стыдящесе отынуд, аки скомора». З цього уривку стає зрозумілим, що скоморохи носили особливе коротке плаття та вузькі штани з нашивкою між ногами [5, с.271]. Історичним свідченням присутності скоморохів на князівських бенкетах є слова Нестора під 1115 роком :«*лютѣ бо граду тому и земли той, въ немъ же князь юнѣ, любяй вино нити съ гусмн*». Феодосій Печерський у своєму Житті повідомляє про те, як потрапив до князя Святослава Ярославовича, де відбувалося різноманітні діяння: танці, співи та веселощі: «*овыхъ гуслны я гласы испускающихъ, иныхъ органьныя писки гласящихъ...и тако всѣхъ веселящихся, яко же обычай есть предъ княземъ*». Збентежений цими веселощами Феодосій запитав князя: «Чи так буде і на тому світі?». У відповідь князь наказав припинити скоморохам грати на інструментах [6, с.55]. Таким чином скоморохи були помітними фігурами під час різноманітних застіль та бенкетів руських князів.

Як видно із вищезазначених джерел як і в Європі, так і на Русі т.зв. носіїв веселощів як і світська влада, так і офіційна церква забороняла. Однак, на Русі ці антискоморошні настрої загалом поширювались із значним запізненням. Відомо, що в Англії ще у VIII ст. у постановках соборів священникам заборонялося підтримувати мимів. Вагоме місце неприхильності духовного інституту займав зовнішній вигляд скомороха. Їхній короткий одяг – вважався пороком різноманітних гріхів. Маски, які надягали скоморохи вважались виразом біса. Однак, достатньо показовим є той факт, що ці настрої поширювались із значним запізненням, оскільки по суті, до XII ст. ще не була поширеною думка, про те, що пісня скомороха це «бісівська примха», чи «ідольська служба». Уже у сер. XII ст. Кирило Туровський засуджує «танци на пирах, на свадьбах» [7, с.94]. Уже у самій Повісті Времених Літ під 1074 роком описано видіння монаха Ісаакія, якому з'явилися молоді юнаки- біси з музичними інструментами. Супроти цих звуків і не міг встояти сам «преподобний», Він закликав бісів, узяти сопілки, бубни і гуслі аби «*ать ны Исакій спляшетъ*». І опісля танцю монах вигукнув: «*Се уже прелстиль мя еси былъ, дьяволе*». Аналогічну розповідь можна знайти і в самому житті Св.Ісаакія.

Отже, як скоморохи на Русі, так і жонглери у Європі були помітними фігурами під час різноманітних дійств та веселощів:їх запрошували впливові західні барони та руські князі, а спектр їхніх умінь був надзвичайно широким.

Література:

1. Владислав Даркевич, Аргонавты средневековья.(Москва: Наука, 1976), 172.
2. Владислав Даркевич, Народная культура средневековья светская праздничная жизнь в искусстве IX-XVI вв. (Москва: Наука, 1988), 344.
3. В'ячеслав Шестаков, Музична естетика західноєвропейського Середньовіччя.(Київ.: Музична Україна, 1976), 273.
4. Дмитрий Лихачев, Александр Панченко, Наталья Понырков, Смех в Древней Руси. (Ленинград: Наука, 1984), 295.
5. “Ипатьевская летопись” в Полное собрание русских летописей, 2-е изд., ред. Алексей Шахматов (Санкт-Петербург: Типография М. А. Александрова, 1908), т. 2., 638
6. Киево - Печерский Патерикъ. Жития и подвиги святых Киево-Печерской Лавры ”.(СПб.: Наука,1806),198.
7. Константин Калайдович, Памятники российской словесности XII вѣка. (Москва: Типология Селивановского,1821),294
8. Юрий Лотман, Борис Успенский, Новые аспекты изучения культуры Древней Руси.(Вопросы литературы,1977),160.
9. Юлия Кравченко,Теория средневековой карнавальнoй культуры М.М. Бахтина: образы и формы, отражающие смеховое поведение.(Зерноград: АЧГАА, 2003),285-299.

Галузь: «Економічна історія»

ВЕЛИКІ ГЕОГРАФІЧНІ ВІДКРИТТЯ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

Вітер Ірина Ігорівна,
кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник, доцент,
провідний науковий співробітник Державної установи
«Інститут всесвітньої історії НАН України», м.Київ

Анотація: Проаналізовано економічні, політичні, соціальні, культурні, ідеологічні, інформаційні й науково-технічні передумови Великих географічних відкриттів, їх наслідки для європейської цивілізації та для цивілізацій «відкритих земель», значення для історичного розвитку людства.

Досліджено термін «Великі географічні відкриття» та хронологічні межі цих подорожей. Проаналізовано два підходи до розгляду цієї наукової категорії: вузький (відкриття європейцями нових земель за межами Європи) та широкий (встановлення тісних економічних, культурних та політичних контактів з Новим Світом, формування системи колоніальних імперій).

Проаналізовано вплив Великих географічних відкриттів на економічний розвиток європейських країн в XV – першій половині XVII ст. Доведено, що Великі географічні відкриття зіграли одну з ключових ролей у зародженні й розвитку капіталістичних відносин в країнах Західної Європи. Досліджено генезу та формування світової колоніальної системи.

Ключові слова: Великі географічні відкриття, країни європейської цивілізації, капіталістичні відносини, революція цін, Новий Світ, світова колоніальна система.

На останньому етапі існування середньовічного суспільства в XV – першій половині XVII ст., коли виникають й активно розвиваються ринково-капіталістичні відносини, темпи економічного розвитку європейських країн значно зростають. Надзвичайно велику роль в цьому процесі відіграли Великі географічні відкриття, пов'язані з відкриттям європейцями нових земель та континентів, активним освоєнням інших частин світу, встановленням економічних зв'язків між окремими регіонами земної кулі.

Глибоке історико-економічне дослідження цих процесів, а саме – економічного розвитку європейських країн в XV – першій половині XVII ст. під впливом Великих географічних відкриттів, – допомагає науково обґрунтувати закономірності та особливості подальшого розвитку країн європейської цивілізації, аналізувати сучасні проблеми зіткнення цивілізацій та пропонувати шляхи їх вирішення. Окрім цього, аналізуючи історичні дані, можна краще зрозуміти місце України як європейської країни в світовому цивілізаційному процесі. В цьому й полягає актуальність дослідження.

Тема Великих географічних відкриттів через її важливість та ключове значення для всесвітньої історії в світовій та вітчизняній літературі розкрита досить широко. Жодне наукове історичне дослідження, жодний словник чи енциклопедію, жоден підручник зі всесвітньої історії та історії економіки не можна уявити собі без цієї теми. Розгляду зазначеного періоду історії присвячені фундаментальні праці Ф.Броделя [1], М.Вебера [2], Г. Уеллса [3], роботи В.О. Дрібниці та В. В. Крижанівської [4], Д.Макінерні [5], Н. Морріса [6], С.Д. Сказкіна [7], В.К Піскорського [8], Є.В.Тарле [9], К.А.Фурсова [10], Є.Б.Черняка [11], Є.Є. Юровської та І.М. Кривогуза [12], доколумбовим цивілізаціям Америки – праці М. Галича [13], В.І.Гуляєва [14], А.Руса [15].

Чільне місце в науковій літературі займає дослідження економічного розвитку європейських країн у XV-XVII ст. Серед найбільш відомих дослідників цієї теми у XX ст. – Е. Гамільтон (США) [16], П. Шоню, П. Жаннен, Ж. Мевре, М. Моріно (Франція), К. Чіполла і Р. Романо (Італія). Дослідженню зазначених проблем присвячено ряд робіт автора [17].

В той же час проблема впливу Великих географічних відкриттів на економічний розвиток світових, в тому числі – європейської, – цивілізацій розкрита, на наш погляд, недостатньо. Отже *мета статті* – провести комплексний аналіз взаємозв'язку та взаємовпливу Великих географічних відкриттів та економічного розвитку країн Європи на етапі зародження індустріальності, дослідити роль цих відкриттів у розвитку європейської цивілізації.

1. Великі географічні відкриття та їх передумови

Нова історія (новий час) – це епоха у всесвітній, передусім європейській історії, яка настала після середньовіччя, коли у всіх сферах життя людини – економічній, політичній, соціальній, науково-технічній, духовній, культурній – формувалися основи індустріального суспільства. Протягом цього

періоду відбуваються суттєві зміни ідей, кордонів, суспільних інститутів: з'являється мануфактурне виробництво, формуються нові верстви суспільства – буржуазія та наймані робітники, – відбувається становлення та криза абсолютистських централізованих монархій, реформація церкви. Це час відкриття нових земель і колоніальних завоювань. Зміни були настільки докорінними і глибинними, що дослідники назвали цей період першим періодом Нової історії¹.

Величезну роль у цих процесах відіграли географічні відкриття кінця XV – середини XVII ст., коли європейці активно освоювали нові для них території, коли відбулося відкриття нових земель і торгових маршрутів у Азії, Америці, Африці, Океанії. Ці відкриття прийнято називати *Великими* завдяки їх винятковому значенню для європейської цивілізації і всього світу, а період з кінця XV ст. до середини XVII ст. увійшов у всесвітню історію як епоха Великих географічних відкриттів.

Незважаючи на численні дослідження з цієї проблеми, ще й досі не визначені єдині підходи щодо сутності та складу Великих географічних відкриттів, залишаються дискусійними хронологічні межі цих подорожей. Досить популярними є рамки від середини XV ст. до середини XVI ст.; дослідники, які наполягають на періоді XV-XVI ст., аргументують це тим, що це були відкриття європейцями заоканських земель за певних історичних умов, а тому не відносять до них, наприклад, подорожі вікінгів до Америки чи відкриття російських землепроходців. В радянській історіографії була прийнята періодизація з середини XV до середини XVII ст. (з поділом на два столітні періоди). Проте верхня межа – XVII ст. – не має суттєвого значення, бо події після середини XVI ст. вже не мали такого кардинального впливу на суспільну свідомість європейців, як події попереднього періоду.

Зазначимо, що термін *Великі географічні відкриття* є доволі умовним, адже він відображає європоцентричний (з точки зору європейського світосприйняття) принцип географічних досліджень. Тобто землі, які відкрили європейці наприкінці XV – у XVII ст., були населені й частково відомі в Європі; мова йде про встановлення економічних та культурних зв'язків (так званий Колумбів обмін). Тобто йдеться в сутності про розширення західноєвропейською локальною цивілізацією свого життєвого простору. Таким чином термін *Великі географічні відкриття* вживається в двох значеннях: у вузькому – відкриття європейцями нових земель за межами Європи – та у широкому – встановлення тісних економічних, культурних та політичних контактів з Новим Світом, формування системи колоніальних імперій, глобалізація світової економіки. Саме цей широкий аспект і є предметом наших досліджень. Тому і хронологічні рамки Великих географічних відкриттів, на нашу думку, складають кінець XV – першу половину XVII ст.

В залежності від підходу складаються і списки Великих географічних відкриттів. Більшість подій, що включаються в різні варіанти цих списків, обмежуються тільки тими досягненнями європейців, які сприяли формуванню світової колоніальної системи. Дальні експедиції організували саме ті країни, які й виступили в ролі колонізаторів на наступному етапі світового економічного розвитку. Їх гонитва за пошуками нових земель, що охопила в XV-XVII ст. весь світ, відбивала глибинні чинники європейського цивілізаційного процесу – затвердження нових, капіталістичних форм господарювання в масштабах всієї земної кулі.

Серед великих географічних відкриттів найбільш важливими беззаперечно вважаються:

- подорож португальця Васко да Гама до Індії, завдяки якій вперше прокладено шлях з Європи до Південної Азії (1497 – 1499 рр.);
- експедиції під керівництвом італійця Христофора Колумба, який у 1492 р. за підтримки Іспанії вирушив на Захід через Атлантичний океан (шлях вздовж берегів Африки був закритий Португалією) і потрапив до Америки. Під час наступних експедицій він розвідав узбережжя Південної та Центральної Америки й відкрив декілька островів;
- експедиція Фернандо Магеллана у 1519 – 1521 рр., що здійснила першу кругосвітню подорож.

Епоху Великих відкриттів зазвичай поділяють на два періоди:

- *перший – іспано-португальський* (кінець XV – середина XVI ст.), який включає: відкриття Америки (перша експедиція Х. Колумба у 1492 р.); португальські плавання до Індії і берегів Східної Азії, починаючи з експедиції Васко да Гама; іспанські тихоокеанські експедиції XVI ст. від першого навколосвітнього плавання Ф.Магеллана до експедиції Р.Л. де Вільялобоса (1542 – 1543 рр.);
- *другий – період російських і голландських відкриттів* (середина XVI – середина XVII ст.), до яких належать: відкриття росіянами всієї Північної Азії (від походу Т.Єрмака до плавання Ф.Попова – С.Дежньова у 1648 р.); англійські і французькі відкриття у Північній Америці; голландські тихоокеанські експедиції та відкриття Австралії [18].

Великі подорожі європейців об'єктивно були зумовлені цілою системою передумов [19], які умовно

¹ Поширенню думки про поділ світової історії на історію давнього світу (до V ст. н. е.), історію середніх віків (V–XV ст.) та новий час (XVI ст. – початок XX ст.) сприяв твір французького вченого Жана Бодена «Метод легкого вивчення історії», 1566.

можна поділити на декілька груп.

Основними **економічними передумовами** Великих географічних відкриттів є зрушення у розвитку продуктивних сил Західної Європи, початок розкладу феодальної та зародження у її надрах нової, капіталістичної системи, які наприкінці XV ст. проявилися в істотних змінах у сфері матеріального виробництва, стані та характері продуктивних сил, зростанні сфери товарно-грошових відносин та розширенні ринку.

Серед економічних передумов вирізнялися:

– бурхливий розвиток промисловості, зростання товарності сільського господарства, що призводило до *необхідності нових ринків збуту*. Прогресивні істотні зміни відбулися майже в усіх галузях матеріального виробництва, особливо ж – у галузях важкої та текстильної промисловості, в яких засоби виробництва приводилися в дію за допомогою водяного колеса. В сільському господарстві з'являються багатопілля, травосіяння, внесення добрив. Виникає територіальна спеціалізація сільського господарства, зростає його товарність та збільшується питома вага товарів на продаж, а не для власного споживання. Одночасно зі зростанням товарності виробництва відбувається розширення внутрішнього ринку європейських країн та зовнішньоторговельних відносин².

– ускладнення грошового обігу, поява нових форм торгівельних операцій, посилення ролі торгівельних бірж, що вимагало *більшої кількості дорогоцінних металів* – золота та срібла – як засобів обігу.

Європейські джерела срібла були значно виснажені, здобути золото сподівалися в східних країнах, багатих золотом і дорогоцінними металами. Особливо цим славилася Індія. За словами Марко Поло, там навіть дахи палаців були із золота. «Золото шукали португальці на африканському березі, в Індії, на всьому Далекому Сході, – писав Ф. Енгельс, – золото було тим магічним словом, яке гнало іспанців через Атлантичний океан; золото – ось чого насамперед вимагав європеєць, як тільки він ступав на знову відкритий берег» [20]. «Жага золота» спонукала європейців до подорожей у східні країни;

– криза середземноморської торгівлі. Завоювання Туреччиною Південно-Середземноморського та Азовсько-Чорноморського басейнів та феодальна роздробленість Золотої Орди сприяли *блокуванню традиційних торгівельних шляхів* та перетворили арабів, які захопили Аравійський півострів, у монополістів-посередників в цьому напрямку торгівлі. Європейські купці втратили контроль над основними торговими шляхами. А це робило торгівлю європейців зі Сходом нееквівалентною і сприяло відтоку, а не притоку дорогоцінних металів. В той же час без східних товарів, особливо прянощів (які дозволяли відносно тривало зберігати продукти, що швидко псуються – передусім м'ясо), європейці обійтися вже не могли.

Ці обставини спонукали європейців шукати *нові торгові шляхи на Схід*. В пошуку нових земель і нових можливостей для розвитку і збагачення були зацікавлені всі три основні соціальні сили цього періоду – корона, церква і буржуазія, що народжувалася (насамперед, в особі торговців): купці охоче давали гроші в борг, сподіваючись отримати нові товари та використовувати надалі нові торгові шляхи; церква освячувала справи конкістадорів в надії не тільки поширити свою віру на нові території, а й – збільшити свої земельні володіння і доходи; корона прагнула до територіальних захоплень і збагачення.

До **політичних передумов** географічних відкриттів можна віднести:

– *розвиток абсолютизму в Західній Європі*, який створив передумови для організації великих морських експедицій. З одного боку, централізація влади зумовила можливість накопичення значних коштів для їх здійснення (фінансову підтримку подорожей здійснювали торговельні будинки, асоціації банкірів та інші буржуазні інститути, оскільки держава гарантувала повернення кредиту і збройний захист експедицій), з іншого – викликала необхідність в таких подорожах. Адже становлення абсолютистських монархій вимагало все більше коштів – істотно збільшилися грошові потреби на утримання значно зрослих державних структур (апарат управління, службовці, армія) та розкішне життя двору.

В той же час значна маса феодалів через подрібнення родових земельних маєтків та падіння реальної земельної ренти істотно збідніла. Земля успадковувалася старшим сином, решта повинна була шукати інші джерела доходів. З'явилася велика кількість бідного безземельного дворянства, яке мало військовий досвід і було готове завойовувати для себе нові землі. За таких умов головною метою морських експедицій було захоплення колоній, пошук нових джерел доходів на державному та приватному рівнях;

– *завершення державного об'єднання ряду країн Західної Європи*, що супроводжувалося закінченням тривалих виснажливих війн, розпуском феодальних військ та появою великої кількості

² Зазначимо, що деякі вчені заперечують такий мотив подорожей, як «бурхливе зростання товарного виробництва в Європі», вважаючи, що європейці шукали не ринки збуту, а нові землі, які вони планували заселяти і використовувати на свій розсуд. Ми вважаємо, що ці цілі подорожей – пошук земель та ринків збуту – некоректно протиставляти одна одній, оскільки вони належали різним верствам населення Європи.

людей, що залишилися без діла й через те – активно прагнули до участі у морських експедиціях (Іспанська та Португальська корони спрямовували їх небезпечну енергію за межі країни, на завоювання земель за океаном, що зумовило пріоритет саме цих країн у відкритті та освоєнні нових земель).

Важливою **соціальною передумовою** Великих географічних відкриттів виступає *відносно перенаселення Західної Європи*. З XI ст. у Європі відбувається ріст населення і, разом з ним, – міст. Це призводить до демографічної кризи – перенаселення Європи. У XIV ст. епідемія чуми під назвою «Чорна смерть» сповільнила цей процес, але зупинити не могла. До середини XVII ст. населення Європи зросло більш ніж в 2 рази порівняно з серединою XV ст. (з 45-50 млн. до 100 млн. чоловік) [21]. У Європі стає тісно, люди починають шукати нових кращих земель – відбувається внутрішня колонізація, заселення слабо обжитих регіонів Європи, а також Хрестові походи – спроба культурного обміну з неєвропейським світом, яка закінчилася невдало. Проте з часом Європа починає задихатися від надлишку населення, відбувається його концентрація, з'являється значна кількість енергійних людей, готових до дальніх подорожей та інших ризикових операцій, а також тих, хто прагнув розширити коло знань шляхом вивчення нових земель.

Науково-технічними передумовами Великих географічних відкриттів були *досягнення в освіті, науці та техніці європейців*, які забезпечили саму можливість тривалих подорожей. Це, перш за все, відродження античних уявлень про «кулястість» Землі, уточнення карт, вдосконалення навігаційних приладів (компас, секстант, астролябія), а також будівництво суден нового класу – каравел – з трьома щоглами та ярусним розташуванням вітрил, що дозволяло йти потрібним курсом за будь-якого напрямку вітру, а, отже, – здатних подолати великі відстані в складних умовах океану (недаремно каравели стали одним із символів цієї епохи). Збільшується тоннажність кораблів з 500 до 2000 тис. т, що дозволяє перевозити значно більше вантажу та людей. Новітні досягнення у картографії дозволяють використовувати персональні карти для каботажного плавання – портулани.

Винахід техніки книгодрукування сприяв широкому поширенню наукових знань, прориву в галузі освіти на всіх рівнях. Утвердження в науці думки, що Земля має форму кулі, а суша омивається єдиним океаном, дозволила скласти нову карту світу, в якій Індія була зображена на протилежному березі Атлантичного океану, що передбачало можливість досягнення Азії при просуванні не тільки на схід, але й на захід, навколо землі.

Зазначимо, що в основі відродження інтересу до античних документів значною мірою стояло прагматичне питання про джерела багатства давніх цивілізацій, але в кінцевому підсумку це позитивно вплинуло на розвиток європейської науки і техніки й відіграло визначальну роль у Великих географічних відкриттях.

Інформаційними джерелами Великих географічних відкриттів були історичні документи античності та навігаційні знання мореплавців Арабського халіфату, успадковані ними від цивілізацій Стародавнього Сходу. Навколо Африки єгиптяни обійшли ще при фараоні Нехо. Траєкторія проходження Васко да Гама навколо Африки ухилиється від її берега до Бразилії на 1000 миль. Про те, що ця втрата по довжині шляху з лишком компенсується течіями, могли знати тільки досвідчені мореплавці. Не виключено, що крім арабів, найнятих на завершальному відрізку шляху в Індію, Васко да Гама користувався послугами інших лоцманів, – вважають експерти.

Ідеологічними передумовами Великих географічних відкриттів стало прагнення Відродження до культурного синтезу та до пізнання «природи». Важливою передумовою Великих географічних відкриттів були *зміни в світогляді людини*. XIV – XVI ст. називають Добою Відродження, або Ренесансом. Відбувається відродження античних традицій в філософії, літературі, мистецтві. Але найбільш характерною рисою цієї епохи був перехід від теоцентризму (в центрі світогляду людини є Бог) до антропоцентризму (в центрі світогляду людини стає сама людина). Середньовічна культура у переважній більшості була аскетичною, спрямованою на внутрішній світ людини. Спасіння, за християнським віровченням, залежало від кожної людини особисто і досягалося через виконання Божих Заповідей, дотримання посту, регулярної молитви та різноманітних аскетичних вправ. Зовнішній світ був хоч і не ворожий, але такий, що не заслуговує достатньої уваги.

Епоха Відродження зміщує акценти з внутрішнього світу людини на зовнішній. У Європі виникає велика кількість університетів, з винайденням книгодрукування у середині XV ст. кількість інформації збільшується в рази практично за кілька десятиліть. У Європі стає все більше освіченого населення, яке позбувається багатьох забобонів і не боїться навколишнього світу. І хоча європейське село залишалося практично середньовічним (традиційним) до початку XX ст., з розвитком освіти у міському середовищі виникає освічена еліта, яка може сприймати передові досягнення освіти та науки, що до цього було практично неможливим. Очевидно, що саме перехід до антропоцентричного світогляду прискорив великі подорожі.

2. Наслідки Великих географічних відкриттів

Географічні відкриття кінця XV – першої половини XVII ст. відіграли важливу роль в *економічному*

розвитку Західної Європи. Відкриття Америки і португальського шляху до Індії надало певних переваг у веденні торгівлі тим країнам, що лежали на узбережжі Атлантики. Першість у європейській торгівлі XVI ст. належала Португалії та Іспанії; вони ж започаткували колоніальні володіння європейських країн, які згодом справили надзвичайно великий вплив на європейську політику та економіку. Лише наприкінці століття іспанців і португальців почали тіснити Англія, Нідерланди та Франція.

Одним з найбільш значущих економічних наслідків Великих географічних відкриттів стала так звана **«революція цін»** в Західній Європі, яка відіграла дуже важливу роль у розкладі феодалізму і формуванні капіталістичного господарства в цих країнах. Попередні п'ятсот років до географічних відкриттів ціни на основні споживчі товари протягом тривалих періодів залишалися практично стабільними. Їх зростання складало 20-30% за століття, що практично було непомітним для сучасників. Поясненням цього феномену були обмежена й практично стабільна кількість золота й срібла в Європі. Після відкриття морських шляхів в Америку, Індію та Південно-Східну Азію грошовий голод у Європі змінюється могутнім припливом золота й срібла: загальна кількість золота на континенті за XVI ст. зросла більш ніж у два рази, срібла – в три. З географічними відкриттями виникло невідоме раніше явище – різкі стрибки цін на ринках західноєвропейських країн, спочатку на сільськогосподарські продукти, а потім – і на інші товари. Так, порівняно з XVI ст. ціни загалом зросли майже у 4 рази: до 1601 р. ціни в Іспанії зросли в 4,5 рази, в Англії – в 4 рази, Франції – в 2,5 рази, в Італії та Німеччині – в 2 рази. Це явище в науковій літературі отримало назву «революції цін». Зауважимо, що вона була викликана не лише потужним припливом дорогоцінних металів на ринки Європи (що само по собі зумовило їх знецінення), а й різким падінням витрат на видобуток золота та срібла.

Жаном Боденом у його «Шести книгах про Республіку» (1576 р.) [22], де він досліджував загальні умови добробуту й стабільності держав, було відзначено, що зростання цін починається з Іспанії, а вже потім хвиля йде по інших країнах. Його ідею підтримали в Англії Вільям Стаффорд й Джерард Малейнс. Завдяки їм виникає кількісна теорія грошей (яка дожила до наших часів), згідно якої їх цінність визначається тільки співвідношенням кількості товарів та грошей.

Зазначимо, що вплив революції цін на європейські країни був різним. У першу чергу це явище торкнулося Іспанії та Португалії, які безпосередньо грабували нові землі. Здавалося, відкриття повинні були викликати у цих країнах економічний підйом. Насправді вийшло навпаки. Ціни в цих країнах підвищилися в 4,5 рази, тоді як в Англії та Франції – в 2,5 рази. Іспанські та португальські товари ставали настільки дорогими, що не користувалися попитом; перевага віддавалася більш дешевим товарам з інших країн. Не можна забувати, що із зростанням цін відповідно збільшувалися і виробничі витрати. А це мало два наслідки: золото з цих країн швидко йшло за кордон, в країни, чії товари купувалися; ремісниче виробництво занепадало, оскільки його продукція не знаходила попиту. Потік золота йшов, минаючи господарство цих країн, – з рук дворян він швидко відпливав за кордон. Тому вже на початку XVII ст. дорогоцінних металів в Іспанії не вистачало і за воскову свічку платили стільки мідних монет, що їх вага втричі перевищувала вагу свічки. Склався парадокс: потік золота не збагатив Іспанію і Португалію, а завдав удару по їхньому господарству, тому що в цих країнах ще панували феодальні відносини. Навпаки, революція цін посилила Англію і Нідерланди, країни з розвиненим товарним виробництвом, чії товари йшли в Іспанію і Португалію.

Досліджуючи затяжну кризу, в яку увійшла європейська економіка в XVI ст., вчені висувають найрізноманітніші варіанти пояснення її причин. У XX ст. цю проблему досліджував американський історик-економіст Е. Гамільтон. У 1927-1929 рр. в Іспанії він вивчав за архівними матеріалами вплив «революції цін» на економічний розвиток країни у XVI-XVII ст. На основі річних звітів торгової палати в Севільї Гамільтон визначив обсяг імпорту дорогоцінних металів в Європу з Америки. Провівши ретельні підрахунки, встановив коливання середнього індексу цін з 1500 по 1640 рр. по ряду товарів. Книга «Американські скарби і революція цін в Іспанії 1501-1650 рр.» [16] (1934), в якій досліджено величезний статистичний матеріал про рух в Європі цін і заробітної плати під впливом припливу дешевого американського золота і срібла, показує процес первісного нагромадження капіталу в Європі. Пізніше до обговорення цієї теми долучилися французькі вчені П. Шоню, П. Жаннен, Ж. Мевре, М. Моріно та італійські дослідники К. Чіполла і Р. Романо.

Країни Європи зазнали також значних **соціальних змін**. У результаті «революції цін» значно *погіршилося становище багатьох верств населення* (робітників, які жили на заробітну плату, феодалів, які жили на фіксовану ренту, та більшості селян), але водночас вона *збагатила торгівців, промислову буржуазію, що народжувалася* (робоча сила подешевшала, а продукція, що випускалася, подорожчала³, *заможні верстви селянства* (з падінням купівельної сили грошей зменшувались реальні розміри оброку).

³ Наприклад, в Англії ціни в XVI ст. зросли на 400%, що призвело до різкого падіння реальної заробітної плати промислових робітників, так як її номінальна величина збільшилася лише на 30%. Такий розрив був явно на користь підприємців.

Таким чином прискорилося розшарування селянства й розорювання значної частини феодалів, які не змогли пристосуватися до нових умов. Відбулося збідніння одних й збагачення інших підприємців. Це прискорило процес так званого первісного нагромадження капіталу, а разом з ним прискорився й розклад феодального суспільства.

Окрім цього, бурхливий розвиток торгівлі в результаті Великих географічних відкриттів викликав необхідність масового виробництва. Дрібне товарне виробництво поступається місцем більш продуктивним формам організації виробництва, його підлеглості капіталу. В економіці виникають нові форми господарювання, відбуваються процеси інтеграції якісно нового типу господарства, заснованого на ринкових засадах. В промисловості й сільському господарстві (хоч і дещо повільніше) зароджуються капіталістичні відносини.

Таким чином, «революція цін» потягла за собою злам старих феодальних відносин, відіграла особливу роль у формуванні капіталістичного господарства та генезі буржуазного суспільства в європейських країнах, що з історичної точки зору можна вважати прогресом.

Великі географічні відкриття мали також *політичні наслідки*. Так, у результаті «революції цін», розкладу буржуазного суспільства, боротьби за колонії та ринки збуту різко *загострилися міжнародні відносини* між європейськими країнами, розгорнулася боротьба за економічне лідерство.

Місце Італії як найбільш розвиненої торговельної країни в Європі посіли спершу *Португалія* та *Іспанія* (які у результаті Великих географічних відкриттів опинились у максимально сприятливих умовах), а згодом – Нідерланди та Англія. Відкриття Колумба спричинило загострення суперництва між Іспанією та Португалією за право володіння новими землями. Для врегулювання суперечок за посередництвом Папи Римського було укладено два договори про розмежування сфер впливу між цими державами. Угода, укладена 1494 р. у Тордесільясі, визначила володіння Іспанії та Португалії в Західній півкулі (Іспанії передавалося право володіти землями на захід від Азорських островів, а Португалії – на схід), а 1529 р. у Сарагосі – у Східній півкулі. Але в результаті Іспанія і Португалія не змогли впоратися з тягарем своїх колосальних придбань: Іспанія в кінці XVI ст. захопила і Португалію, а наприкінці XVII ст., не впоравшись зі своєю колоніальною імперією, прийшла в занепад.

Англія, використовуючи своє сприятливе географічне положення для участі в легальній торгівлі з колоніями Іспанії та Португалії, розвитку контрабанди як ремесла, а також стимулювання корсарства та піратства, тим самим брала активну участь в перерозподілі колоніальних багатств. Лондон стає центром ділової активності. Англійський економіст Джон Кейнс висловив оригінальну думку, що золото і срібло Перу фактично сприяло створенню британської імперії. Він писав, що привезені в Англію піратом Френсісом Дрейком скарби, які були найбільшою здобиччю піратства всіх часів, поклали початок зовнішнім капіталовкладенням країни.

Великі географічні відкриття сприяли перетворенню *Нідерландів* у найбільш економічно розвинену частину Європи. Будучи порівняно невеликою країною, Нідерланди на початку XVI ст. володіли вже розвиненою промисловістю, мали великий торговельний флот і сучасні значні торговельні операції по обслуговуванню європейського ринку колоніальними товарами. Міста Антверпен і Амстердам являли собою найбільші центри міжнародної торгівлі, маючи тісні зв'язки з колоніями й більшістю європейських держав [23].

Таким чином переміщення торговельних шляхів із Середземномор'я в Атлантику сприяло економічному занепаду одних країн (Італія, почасти Німеччина) і піднесенню інших. Через деякий час Англія і Нідерланди відтіснили зачинателів великих географічних відкриттів, Португалію та Іспанію, висунувшись в лідери світового економічного процесу.

Разом із тим, окремі міста намагалися утримувати лідерство як торговельні центри. Так, на початку XVI ст. відбувається піднесення Лісабону, потім Антверпену, який стає загальноєвропейським «торговим складом» та головним розрахунковим центром Європи. Їхнім наступником стає Амстердам і в цілому Голландія, яка протягом цілого століття була економічним центром європейського світу [24].

Загострилися також *соціальні протиріччя* всередині окремих держав Західної Європи. Боротьба між королівською владою та владою Папи Римського вступила у рішучу стадію. Буржуазія, що народжувалася, прагнула отримати доступ до влади, обмежити розкіш церкви й усунути феодальні пережитки, які стримували розвиток промисловості й торгівлі. Все це разом призвело до цілої серії *громадянських війн*, що відчутно струснули Західну Європу у XVI ст.

Таким чином Великі географічні відкриття зіграли винятково важливу роль в економічному розвитку Західної Європи: насамперед, з'явилася можливість збагачення в глобальних масштабах для приватних осіб і держав, що зумовило пріоритет цього регіону в світовому господарстві. Деякі дослідники проблеми навіть вважають період Великих географічних відкриттів другою після Римської імперії хвилею глобалізації.

Такі сприятливі для європейської цивілізації, для корінного населення відкритих європейцями земель географічні відкриття обернулись справжнім пеклом. *Колоніалізм*, відомий ще з часів античності, став

методом функціонування світового господарства. З географічними відкриттями виникає світова колоніальна система. Створюються колоніальні імперії: спочатку – іспанська і португальська, дещо пізніше у світовій колонізаційній рух вступили Англія, Франція й Нідерланди.

Зазначимо, що методи колоніальної експлуатації Іспанії і Португалії суттєво відрізнялися. *Португальська* система в основному була побудована методом «крапкової» колонізації на основі створення на узбережжі військово-торговельних факторій, з яких до Європи відправлялися награвовані та отримані шляхом нееквівалентної торгівлі товари. *Іспанія* у своїх колоніях намагалася відтворити звичний для неї феодальний тип господарства.

Місцеве населення примусово експлуатовалося на золотих та срібних копальнях, плантаціях цукрової тростини, що досить швидко призвело до його масового вимирання (наприклад, в Перу та Чілі за другу половину XVI ст. місцеве населення скоротилося в 5 разів). Проблема поповнення робочої сили в цей період вирішувалася шляхом вивезення з Африканського континенту великої кількості негрів, яких широко використовували на цукрових, кавових, бавовняних плантаціях. Раби стають найприбутковішим товаром, а головними работорговцями – Португалія, Голландія, Англія [19, С.42-43].

В ці часи ще однією важливою статтею доходів стає піратство, передусім англійське та французьке, в результаті якого грабувалися іспанські кораблі, які везли в Європу американське золото і срібло.

Нещадне пограбування колоніальних народів призвело до нагромадження величезних багатств у країнах Західної Європи. В той же час експлуатація колоній військово-феодальними методами не залишала першим метрополіям – *Португалії* та *Іспанії* – можливості для інтенсивного розвитку промисловості, а піднесення їх як колоніальних держав було відносно недовгим. Цьому заважала феодальна відсталість, а також той факт, що збільшені доходи від експлуатації колоній Іспанія і Португалія використовували переважно для споживання, тоді як в *Англії* і *Франції* заохочувався розвиток промисловості й торгівлі. У результаті позиції останніх на колоніальних ринках зміцнилися, а розвиток капіталістичних відносин відбувався більш швидкими темпами.

Взагалі країни, які дещо «запізнилися» із захопленням американських земель, застосовували інші методи для свого збагачення. Так, *Англія* на шляху колоніальної експансії змагалася з Іспанією. Вона вела контрабандну торгівлю з іспанськими колоніями, здійснювала піратські експедиції і грабежі. У 1600 р. створюється Англійська Ост-Індська компанія, яка заснувала кілька факторій в найважливіших економічних центрах Індії, де до 1640-х рр. основною силою продовжувала залишатися феодальна імперія Великих Моголів. *Нідерланди* намагались підірвати португальську монополію на торгівлю з Індією, водночас поступившись першим місцем у світовій торгівлі Англії. У 1602 р в Індії створюється Голландська Ост-Індська компанія, яка встановила тісні торговельні зв'язки з місцевим купецтвом і з феодальною верхівкою. Зрештою вони зазнали поразки у торгових і колоніальних війнах XVII – XVIII ст. *Франція* досягла значних успіхів у Північній Африці, на Близькому Сході витіснила на другий план Венецію та інші північноіталійські держави. Водночас здійснювалися спроби захопити колонії в Америці (Канада). *Південнонімецькі* торгові і промислові компанії намагались проникнути в Південну Америку і Вест-Індію [25, С.76]. І все ж основним об'єктом колоніальної експансії в цей період виступила Америка.

Таким чином почала складатися **світова колоніальна система**, яка прискорила виникнення в Західній Європі капіталістичного виробництва і сприяла нагромадженню в буржуазії значних грошових сум, необхідних для організації великих капіталістичних підприємств. Експлуатація колоніальних територій і нееквівалентний обмін приводили до накопичення значних грошових коштів і стимулювали розвиток в Європі капіталістичних відносин.

Важливо, що колонізація нових територій дозволяла приєднати до економічного потенціалу Західної Європи економічний потенціал більшої частини земної кулі. Саме ця обставина і визначила нинішній стан Заходу. Найвідоміший історик господарства XX ст. Ф. Бродель підрахував, що в кінці XVIII ст. середньорічний дохід Англії тільки від індійських колоній становив 2 млн ф. ст. (ця сума дорівнювала 1/3 всіх інвестицій, які надходили протягом року в економіку країни). Колоніальна імперія Великобританії увібрала в себе одну четверту частину суші земної кулі, на якій проживала одна третина його населення [21].

3. Значення Великих географічних відкриттів

Великі географічні відкриття мали надзвичайно важливе значення не лише для європейської, але й для світової економіки. Це полягає в наступному:

1) **Розширилася територіальна сфера обігу.** Виникли економічні зв'язки між країнами Європи та найвіддаленішими землями і народами різної матеріальної культури. Внаслідок відкриття нових земель до кінця XVI ст. площа відомої європейцям поверхні Землі збільшилася в шість разів. Кордони європейського світу за двісті років значно розширилися й охопили майже всю планету, за винятком Австралії.

2) **Збільшився обсяг торгівлі та розширився торговельний асортимент** за рахунок нових

товарів (тютюн, чай, какао, кава, картопля, кукурудза, томати тощо); різко збільшився обіг відомих, але рідкісних раніше рису, цукру, прянощів (останніх в XVI ст. надходило в 30 разів більше, ніж у період венеціанської торгівлі), а також промислової сировини (бавовни, наприклад).

3) Епоха Великих географічних відкриттів призвела до **розширення зовнішніх ринків**. Збагачення європейських народів за рахунок пограбування колоній, прямого або непрямого (заснованого на нееквівалентному обміні), розширило також **внутрішні ринки**. Новий світ став ринком збуту для мануфактур Європи, європейці в обмін на колоніальні товари повинні були виробляти своїх товарів набагато більше, ніж раніше. Отже паралельно йшло **зростання продуктивних сил**.

4) Боротьба за оволодіння новими ринками призводить до створення в ряді країн **монопольних торгівельних об'єднань**, які регулювали торгівлю купців у певних регіонах світу. Найбільш потужними з них стали голландська та англійська Ост-Індські компанії, яким вдалося монополізувати індійський ринок. Величезні масштаби колоніальної експансії реалізували завдання первісного нагромадження капіталу.

5) **Переворот у європейській торгівлі**: центр торгівлі переміщується із Середземного моря в Атлантичний (головна роль у світовій торгівлі припадає на Голландію, Англію і Францію), Індійський, а пізніше – Тихий океани. Морська торгівля переростає в океанську; виникають нові центри світової торгівлі: Лісабон, Антверпен, Амстердам, Лондон, порти південної Франції, які стали новими лідерами світової економіки. Відбувається занепад колишніх центрів: італійських міст Ганзи (Німеччина виявилася відрізаною від світових торговельних шляхів). Відкриття нових торгових шляхів і країн додало економічному руху матеріальних благ глобальний, світовий характер. Зовнішня торгівля в XVI-XVIII ст. сягає рівня світової.

6) **Зміна ролі грошей в економіці**. Інтенсифікація товарно-грошових відносин всередині економік – особливо в країнах, безпосередньо залучених до освоєння нових земель, – привела до зміни економічного менталітету, а через це – і норм господарювання, від правових до морально-етичних. Гроші, золото стають універсальними вимірниками не тільки товарів і благ, а й надбудовної сфери, висуваючи на перше місце доходи і збитки, незалежно від того, про яку ділянку суспільного життя йдеться. Функція світових грошей набуває роль опосередкованої ланки у відносинах залежності національних економік одна від одної. Все це тягне за собою розвиток нових інструментів грошового обігу, кредиту та міжнародних розрахунків.

7) Зростання торгівлі вимагає **нових форм її організації**. Зростання товарної маси фізично унеможливило огляд усього товарного асортименту та диктувало зміни в механізмі торгівлі. Розповсюдження набуває торгівля за зразками; виникають спеціальні місця для огляду зразків і укладання угод – **торгівельні біржі**, першою з яких стає антверпенська (XVI ст.). Це, в свою чергу, викликає потребу в кредитах для кредитування торгівлі й сприяє заснуванню великих банків. З часом роль центру світової торгівлі й кредиту поступово отримують Амстердам та Лондон. Починаючи з 1585 р. Амстердамська біржа здійснює регулярну публікацію цін на товари.

8) Відбувається **становлення світового ринку** як складової частини економіки нового суспільства. Завдяки сміливим експедиціям мореплавців багатьох країн світу Європу, Африку, Америку і Австралію зв'язали між собою торговельні шляхи і почав складатися світовий ринок. Його виникнення стало ще одним потужним поштовхом до зародження й розвитку капіталістичних відносин у Західній Європі. Новий світ став ринком збуту для мануфактур Європи, і монопольне володіння ним забезпечило швидке нагромадження капіталу в західноєвропейських країнах.

9) Великі географічні відкриття створили основу для виникнення **міжнародного поділу праці та світового господарства**. Кордони європейського світу суттєво розширилися й охопили майже всю планету, за виключенням Австралії. В 1494 р. Папа Римський скріпив своєю печаткою перший договір про поділ світу між Іспанією та Португалією.

10) Великі географічні відкриття відкрили європейському світу можливості для господарського освоєння величезних територій, що диктувало необхідність різкого збільшення обсягу виробництва товарів на континенті, а це, в свою чергу, вимагало радикальної перебудови західноєвропейської економіки. Таким чином Великі географічні відкриття зіграли велику роль у **розвитку капіталістичних відносин** в країнах Західної Європи.

11) Наслідком великих географічних відкриттів стало посилення нових тенденцій в економічній політиці європейського абсолютизму, яка набула яскраво вираженого меркантилістського характеру. Правлячі династії в Іспанії, Англії, Франції всіма доступними засобами стимулювали торгівлю, промисловість, судноплавство, колоніальну експансію. **Меркантилізм** як економічна політика епохи первісного нагромадження капіталу був породжений наслідками феодалізму та капіталізмом, що розвивався у його надрах та сприяв формуванню й розвитку ринкової економіки [18].

12) Великі географічні відкриття змінили звичну для європейців картину світу; люди відчули, наскільки величезним і різноманітним є навколишній світ. Відкриття стали **поштовхом до нових**

досліджень. Розпочинаються пошуки легендарного Південного материка (Австралії), відомого з міфів сивої давнини. З'явився величезний матеріал для розвитку інших природничих наук – географії, біології, астрономії, фізики, хімії.

13) Розуміння справжньої картини світу сприяло відчуттю **єдності європейців**. Незважаючи на всі протиріччя й відмінності, у них були спільне коріння, схожі звичаї, а головне – єдина християнська віра. Незважаючи на те, що населення Європи в середині XVII ст. складало лише одну п'яту частину всього населення Землі, Європа **виявилася ядром**, навколо якого сформувалася світова економічна система.

14) Наприкінці XV ст. світ опинився на порозі великих змін. Саме європейцям судилося розпочати **нову добу** в історії людства, встановивши прямі зв'язки між континентами. Вони відмовились від середземноморсько-континентального бачення світу й поширили його за океан, знайшли новий зміст у відносинах з іншими народами. Великі географічні відкриття не тільки розширили межі відомого європейцям світу та їхні уявлення про нього, але суттєво змінили й сам світ, стали визначною добою в історії європейських народів та всієї світової цивілізації.

Після Великих географічних відкриттів людство почало жити в новому часі, новій епосі. Недаремно більшість істориків вважають 1492 р. – рік відкриття Колумбом Америки – роком закінчення епохи феодалізму та початку Нового часу. Колумб відкрив не тільки Америку (хоча до самої смерті він вважав, що це була Індія), але і двері до Нових Часів.

4. Великі географічні відкриття у цивілізаційному контексті

По-перше, необхідно зазначити, що саме європейці здійснили великі подорожі. Китайська і мусульманська цивілізації мали значно вищий за європейський рівень науково-технічного розвитку, але особливості їхньої культури не сприяли географічним відкриттям, хоча їх обмежені контакти з Америкою, Південною Африкою і Океанією були цілком можливі. Великі географічні відкриття – це феномен саме європейської цивілізації. У Китаї задовго до Європи був відомий компас, були наявні надійні судна для океанського плавання, картографія була на значно вищому рівні, але не було бажання до здійснення відкриттів нових земель та встановлення постійних контактів з ними. Тобто питання менталітету європейців зіграло визначну роль у здійсненні великих подорожей, про що рідко згадується в наукових дослідженнях.

По-друге, необхідно розглядати Великі географічні відкриття в контексті зустрічі європейської та інших цивілізацій, позитивних та негативних наслідків цієї зустрічі.

Як вже зазначалося, наслідки Великих географічних відкриттів **для європейської цивілізації** були в основному позитивними. Без сумніву, європейська матеріальна і духовна культура збагатилася досягненнями народів Азії. Схід для Європи став першим постачальником екзотики, а східні мислителі для освічених європейців – зразком мудрості й досконалості. Відкриття Америки привело до контакту європейців із зовсім іншою культурою та економікою, з Америки європейці взяли набагато більше, ніж від азійських цивілізацій. Всього за 30 років людство узнало про Землю більше, ніж за попередні тисячоліття, і це знання змінило світ. Серед всіх змін – в економіці, політиці, культурі, – основною була зміна світогляду людей. Людство навчилося мислити більш широко, менше зважати на авторитет релігії. Невипадково на цю епоху припадає розвиток науки, особливо астрономії. На той час Європа вже була готова сприйняти нові знання. Значними були й соціально-економічні наслідки – народи підкорених континентів своєю працею прискорили розвиток Європи.

В той же час Великі географічні відкриття були епохальними не тільки для європейців, але і для місцевого населення Америки, Чорної Африки, Азії та Океанії, тобто **для неєвропейських цивілізацій**. З цієї точки зору епоху Великих географічних відкриттів можна з повним правом назвати епохою великих пограбувань та геноциду підкорених народів; європейці, які ще кілька століть назад могли гнобити та винищувати один одного, отримали дуже широке поле діяльності – весь світ.

Коли наприкінці XV ст. європейці вже були готові виходити в дослідницькі плавання на пошуки нових земель, в багатьох місцях світу розвивались цивілізації, невідомі європейцям. У **народів доколумбової Америки** склалося декілька цивілізацій. У долині Мехіко (сучасна Мексика) на початку XIII ст. оселилися племена ацтеків. У першій половині XV ст. території на заході Південної Америки (Еквадор, Болівія, Перу) підкорили собі племена інків. Територію Гватемали та півострова Юкатан в XV ст. займала цивілізація майя. У цих народів уже існували держави, міста, через річки було наведено мости, існувала пошта. Практично у всіх цих цивілізацій було розвинене хліборобство, ремісництво, будівництво. В **Африці** вплив європейців відчували лише прибережні народи континенту. Життя людей в глибинних районах Африки залишалося незмінним упродовж багатьох століть, тому корінних африканців мешканці Європи вважали дикунами. **Південна та Східна Азія** наприкінці XV ст. були регіонами, де переважали цивілізації високого рівня розвитку із розвинутим господарством і культурою. В Китаї правила династія Мін. Незважаючи на розквіт мистецтв у час її владарювання, розвиток китайського суспільства суттєво уповільнився. Індія поділялася на численні держави,

найбільшою з яких був Делійський султанат. Ця країна приваблювала європейців своїми казковими багатствами, перш за все, прянощами, які високо цінувалися в тогочасній Європі.

За трагічним збігом, в цей час цивілізації Азії та Америки знаходились, в основному, в стадії глибокого занепаду, що негативно вплинуло на їхню долю. Великого удару зазнала й Африка. Колонізація супроводжувалася нещадною експлуатацією місцевого населення «відкритих земель», його масовою загибеллю. Були зруйновані осередки стародавніх цивілізацій, їхній шлях розвитку та більша частина населення була безжально знищена, скарби пограбовані. Вціліти від «відкриття» вдалось мусульманам завдяки Османській імперії, православним, та – частково – буддистській цивілізації. Частина самобутньої культури мусульман загинула, не маючи змоги розвиватися в стані постійної війни з християнством. Спроби «європеїзувати» православ'я призвели до постійних війн та народних заворушень, цивілізація також зазнала непоправних втрат. Розвиток буддистських цивілізацій був загальмований на п'ять століть.

Але найбільше від завойовників постраждали індіанські цивілізації американського континенту: їх подальший розвиток було перервано європейськими загарбниками, багато з них зникло з лиця Землі, утворення володінь Іспанії і Португалії на континенті поклало початок їх колоніальній залежності. Дізнавшись, що дорогоцінні метали надходять із Мексики, іспанські конкістадори у 1519 р. на чолі з *Е. Кортесом* завоювали та розгромили там державу ацтеків і їхню столицю Теночтілан (нині Мехіко). Знайдені значні поклади золота та срібла викликали ще більший ажітаж колонізаторів: до 1521 р. Е. Кортес зумів підкорити Імперію Ацтеків, інший конкістадор *Ф. Пісарро* завоював імперію інків у Перу (1532-1533 рр.). Іспанці захопили також Гватемалу, Гондурас, Болівію, Чилі, Аргентину; до 1540-х рр. вони завоювали племена Центральної Америки – майя та інші; португальці завоювали Бразилію.

Характерно, що завойовники в основному відмовлялися від господарського освоєння завойованих земель. Вони спробували звернути в рабство корінне індіанське населення, але ці спроби виявилися невдалими. По-перше, це призвело лише до багаторічних «індіанських війн». По-друге, корінне населення, яке було фізично непристосованим до подібного роду діяльності, від тяжкої праці та хвороб різко скоротилося (в 10-15 разів за 100 років [26]), що змусило іспанців вдатися до ввезення африканців-невільників (з 1505 р.). Відбувалася асиміляція індіанців, їх змішування з іспанцями – жетисизація. Збільшувалося мулатське населення.

Як зазначає Ф. Бродель [1], ніхто не знає чисельності населення всього світу між XV і XVIII ст.: статистики не змогли дійти єдиної думки, ґрунтуючись на розбіжних між собою нечисленних і ненадійних цифрах, які пропонують їм історики. Це саме можна сказати й про Америку, по якій немає нічого певного, або, вірніше, є щонайменше два підрахунки, що суперечать один одному⁴. Не викликає сумніву лише той факт, що з європейським завоюванням Америка пережила колосальний біологічний крах, пов'язаний і з жорстокістю нещадних воєн, і з нечуваними тяготами підневільної праці в колоніях, і з серією жажливих спалахів захворювань, що викликалися мікробами. Збудники і переносники хвороб, тобто віруси, бактерії і паразити, завезені з Європи або Африки, поширювалися швидше, ніж тварини, рослини і люди, що також прибули з іншого боку Атлантики. Індіанське населення Америки, адаптоване тільки до своїх власних патогенних агентів, перед цими новими небезпеками було беззбройним.

Велику роль у колонізації Америки відіграла **католицька церква**, яка розглядала завоювання Америки як новий хрестовий похід. Відбувалася насильницька християнізація місцевого населення, створювалися численні католицькі місії. В цьому зв'язку не можна не згадати полеміку про людську сутність індіанців, яка почалася після знайомства європейців із самобутніми індіанськими цивілізаціями. Не припинилася вона й після булли папи Павла III від 1537 р., яка цинічно визнала індіанців «справжніми людьми». Багато європейських гуманістів виступило на захист індіанського населення та населення Африки та Азії. Велася боротьба за права людини та расове рівноправ'я.

В результаті дослідження можна зробити такі **висновки**:

1) Великі географічні відкриття, зроблені європейцями у XV – XVII ст., встановлення прямих зв'язків між континентами змінили уявлення про світ і започаткували нову добу в історії людства. Визначну роль у здійсненні великих подорожей зіграв європейський менталітет. Розуміння справжньої картини світу сприяло відчуттю єдності європейців. Великі географічні відкриття не тільки розширили межі відомого європейцям світу та їхні уявлення про нього, але суттєво змінили й сам світ, стали визначною

⁴ Так, на думку А. Розенблата, який визнає єдиний метод – регресивний (тобто відлік назад, виходячи з сьогоденних цифр [27]) – населення обох Америк на наступний день після Конкїсти становило від 10 до 15 млн. чол., а в XVII ст. зменшилося до 8 млн. За розрахунками американських істориків з Каліфорнійського університету в Берклі (Шерберн Ф. Кук, Леслі Б. Сімпсон, Вудро В. Бора) [28]), які робили розрахунки і інтерполяції, ґрунтуючись на часткових даних досліджуваної епохи, відомих для деяких областей Мексики відразу ж після європейського завоювання, прийшли до інших цифр: населення однієї тільки Мексики в 1519 р становило (за різними підрахунками) 11 і 25 млн. жителів (цифрові дані берклійської школи пізніше оспорюються, зокрема Ш. Верлінденом (Неделя Прато, 1979)). Однак згодом чисельність населення буде постійно скорочуватися, і до того ж швидко: в 1532 г. – 16800 тис., в 1548 г. – 6300 тис., в 1568 р – 2650 тис., в 1580 р. – 1900 тис., в 1595 г. – 1375 тис., в 1605 р. – 1 млн. чол. Повільний підйом настає тільки з 1650 р., а явний – з 1700 р. Виходячи з цих розрахунків, чисельність населення всієї Америки близько 1500 р. становила 80-100 млн. чол.

добою в історії європейських народів та всієї світової цивілізації. Після Великих географічних відкриттів людство почало жити в новому часі, новій епосі.

2) Отримавши матеріальні та культурні багатства зі всього світу в результаті відкриттів, європейська цивілізація піднялася на небачений рівень розвитку, очоливши світовий цивілізаційний процес. Європа виявилася ядром, навколо якого сформувалася світова економічна система. Великі географічні відкриття стали поштовхом для пересування «центру Європи» з Середземномор'я до Атлантики, початком доби широкомасштабної колоніальної експансії європейців.

3) Великі географічні відкриття вплинули на всі сторони життя країн європейської цивілізації – економічну, політичну, соціальну, культурну. Вплив Великих географічних відкриттів на економічний розвиток цих країн полягав у прискоренні розкладу феодалізму, формуванні капіталістичного господарства та генезі буржуазного суспільства.

4) Наслідки Великих географічних відкриттів неоднозначні. Необхідно розглядати їх в контексті зустрічі європейської та неєвропейських цивілізацій, позитивних та негативних наслідків цієї зустрічі. І якщо для європейської цивілізації наслідки Великих географічних відкриттів були в основному позитивними (європейська матеріальна і духовна культура збагатилася досягненнями народів відкритих земель, що сприяло піднесенню Європи), то для народів Африки та Америки – негативними (великі людські жертви, знищення цілих народів та цивілізацій).

Література:

1. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм. XV – XVIII ст. Тт. 1-3. – М.: Прогресс, 1986, 1988, 1992. – 1933 с.
2. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму // Избранные произведения. М.: Прогресс, 1990. - С. 61-272., Weber M. General economic history. – N. – I., 1950.
3. Уэллс Г. Всеобщая история мировой цивилизации. М.: Эксмо, 2017 г. 3-е издание, исправленное и дополненное.
4. Всесвітня історія [Текст]. – Дрібниця В. О. Нова історія (XVI –кінець XVIII століття)/ В. О. Дрібниця, В. В. Крижанівська. – К.: А.С.К.: Фаренгейт, 2000. – 221 с.
5. Макиннерни Д. США: История страны. М.: Эксмо, Мидгард. – 2009. – 736 с.
6. Моррис Нил. Освоение Америки. От конкистадоров до образования США. Амфора, 2014; Моррис Нил. Время великих открытий. От Марко Поло до Джеймса. Издательство: Амфора, 2014 г.
7. Сказкин С.Д. Проблемы абсолютизма в Западной Европе // Избранные труды по истории. М.: Наука, 1973. – С.341-356.
8. Пискорский В.К. История Испании и Португалии: От падения Римской империи до начала XX века / В.К.Пискорский. – изд. 4-е. – М.: ЛЕНАНД, 2015. – 288 с.
9. Тарле Е.В. Очерки истории колониальной политики западноевропейских государств (конец XV – начало XIX вв.): М. – Л.: Наука, 1965. – 435 с.
10. Фурсов К.А. Трансформация Английской Ост-Индской Компании: от купца к державе-купцу // Восток. 2007. № 2. С. 56-71, 109.
11. Черняк Е.Б. Экономические кризисы в Европе в период мануфактурного капитализма // Экономическая история: проблемы и исследования. М.: Наука, 1987. – С. 14-33.
12. Новая история стран Европы и Америки. Т. 1 (Первый период). Под ред. Е.Е. Юровской Е.Е., Кривогуза И.М.). – М., 2002. – 415 с.
13. Галич, Мануэль. История доколумбовых цивилизаций. М.: Мысль, 1990. – 407 с.
14. Гуляев В. И. Древнейшие цивилизации Мезоамерики. М.: Мысль, 1972. – 240 с.
15. Рус, Альберто. Народ Майя. М.: Мысль, 1986. – 256 с.
16. Гамільтон Е. Американські скарби і революція цін в Іспанії 1501-1650 рр. 1934.
17. Вітер І.І., Погорелов С.Б. Формування передумов ринкової економіки в країнах європейської цивілізації (XVI - перша половина XVII ст.) Історія економіки та економічної думки: Курс лекцій / Авт. кол.: С.В.Степаненко (кер. авт. кол.), В.М.Фещенко, С.Н.Антонюк, Н.О. Тимочко та ін. – К.: КНЕУ, 2006. – 664 с. – С. 152-212; Вітер І.І. Погорелов С.Б. Господарство та економічна думка абсолютистських централізованих монархій Європи (XVI - перша половина XVII ст.) // Історія економіки та економічної думки. Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни. К.: КНЕУ, 2008. – 248 с. – С.84-97; Вітер І.І. Цивілізаційні фактори виникнення ринкової економіки в країнах Європи (кінець XV - перша половина XVII ст.) / Наукові записки Київського університету туризму, економіки і права. Серія: філософські науки / Гол. ред. В.С.Пазенок. – К.: КУТЕП, 2015. – Вип 19. – 426 с. – С.205-215; Вітер І.І. Розвиток продуктивних сил європейських країн в період переродження феодального господарства у ринкове наприкінці XV – на початку XVI століття / Наукові записки Київського університету туризму, економіки і права. Серія: філософські науки. / Гол. ред. В.С.Пазенок. – К.: КУТЕП, 2016. – Вип 23. – 351 с. – С.309-324.

18. Юхименко П.І. Економічна історія: Навч. посіб. – 2-ге вид., стер. – К.: Вікар, 2006. – 341 с.
19. Економічна історія: Навч.-метод, посібник для самост. вивч. дисц. / Н. О. Тимочко, О. А. Пучко, Л. М. Рудомьоткіна та ін. – К.:КНЕУ, 2001. –216 с.
20. Маркс К., Энгельс. Ф. Сочинения, т. XVI, ч. 1. с. 442
21. Великі географічні відкриття. https://studme.com.ua/163308268282/politekonomiya/velikie_geograficheskie_otkrytiya_vgo.htm
22. Bodin Jean. «Les six livres de la Republique»,1576 г.У 1586 р. перекладена автором на латинь під назвою «De Republica libri six».
23. Меньшиков А. С. Великі географічні відкриття. – М.: 1983. Історія світової економіки. – М.: 1995. Економічна історія. М.: 1988.
24. Черкашина Н.К. Економічна історія: Навчальний посібник. – Київ: ЦУЛ, 2003. – 193 с.
25. Боев Ю. О., Боева С, Ю. Економічна історія: Західна Європа, Японія, США: Навч. посіб. – К.: Вища шк., 2004. – 174 с.
26. Великі географічні відкриття та їх значення для Європи. <http://history.vn.ua/book/history5/101.html>
27. Rosenblat A. La Poblacion indigena y el Mestizaje en America. 1, 1954, p. 102-103.
28. Наиболее характерные работы: Cook S.F. et Simpson L.B. The Population of Central Mexico in the 16th Century. – «IberoAmericana», 1948; Borah W. The Aboriginal Population of Central Mexico on the Eve of the Spanish Conquest – «Ibero-Americana», 1963.

Галузь: «Психологія»

ВПЛИВ МУЛЬТФІЛЬМІВ НА ПОЯВИ ТРИВОЖНОСТІ ТА АГРЕСИВНОСТІ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

**Сидоренко Наталія Іванівна,
кандидат психологічних наук, доцент,
Житомирський державний університет імені Івана Франка,
м. Житомир, Україна**

Внаслідок активного розвитку інформаційних технологій сучасне життя неможливо уявити без різноманітної домашньої техніки. Впливу телебачення, мережі Internet піддаються усі верстви населення, навіть діти не уникли цього впливу. Велика кількість різного роду мультфільмів, як вітчизняного так і закордонного виробництва, націлені на свого глядача і здійснюють свій вплив на нього. І не завжди мова йде про позитивні наслідки такого впливу для незрілої дитячої психіки. Ось чому вивчення особливостей цього впливу є актуальним в наш час та потребує більшої уваги до себе.

До вивчення впливу мас-медіа на людей зверталися як вітчизняні (У. Абраменкова, В. Богатирьова, Є. Глушакова, Н. Грішеєва, І. Гундарєва та ін.), так і зарубіжні науковці (Дж. Гербнер, Дж. Брайант, С. Томпсон та ін.). Також дана проблема широко розглядається та дискутується у дошкільних навчальних закладах, на конференціях, об'єднаннях, зборах.

Ціннісні установки дитини, її моральні устої, вміння розуміти категорії добра та зла, критичне мислення ще не сформовані повністю для адекватної оцінки того, що відбувається на екрані. Нерідко явні агресивні дії головного героя, навіть, якщо це кумедний цуцик чи мишка, виявляються ніби незначними на тлі його перемог та визнання оточуючих. В результаті для того, хто сидить біля екрану, стирається межа між добром та злом. У подальшому уся подібна продукція, яка використовує схожих персонажів, здатна закріпити в уявленнях малечі досить стійкі переконання, виправити чи змінити які згодом буває вельми складно.

Щоб дослідити вплив казкових екранних персонажів на дітей дошкільного віку та появу у них таких особливостей, як агресивність та тривожність, ми провели дослідження у старшій групі дитячого дошкільного закладу № 57 м. Житомира. В ході вивчення було проведено анкетування та тестування серед 26-ти дітей, а також їхніх батьків та вихователів. Методичний апарат складався із розробленої нами анкети та 3 методик: Г. П. Лаврентьєвої та Т. М. Титаренко «Критерії агресивності у дитини», А. І. Захарової «На оцінку рівня тривожності дитини», «Малюнок неіснуючої тварини» (Колосова С. Л.) [1, 2].

Наша анкета включала 10 запитань, які були спрямовані на вивчення впливу мультфільмів на особистість дитини. Шокуючими для нас були зізнання окремих батьків про тривалість перегляду та вік, з якого їх діти почали дивитись телевизор. В деяких сім'ях – це 1 рік (35 %), в інших – 2 роки (50 %), 3 (10 %) та 4 роки (5 %). В багатьох родинах діти перебувають перед екраном телевізора підряд до однієї години (15 %), 1-2 та 2-3 години (по 40 %), а також і 4-5 годин (5 %). Для багатьох батьків (45 %)

мультфільм є способом зайняття дитини чимось певний час, 35 % – вважають, що мультфільми розвивають малюків, 20 % – просто отримують вільний час для себе, 5 % – так намагаються заспокоїти дитину.

Практично всі батьки (95 %) відповіли, що вони не дозволяють своїй дитині дивитись усі мультфільми, забороняючи перегляд окремих мультфільмів-жахів, типу «Monster High», і лише 5 % не звертають увагу на сюжет мультфільмів. Така ж сама кількість батьків вважають, що перегляд мультфільмів однозначно впливає на поведінку дітей. На уточнююче запитання, як саме – позитивно чи негативно, 40 % батьків вказали, що це залежить від змісту мультфільму, ще 40 % вважають, що цей вплив є позитивним, 15 % не змогли сформулювати свою думку і лише 5 % відповіли, що мультфільми впливають на поведінку дітей негативно. Але лише 55 % батьків переглядають мультфільми перед тим, як дати їх для перегляду своїй дитині. Отже, можна зробити висновок, що батьки часто використовують мультфільми, вважаючи, що вони розвинуть дитину, або ж дадуть їм трохи вільного часу для перепочинку.

Методика Г. П. Лаврентьєвої та Т. М. Титаренко «Критерії агресивності у дитини» (1992) нараховує 20 запитань. Аналіз відповідей дає можливість визначити рівень агресивності дитини від низького до високого. Нами були опитані вихователі, в результаті чого було виявлено, що 35 % дітей мають низький рівень агресивності, ще у 35 % наявний її середній рівень, 11 % мають високий рівень агресивності та 19 % дітей взагалі набрали 0 балів, що свідчить про відсутність агресивності.

Аналіз анкет виявив, що на перше запитання було дано 30 % позитивних відповідей, тобто дітей, про яких можна сказати, що здається, що в них часом вселився злий дух, – порівняно не багато. Дітей, які не можуть промовчати, коли вони чимось не задоволені, виявилось 61 %. Більша половина дітей (57 %) намагаються якось відплатити негативом тому, хто заподіє їм зло. Дітей, які іноді без усіякої причини хочуть виплатись, виявилось лише 15 %. Така ж сама кількість позитивних відповідей була дана на запитання про отримання дитиною задоволення від поламаної іграшки. Тобто серед дітей цієї групи є небагато дітей, які бажають ламати іграшки та лаятись без будь-якої причини.

38 % дітей іноді так наполягають на чомусь, що оточуючі втрачають терпіння. Також було виявлено 34 % дітей, які не проти подразнити тварин. 38 % дітей дуже важко переспорити, вони намагаються верховодити у суперечці. Багато дітей (73 %) дуже сердяться, коли їм здається, що хтось над ними жартує. Дітей, в яких іноді спалахує бажання зробити щось погане, шокуючи оточуючих, виявилось 19 %. Лише 7 % дітей проявляють негативізм і у відповідь на звичайні розпорядження прагнуть зробити все навпаки. Ми виявили 23 % дітей, буркотливих не за віком. Майже половина дітей (46 %) сприймають себе як самостійних і рішучих. 54 % – люблять бути першими, командувати та підкоряти собі інших. Дітей, в яких невдачі викликають сильне роздратування, бажання знайти винних, нами було виявлено у групі досить багато, більше, ніж третина, – 38 %. Практично половина дітей (46 %) при нагоді виявляє фізичну та вербальну агресію, бо легко свариться та вступає в бійку.

Також було виявлено лише 4 % дітей, які намагаються спілкуватися з молодшими і фізично слабшими за себе, тобто діти прагнуть до спілкування з однолітками та рівними собі, з якими їх, мабуть, цікавіше. Стільки ж позитивних відповідей було дано на запитання про наявність нерідких нападів похмурої дратівливості, тобто лише 4 % дітей страждають на це. 15 % дітей не вважають на право з однолітками, не поступаються та не діляться з ними. І ознаки завищеної самооцінки продемонстрували нам 69 % дітей, будучи впевненими, що вони виконають будь-яке завдання найліпше та найкраще за всіх.

Отже, можна зробити висновок, що у багатьох дітей на даний момент наявні прояви агресії. Багато дітей не можуть промовчати, коли чимось не задоволені, намагаються відплатити людям, які заподіяли їм зло, дуже сердяться, коли їм здається, що хтось над ними жартує, люблять командувати та підкоряти собі інших, а також вже не в міру самовпевнені.

Наступне дослідження проводилося із батьками дітей, які оцінювали тривожність дітей. Ми використали методику А. І. Захарової «На оцінку рівня тривожності дитини». Надані для оцінки 15 явищ оцінювалися як такі, що виражені і проявляються останнім часом, або наявні періодично, або ж відсутні у дитини взагалі. В результаті проведення тестування робився висновок про наявність-відсутність невроту у дітей.

Аналіз тестування показав, що у 22 % дітей відхилення у поведінці є несуттєві, вони є вираженням вікових особливостей дитини. Для 54 % дітей є необхідною підвищена увага з боку дорослих до їх психічного стану задля запобігання старту невротичних розладів. У 10 % дітей є нервовий розлад, але не обов'язково такий, що досягає стадії захворювання. Та у однакової кількості дітей (по 7 %) був виявлений нервовий розлад або ж він є прогнозованим у найближчому часі.

Таким чином, в результаті проведеного тестування було виявлено, що багато дітей легко засмучуються, багато переживають, беруть все занадто близько до серця (66 % позитивних відповідей батьків). Рівно половина дітей підпала під характеристику: «ледве що – в сльози, плаче ридає або ніє,

бурчить, не може заспокоїтися». Така ж кількість дітей (50 %) вередує ні з того ні з сього, дратується через дрібниці, не здатна чекати чи потерпіти. Багато дітей (58 %) ображається більше, ніж часто, вони приндіться і не переносять ніяких зауважень. 27 % дітей були охарактеризовані як «вкрай нестійкі в настрої, аж до того, що можуть сміятися і плакати одночасно», демонструючи лабільність емоційної сфери. Також було виявлено 20 % дуже журливих дітей, про яких було сказано, що вони все більше сумують і журяться без видимої на те причини. Запитання про появу необхідності самозаспокоєння за допомогою смоктання пальця, соски 100 % батьків оцінили в нуль балів, тобто ці ретардаційні явища відсутні. 39 % дітей довго не можуть заснути без світла та присутності близьких, вони сплять неспокійно, можуть часто прокидатися, а на ранок не одразу ж можуть прийти в себе. Така ж сама кількість дітей стає підвищено збудливою, коли потрібно стримувати себе, або ж загальмованою та млявою при виконанні завдань.

Батьки також побачили, що в 35 % дітей з'являються виражені страхи, побоювання, боязливність в будь-яких нових, невідомих чи відповідальних ситуаціях. У 46 % дітей наростає невпевненість у собі, нерішучість у діях та вчинках. Близько половини дітей (43 %) все швидше втомлюються, відволікаються, не можуть сконцентрувати увагу на тривалий час. Це може свідчити про наростання негативних явищ та необхідність підвищеної уваги до дітей з боку дорослих та про необхідність здійснення психокорекційних впливів до таких дітей.

З 39 % дітей все важче стає знайти спільну мову, домовитися, «вони стають самі не свої, без кінця змінюють рішення». 41 % дітей починає скаржитись на «головні болі ввечері, або болі в області живота вранці, нерідко блідніють, червоніють, потіють, їх турбує свербіння без видимої причини, алергія, подразнення шкіри». У 40% дітей знижується апетит, вони часто і довго хворіють; у них підвищується без причин температура; вони часто пропускають дитячий садок або школу. Тобто, наявність такої кількості психосоматичних явищ у дітей лише підкріплюють нашу думку про необхідність професійної психологічної допомоги цим дітям.

Отже, можна зробити висновок, що практично всім дітям на даний момент необхідно приділити додаткову увагу як з боку батьків та вихователів, так і з боку психологічної служби дошкільного закладу. Нервова система дітей ще нестійка, вони швидко втомлюються, нестійкі в настрої, багато чого сприймають близько до серця, легко засмучуються. Таке нервове виснаження, в свою чергу, провокуватиме появу інших несприятливих явищ у поведінці та особистості дитини. А також, нехтування цією симптоматикою може призвести до виникнення неврозів або нервових розладів у дітей.

Дослідження особистісних особливостей дітей відбувалося за допомогою методики «Малюнок неіснуючої тварини» (Колосова С. Л.). Оцінювання малюнка проводилося за наступними ознаками: сильна, впевнена лінія малюнка; неакуратність малюнка; велика кількість гострих кутів; верхнє розміщення кутів; велике зображення; голова повернена вправо або анфас; пишний хвіст, піднятий вгору; загрозливий вираз; загрозлива поза; наявність знарядь нападу (зуби, роги, кігті); хижак; вожак або самотній; при нападі б'ється традиційним способом; нічна тварина; інші ознаки. Наявність ознаки збільшувала показник агресивності.

Аналіз малюнків виявив, що на малюнках 10 % дітей не було виявлено характерних ознак агресивності, 43 % – мають її на низькому рівні, 29 % – на середньому рівні, на 18 % дитячих малюнків намальована тварина несла у собі ознаки агресії на високому рівні. Як бачимо, 53 % дитячих малюнків не несуть у собі ознак агресивності їх авторів, або ж вона присутня лише на низькому рівні. Отже, можна зробити висновок про наявність в більшій кількості дітей агресивності низького та середнього рівня.

Докладний аналіз малюнків показав, що у 81 % дітей малюнок намальований сильною та впевненою рукою. Неакуратний малюнок був лише у 18 % дітей. Велика кількість гострих кутів була наявна в малюнках 37 % дітей, верхнє розміщення кутів – у 12 %, 50 % дітей намальовали велике зображення. Голова звернена вправо, або зображена в анфас – у 87 % дітей. 12 % дітей намальовали хвіст піднятим вверх та пишним. Загрозливий вигляд мають 18 % малюнків, загрозливу позу – 24 %. У 31 % намальованих звірів є знаряддя нападу. З усіх намальованих тваринок хижаків є 24 % образів. 87 % тварин є самотніми. При нападі б'ються традиційним способом 37 % тваринок. 31 % тварин є нічними за способом життя. До іншої ознаки було віднесене сильне штрихування малюнка, яке було виявлено у 31 % дітей.

Отже, проведене дослідження виявило, що не для всіх дітей багатогодинний перегляд мультфільмів є вдалим проведенням їх вільного часу. Практично усі діти мають ознаки підвищеної нервозності, у багатьох виражені риси агресивної поведінки. Перегляд мультфільмів із певним сюжетом може лякати таких дітей або ж збільшувати їх агресивність чи негативізм. Ми не стверджуємо категорично, що мультфільми однозначно роблять дітей нервозними чи агресивними. Але задля збереження здоров'я дітей батьки повинні зважати не лише на необхідність відпочинку для себе, але й міркувати над тим, як зробити вільний час дитини цікавим та корисним для її розвитку.

Література:

1. Ольховець Т. Дитина в садку і вдома: (Психомалюнок як метод дослідження тривожності) // Дошк. виховання. – 1994. – № 10. – С. 4–5.
2. Головин С. Ю. Словарь практического психолога. Минск – Москва (Харвест-Аст). 2001. – 798с.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ УЯВИ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

Сидоренко Наталія Іванівна,
кандидат психологічних наук, доцент,
Житомирський державний університет імені Івана Франка,
м. Житомир, Україна

Сучасна українська держава має потребу у людях із високим рівнем культури, духовності, самобутності, із вмінням та здатністю реалізувати свій творчий потенціал. Процес розвитку творчої особистості починається задовго до її вступу до закладу професійної освіти. Підвалини такого розвитку закладаються ще у дитинстві, і дошкільне дитинство у цьому процесі відіграє не останню роль. Необхідність розвитку пізнавальної активності, творчості, творчої уяви дитини відображається у законі України «Про дошкільну освіту», а також у державних програмах «Дитина в дошкільні роки», «Українське дошкілля». В них акцентується увага на розвитку творчого мислення, фантазії, уяви дитини, її здатності до творення нового, на підтримці проявів у неї творчої ініціативи, активності, самостійності, на формуванні нахилів до дослідництва, експериментування, здатності до творення нового.

Усім цим питанням надавали вагоме значення також і вчені-психологи, педагоги, визначні методисти. Праці П. Блонського, Л. Венгера, Л. Виготського, В. Давидова, О. Духновича, О. Дьяченко, О. Запорожця, Д. Ельконіна, Є. Ігнат'єва, В. Крутецького, Д. Овсянико-Куликовського, М. Поддьякова, О. Потебні, Т. Рібо, С. Рубінштейн, С. Русової, Л. Толстого, К. Ушинського та ін. стосувалися розвитку у дітей активності, творчості, фантазії, уяви, починаючи із дошкільного дитинства. Як показали їх дослідження, уява виступає не лише у якості передумови ефективного засвоєння дітьми нових знань, але й вона сама є умовою творчого перетворення ними вже наявних у них знань, сприяючи саморозвитку особистості, тобто вона значною мірою визначає ефективність проведених навчально-виховних заходів. Праці багатьох провідних українських методистів (А. Богуш, М. Вашуленко, В. Мельничайко, Н. Орланова, О. Савченко, М. Стельмахович, В. Сухомлинський та ін.) свідчать про усвідомлення ними важливості теоретичної і практичної розробки проблеми розвитку дитячої уяви, фантазії та творчості в цілому.

Уява є психічним процесом створення людиною нових образів на основі її попереднього досвіду. Вона належить до вищих пізнавальних процесів і зумовлюється різноманітними потребами, які виникають у житті людини, насамперед, її потребою у зміні певних предметів у навколишньому світі. Коли людина лише розпочинає роботу, вона вже уявляє або намагається уявити її остаточний результат [2, с. 204]. Уява пов'язана з образами, уявленнями. Продукт уяви оформлюється за допомогою знаків, тобто вербально (наприклад, фантастичний твір), у вигляді опису, тексту тощо. Учені притримуються думки, що уява виникла у людини тоді, коли у людини з'явилась потреба передбачити результат своєї праці, а також пояснити незрозумілі події або явища природи. За допомогою уяви людина може виходити за межі реального світу, переміщуючи речі та події в минуле, майбутнє, в інші світи та простори [4, с. 315].

Уява як психічна діяльність, що полягає у створенні образів, уявлення предметів, ситуацій, які в дійсності не сприймалися людиною, пов'язана із знаковою функцією свідомості – кодуванням візуальної інформації за допомогою схем, фігур та більш складніших умовних знаків. «Розвиток знакової функції свідомості відбувається так:

- 1) заміщення одних предметів іншими чи їх зображеннями, а далі – використання мовних, математичних та інших знаків, оволодіння логічними формами мислення;
- 2) поява та розширення можливостей доповнювання і заміщення реальних речей, ситуацій, подій уявними, вибудовування з уявлень нових образів» [5, с. 158].

Л. Виготський писав, що уява, як основа будь-якої творчої діяльності, однаково проявляється в усіх аспектах культурного життя, що робить можливим художню, наукову, технічну творчість. В цьому розумінні все, що нас оточує і що зроблено рукою людини, весь світ культури, на відміну від світу природи, – все це є продуктом людської уяви та творчості [1, с. 5]. Т. Дуткевич вважає, що уява становить певний відхід від безпосередньо даного, від оточуючої реальності, але у ній все одно завжди зберігається зв'язок із дійсністю [3]. Дошкільний вік є сенситивним для розвитку уяви. Дитяча уява

розвивається у грі та у продуктивних видах діяльності. Уява у своєму розвитку спирається на такі пізнавальні процеси, як сприймання та пам'ять. Образи сприймання закріплюються у пам'яті людини у формі уявлень. Тобто передумовою розвитку дитячої уяви є вміння оперувати уявленнями. Така здатність з'являється пізніше, ніж самі уявлення. Г. Люблінська наводить такі етапи у розвитку уявлень: впізнавання, тобто образи уявлень виникають лише при повторному сприйманні відповідного предмета; спричиненого відтворення, в основі якого лежать асоціації за схожістю або суміжністю, і уявлення виникає під впливом опису, загадок; мимовільного використання, коли зростає керованість уявлень і дитина може вже викликати їх навмисне, щоб використати у грі, малюванні, описах; творче відтворення у вигляді комбінування уявлень та їх елементів із створенням нових образів» [6, с. 181]. Простір дитячій пізнавальній активності, самостійності, ініціативності та творчості надає підтримка дорослого, він заохочує найменші прояви фантазії дитини, спонукає її до вираження власної позиції.

З метою дослідження особливостей розвитку творчої уяви старших дошкільників ми провели дослідження із дітьми старшої групи дитячого дошкільного закладу № 57 м. Житомира. Всього у дослідженні взяли участь 20 дітей. Особливості уяви ми вивчали за допомогою методик «Намалюй що-небудь», «Казка про чорнильницю» (модифікація методики О. Запорожця), «Три кола» та «Неповні фігури» Е. Торренса.

В результаті проведеного дослідження ми отримали наступні дані. За методикою «Намалюй що-небудь», коли дитині давали аркуш паперу, набір олівців та пропонували придумати та намалювати щось незвичайне, лише двоє дітей отримали високі показники, проявивши фантазію та намалювавши оригінальний малюнок, хоча, звісно, ці зображення не є абсолютно новими. Семеро дітей мають середній рівень уяви, адже їх малюнки хоча і не є новими в цілому, деталі й образи малюнка опрацьовані середньо, проте вони несуть у собі явні елементи творчої фантазії, справляючи на глядача досить непогане емоційне враження. У вісьмох дітей малюнки досить прості, на них не дуже добре опрацьовані деталі. Можна сказати, що ці малюнки не належать до оригінальних та таких, що вказують на гарно розвинену фантазію їх автора. За відведений час троє дітей так і не зуміли нічого придумати і намалювали лише окремі штрихи та лінії.

Отже, 10 % мають високий рівень розвитку творчої уяви, 35 % – середній, 40 % – низький та 15 % дітей – дуже низький. Дітей з дуже високим рівнем розвитку творчої уяви у нашій групі досліджуваних ми не виявили. За результатами даної методики нами зафіксовано, що більшість дітей (55 %) має низький рівень розвитку творчої уяви.

Згідно результатів методики «Казка про Чорнильницю», яка використовується для оцінки здатності дитини до переносу специфічних властивостей знайомого предмета до нової (казкової) ситуації, то одинадцятьох дітей вважають, що «Чорнильниця не лише не може загавкати і прогнати розбійника, але й взагалі зробити що-небудь для порятунку будинку – тут потрібний собака або сторож». П'ятеро дітей доводять, що «Чорнильниця гавкати не може. Проте біля будиночку сидить величезний Кіт (Вовк, Ведмідь, Змій, Кабан), якого розбійник злякався та й втік». Три дитини фантазують, що «Чорнильниця може облити двері чорнилом. Тоді розбійник, щоб не замастити свою одягу, піде геть. Або ж Чорнильниця може намалювати Змія Горинича чи Бабу Ягу, яких розбійник злякається та втече». На думку однієї дитини, «Чорнильниця може зробити з паперу та чорнила замок, яким можна зачинити двері, а тому, коли розбійник прийде до хати, то тоді він не зможе у неї потрапити».

Загалом, згідно результатів цієї методики 5 % дітей мають дуже високий рівень розвитку творчої уяви, 15 % – високий, 25 % – середній, 55 % – низький. Отож, більшість дітей і за цією методикою продемонстрували наявність у них низького рівня розвитку творчої уяви.

Працюючи із стимульним матеріалом методики «Три кола», двоє дітей намалювали малюнки, у яких вони об'єднали три кола у єдиному за змістом образі. Ці їх образи є оригінальними та яскравими, вони точні, а деталі малюнка ретельно опрацьовані. Ще дві дитини також об'єднали три кола у єдиний образ, і хоча зображені образи не є новими, все ж деталі малюнка опрацьовані докладно. Дванадцятьох дітей намалювали дуже прості й неоригінальні малюнки, вони не приділили уваги промальовуванню деталей. Ці малюнки свідчать про слабо розвинену фантазію їхніх авторів. Чотири дитини так і не зуміли нічого створити за відведений для малювання час, вони намалювали лише окремі штрихи та лінії.

За цією методикою ми можемо зробити наступні висновки про рівень розвитку дитячої уяви: 10 % дітей продемонстрували її високий рівень, 10 % – середній, 60 % – низький та 20 % – дуже низький. Отже, у більшості дітей і за цією методикою також знову діагностується низький рівень розвитку творчої уяви.

За методикою «Неповні фігури» Е. Торренса є можливість достатньо повно вивчити особливості творчої уяви дитини та прослідкувати специфіку цього процесу. На папері зображені лише контури простих геометричних фігур, які мають різний ступінь схожості із зображеннями певних предметів (всього 3 фігури, по одній на окремому аркуші). Дитині потрібно домалювати їх так, щоб вийшло осмислене зображення якого-небудь предмету, причому домальовування може проводитися як в

середині фігури, так і за її межами, при будь-якому зручному для дитини повороті листа, тобто вона може використовувати кожну фігуру в різних ракурсах. Сприймаючи запропоновані фігури як частини чи деталі якого-небудь певного цілого, вона добудовує чи реконструює їх. Ця методика активізує діяльність уяви, виявляючи одну із основних її властивостей – бачення цілого, а не окремих його частин. Якість малюнків з погляду їх художності, дотримання пропорцій та ін. при аналізі не враховуються, оскільки в першу чергу акцент робиться на задумі композиції, різноманітні асоціації, що виникають, та принципах втілення ідей.

За методикою «Неповні фігури» найбільшу кількість балів набрало п'ятеро дітей. В двох випадках вони намалювали оригінальні зображення, на цих малюнках присутній сюжет, в який діти включають об'єкт із деталями. Шестеро дітей намалювали оригінальні зображення лише у одному випадку, додавши до зображеного об'єкта різні деталі. На малюнках дев'яти дітей немає оригінальних зображень, діти тільки трохи домальовують заданий елемент, вони створюють малюнок окремого об'єкта, але без деталей, це зображення можна вважати схематичним.

За результатами цієї методики у 45 % дітей діагностовано низький рівень розвитку творчої уяви, у 30 % – середній та у 25 % – високий. Дітей з дуже високим рівнем не виявлено. Знову більшість дітей має низький рівень розвитку творчої уяви.

Проведене дослідження вказало, що більшість дітей має низький рівень розвитку творчої уяви. Це свідчить про невикористані дорослими можливості для розвитку уяви дітей старшого дошкільного віку. Адже, якщо не приділяти пильної уваги збагаченню образів уяви та розвиткові її механізмів ще у наймолодшому віковому періоді, то це в подальшому може негативно вплинути як на розвиток уяви та творчості, так і на результатах подальшого шкільного навчання. Тому задля розвитку творчої уяви дітей необхідно залучати їх до активних форм діяльності, ліпше за все, до її творчих видів. Образотворча чи ігрова діяльність можуть бути успішно використані для розвитку творчої уяви дітей.

Щоб виховати творчу людину, необхідно приділити увагу творчому розвиткові дошкільнят. А щоб створити міцну основу для творчої діяльності дитини, необхідно постійно збагачувати її досвід. Створені уявою образи будуються з елементів, що беруться із дійсності та знаходяться у досвіді як пам'ять про минулі речі та події. Чим більше дитина знає, чим більша кількість предметів навколишньої дійсності їй знайома, тим кращою буде її діяльність, творча уява, тим більше творчою особистістю вона ростиме.

Література:

1. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте: Кн. для учителя. – 3-е изд. – М.: Просвещение, 1991. – 93 с.
2. Возрастная и педагогическая психология / Под ред. А. В. Петровского. – М., 1979.
3. Дуткевич Т. В. Дошкільна психологія: 2-ге видання. Навч. посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 392 с.
4. Загальна психологія: Підручник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. – К.: Либідь, 2005. – 464 с.
5. Клепиков О. І. Кучерявий І. Т. Основи творчості особи: Навч. посібник. – К.: Вища шк., 1996. – 295 с.
6. Люблінська Г. О. Дитяча психологія. – К. : Вища школа, 1974. – С. 167 – 198 с.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ УВАГИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

**Сидоренко Наталія Іванівна,
кандидат психологічних наук, доцент,
Житомирський державний університет імені Івана Франка,
м. Житомир, Україна**

Нова українська школа спрямована на розвиток та виховання дитини, яка прагне навчатися. Проте питання зацікавленості у навчанні постане тоді, коли дитина вмітиме уважно слухати та сприймати матеріал. Вчити неухважно дитину вкрай непросто, необхідно спочатку навчити її уважно, не відволікаючись сприймати матеріал, який вчитель робить яскравим та цікавим. Це є завданням для

дошкільної освітньої ланки. Проте не всі учні першого класу здатні виконувати ці вимоги. Отож, вивчення особливостей дитячої уваги у дошкільному дитинстві не втрачає своєї актуальності.

Увага – це особлива форма психічної діяльності, яка виявляється в спрямованості і зосередженості свідомості на вагомих для особистості предметах, явищах навколишньої дійсності або власних переживаннях [2].

Проблемою уваги займалися як вітчизняні, так і закордонні вчені: А. Валлон, Л. С. Виготський, П. Я. Гальперін, В. В. Давидов, Б. В. Ельконін; Г. С. Костюк, К. Коффка, В. А. Крутецький, О. М. Леонт'єв, Н. А. Менчинська, Ж. Піаже, Л. М. Проколієнко, Т. Рібо, С. Л. Рубінштейн, І. О. Синиця, Н. В. Талізїна, Е. Б. Тітченер К. Д. Ушинський, П. Р. Чамата та інші.

Увага виражається в точному виконанні пов'язаних з нею дій. Образи, одержані під час уважного сприйняття, вирізняються ясністю і виразністю. За наявності уваги розумові процеси протікають швидше і правильніше, рухи виконуються акуратніше й чіткіше. Досліджувати увагу почали вже на етапі становлення наукової психології. У працях В. Джемса, Е. Тітченера, Т. Рібо було сформульовано фундаментальні поняття психології уваги і запропоновано важливі парадигми його експериментального дослідження [1, С.115]. М. Ф. Добринін розглядав увагу як спрямованість і зосередженість свідомості на діяльність з об'єктом. У межах психології установки Д. М. Узнадзе та його співробітники розглядали увагу як змістовний процес, який організує, контролює специфічно людські форми поведінки.

Увага дошкільника відображає його інтереси щодо навколишніх предметів і дій, які він з ними виконує. Дитина зосереджена на предметі чи на дії доти, доки не згасає його інтерес до цього предмета чи дії. В психологічній літературі є дані, які характеризують загальні особливості уваги дошкільнят. Дослідники відзначають, що процес формування і розвитку уваги дітей раннього віку відрізняється певною нерівномірністю. Вона проявляється в постійному зростанні зосередженості уваги, але характеризується нестійкістю, значним зниженням її концентрації. Пояснюється це бурхливою активністю та імпульсивністю дошкільнят [4].

На шостому році життя дитини є уже достатньо усталеними і функціонально дієвими такі «внутрішні інстанції» підростаючої особистості, як її образ «я», самооцінка, рівень домагань та ін., які опосередковують будь-які види активності дитини й дають змогу їй діяти самостійно – «від імені власного «я». Поява цих регуляторів діяльності і поведінки є свідченням диференціації внутрішнього і зовнішнього боку особистості дитини. Тепер у неї вже розвинена здатність діяти довільно, згідно із поставленою метою, не зважаючи на ситуативні афективно забарвлені спонуки, що відволікають її від цієї мети.

Тепер у дитини з'являється можливість появи післядовільної (вторинної мимовільної, послідовної) уваги. Вона виникає у зв'язку із змінами в мотивації діяльності. Так, дитина приймає завдання вихователя, керуючись усвідомленням необхідності його виконання. Вона бореться за роботу, хоч сам зміст роботи спочатку не приваблює її. Проте, в процесі виконання завдання дитина здобуває результати, які її зацікавлюють. Тепер у неї виникає безпосередній інтерес до змісту завдання, під впливом якого змінюється увага. Послідовна увага відрізняється від первинної мимовільної тим, що вона є свідомо контрольованою. Контроль цей виявляється в загальному спрямуванні даної діяльності і в перетворенні тих відхилень уваги, що виникають в ході виконання даної діяльності.

Щоб дізнатися, на якому рівні розвитку знаходиться увага дітей-дошкільників, ми вирішили дослідити особливості розвитку довільної уваги у дітей старшого дошкільного віку. Для реалізації мети було організовано дослідження, у якому взяли участь 20 дітей дошкільного навчального закладу № 57 «Барвінок» м. Житомира. Ми використали наступні методи дослідження: «Коректурна проба» Б. Бурдона (1895) для вивчення довільної уваги, модифікацію методу П'єрона-Рузера вивчення для концентрації та стійкості уваги дітей.

Відповідно до критеріїв, що представлені у методиці «Коректурна проба», ми можемо розділити усіх дітей на наступні категорії: діти з дуже високопродуктивною та з високопродуктивною увагою – в нашому дослідженні таких не виявилось взагалі (0 %); із середньо продуктивною увагою – 20 % від усього загалу; із низькопродуктивною увагою – 65 %; із дуже низькопродуктивною увагою – 15 %. Отже, наші досліджувані показали дуже низькі результати, лише одна п'ята з них має середні показники.

Окрім цього, ми визначали стійкість уваги дітей. Графік за результатами кожної дитини оцінювався з точки зору його розташування в координатному полі, ступеня «зламу» (в межах декількох зон) та здійснювалася оцінка стійкості уваги у балах, залежно від того, у скількох зонах знаходяться точки графіка (1-5 зон):

- 10 балів – всі точки графіка не виходять за межі однієї зони продуктивності;
- 8-9 балів – всі точки графіка розташовані в двох зонах;
- 6-7 балів – всі точки графіка розташовуються в трьох зонах;
- 4-5 балів – всі точки графіка розташовуються в чотирьох різних зонах;
- 3 бали – всі точки графіка розташовуються в п'яти зонах.

Відповідно до результатів тестування, діти в основному характеризуються як такі, що мають стійку увагу (70 %), однак при цьому продуктивність їх уваги є низькою та дуже низькою. 55 % дітей мають стійку увагу і низьку або дуже низьку продуктивність; ще 20 % – середню стійку увагу і також низьку продуктивність. У 10 % дітей ми визначили стійкість уваги на низькому рівні і низьку продуктивність, і такий же відсоток дітей мають стійку увагу та середню продуктивність; у 5 % – увага середньо стійка і середня продуктивність.

Отже, можна вважати, що ми діагностували лише у 15 % дітей нормальні показники уваги – середні і вище за середні. Решта дітей або мають низьку продуктивну увагу, або низьку стійку увагу, або обидва ці показники є низькими. Ні в кого з дітей не було визначено високо продуктивної уваги та її високої стійкості.

Концентрація та стійкість уваги вивчалася нами за допомогою модифікації методу Пьєрона-Рузера. Діти проставляли відповідний знак у кожній фігурі. За результатами проведеного дослідження, високого рівня концентрації та стійкості уваги у дітей даної групи немає, середній рівень – притаманний 20 % дітей, низький рівень – 50 %, дуже низький – 30 %. Знову ж таки наші досліджувані показали дуже низькі результати, лише одна п'ята із них має середні показники.

Низькі показники уваги дошкільників, що взяли участь у експерименті, ми вважаємо не лише віковою ознакою нерозвиненості когнітивних процесів дітей 5-6-річного віку, але й недопрацюванням батьків та вихователів. Справді, у цьому віці не у всіх дітей виникає довільність когнітивних процесів – уваги і пам'яті. Появу здібності дітей до зосередження на предметах, які не є для них надто цікавими, дослідники, в основному відносять до 6-річного віку. Цей експеримент можна б було вважати підтвердженням даної концепції, проте ми вирішили запропонувати дітям до виконання ряд вправ з метою розвитку їхньої уваги: «Повторення чисел», «Повторення фраз», «Лічба у зворотньому порядку», «Здатність до переключення уваги» та «Розподіленість уваги».

При виконанні вправи «Повторення чисел» ми отримали наступні показники: незадовільний обсяг уваги мали 85 % вихованців дитячого закладу, задовільний – 15 %, отже, про гарний розвиток уваги мова також не йшла. Вправу «Повторення фраз» діти виконали майже на такому самому рівні: 80 % та 20 % відповідно. За допомогою вправи «Лічба у зворотньому порядку» ми привчали дітей не лише до рахунку, але й вчили їх спрямованій зосередженості протягом тривалого часу, адже ця вправа, хоч вона і була подана в ігровій ситуації, не викликала надто великої дитячої зацікавленості. Майже всі діти (95 %) не змогли витримати більше трьох хвилин. А це значить, що розвитком уваги наших досліджуваних слід зайнятися впритул.

Вправа «Здатність до переключення уваги» складається із двох етапів. Спочатку дитина плескає у долоні щоразу, коли посеред ряду слів чує назву тварини. Потім завдання для неї змінюється. Тепер вона повинна вставати щоразу, коли чує назву рослини. Діагностується добра здатність до переключення, коли дитина допускається не більше, ніж двох помилок. Наші досліджувані не змогли впоратись із цим завданням на достатньому рівні. Лише 5 % дітей змогли виконати цю вправу, зробивши при цьому лише 2 помилки. Для усіх інших дітей ця вправа виявилася дуже складною.

Остання вправа «Розподіленість уваги» також містила одночасні дії і була складною для наших малят. Ця вправа поєднувала у собі лічбу у зворотньому напрямку та одночасне виконання певних рухів. Ми виконували рухи простих фізичних вправ. Ця властивість уваги повинна бути розвинена для початку шкільного навчання, адже у школі дитина повинна буде одночасно робити декілька справ, наприклад, слухати й записувати за вчителем. Показником доброго розподілу уваги є незначне погіршення результатів, в порівнянні з тим, що були отримані при виконанні вправи «Лічба у зворотньому порядку». Наші досліджувані відверто погіршили свої результати: від 95 % до 100 %.

Ми займалися з дітьми протягом тижня, щодня пропонуючи їм виконати ці вправи. Наприкінці ми вирішили перевірити результати, отримані дітьми на початку нашого дослідження, за методиками «Коректурна проба» та метод Пьєрона-Рузера.

Тепер отримані результати мали наступний вигляд. «Коректурна проба»: діти з дуже високопродуктивною та з високопродуктивною увагою – 20 %; із середньо продуктивною увагою – 60 % від усього загалу; із низькопродуктивною увагою – 20 %; із дуже низькопродуктивною увагою – 0 %. Отже, наші досліджувані суттєво покращили свої результати. Тепер діти характеризуються як такі, що мають стійку увагу (90 %), однак при цьому продуктивність їх уваги є середньою. Не виявилось дітей, що мають стійку увагу і низьку або дуже низьку продуктивність; 10 % мають середню стійку увагу і низьку продуктивність. У 5 % дітей ми визначили стійкість уваги на низькому рівні і низьку продуктивність, відсоток дітей, які мають стійку увагу та середню продуктивність, – 25 %; у 60 % – увага середньо стійка і середня продуктивність. Отже, цей показник у дітей також був суттєво покращений.

За результатами проведеного дослідження, за методом Пьєрона-Рузера, високого рівня концентрації та стійкості уваги досягло 20 % дітей, середнього рівня – 60 %, низький рівень залишився також у 20 %

дошкільників, дуже низького не було на цей раз. Тепер результати дітей були кращими. Як бачимо, наші заняття з дітьми змінили показники їх уваги. Можемо стверджувати, що пильна увага вихователів та батьків до розвитку уваги та уважності дітей, дозволить покращити ці їх результати.

При організації навчання дітей п'яти років важливо враховувати вікові особливості стійкості уваги. Встановлено, що п'ятирічні діти здатні активно і продуктивно займатися однією і тією ж справою не більш 10-20 хвилин. Тому оптимально, якщо урок у шестирічних дітей буде тривати 20 хвилин, а перерви не менше 20 хвилин [3, С. 95].

Таким чином, проведене дослідження показало, що розвиток уваги має свої особливості в ході вікового розвитку індивіда. Дошкільники п'ятирічного віку в основній своїй масі ще не мають значної ступені вираженості довільності уваги. У ході констатуючого експерименту було виявлено, що довільність уваги більшості дошкільників п'ятирічного віку характеризується низьким та дуже низьким рівнем її розвитку (70 %). Разом з тим, дані, що були отримані в ході дослідження, показали, що такий рівень низької уважності дітей може бути викликаний неефективністю та малою продуктивністю психолого-педагогічних дій вихователів. Якщо спеціально організованому розвитку довільної уваги дітей в процесі педагогічної практики майже не надається уваги, то її рівень у них однозначно буде низьким. Наше коротке експериментальне навчання змінило показники уваги дітей, що дозволяє нам стверджувати, що цілеспрямований вплив на розвиток цього психічного процесу підвищить концентрацію, стійкість та інші показники уваги.

Література:

1. Варій М. Й. Загальна психологія: Навч. посібник / Для студ. психол. і педагог. спеціальностей. – Львів: Край, 2005. – 456с.
2. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посіб. / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. – К.: Просвіта, 2001. – 416 с.
3. Кузікова С.Б. Увага // Кузікова С.В. Теорія і практика вікової психокорекції: Навч. посіб. для студ. вузів. - Суми: Університетська книга, 2006. – 256с.
4. Навчання і виховання дітей дошкільного і молодшого шкільного віку: актуальні питання теорії і методики / за заг. ред. О.О.Максимової, М.А.Федорової. – Житомир: ФОП Левковець, 2016. – У 2-х ч. – Ч. I. – 216 с. С. 109.

НАУКОВЕ МИСЛЕННЯ: Збірник статей учасників двадцять восьмої всеукраїнської практично-пізнавальної інтернет-конференції «Наукова думка сучасності і майбутнього», (25 березня - 4 квітня 2019р.)– Видавництво НМ. – Дніпро, 2019. – 54с.

Підписано до друку 07.07.2019 р.

Друк офсетний. Папір типографський. Тираж 50 прим. Замовлення № 010028